

SADRŽAJ

Knjiga Mediterana MARKO GRČIĆ	Meditacija o nostalgiji	1
Poezija BOŽICA JELUŠIĆ BORBEN VLADOVIĆ BERKA NEZIĆ	Oblaci i mravinjaci . . . . . Plokite . . . . . Pjesme	12 22 31
100. obljetnica smrti A.G.Matoša * * *	Antun Gustav Matoš: jučer, danas, sutra (izabrao i priredio: Petar Opačić)	37
Proza ANA HORVAT MIROSLAV PELIKAN	Davna pisma djevojačka . . . . . Hibler	93 102
Prijevod MILO DE ANGELIS	Pjesme (preveo: Marinko Bašić)	115
Studije, rasprave, eseji MELANIJA IVEZIĆ TALAN	Duro Sudeta u hrvatskoj književnoj historiografiji	135
Prikazi, recenzije, osvrti IVO BABIĆ ZORAN JURANIĆ PAOLO PETRONIO	Vrijedan prinos poznavanju Lovre Dobričevića . . . . . Knjiga pisana s gorljivom studioznošću. . . . . Skladatelj Antonio Smareglia	157 159 161
* * *	Kronika Književnoga kruga Split.	165

Uređuju

JOSIP BELAMARIĆ, HRVOJE ČULIĆ, IGOR FISKOVIĆ,
BRATISLAV LUČIN, PETAR OPAČIĆ

Izdavač: Književni krug Split — Uredništvo i uprava: Ispod ure 3/I, 21000 Split — p. p. 567 — Telefoni: 361-081, 344-711, 360-102 — Internet stranica: www.knjizevni-krug.hr — E-mail: knjizevni-krug-split@st.t-com.hr — Odgovorni urednik: Petar Opačić — Uredništvo prima ponedjeljkom i četvrtkom od 9 do 11 sati — Godišnja pretplata 80 kn (za ustanove 160 kn), za inozemstvo \$ 50, odnosno odgovarajuća protuvrijednost u drugoj valuti — Cijena pojedinačnom broju 11, dvobroju 22, trobroju 33 kn. U cijenu je uračunat PDV — Ziro račun kod Zagrebačke banke 2360000-1101462559 — Devizni račun kod HVB Splitske banke d.d. Split HR2223300031100108802 — Rukopisi se ne vraćaju — Dizajn: Neven Šegvić (1953) — Redizajn: Boris Ljubičić (1993) — Računalni slog: Književni krug Split — Tisak: Tiskara »Dalmacija-papir« Split
Sukladno Zakonu o medijima (Narodne novine 59/04.) izjavljujemo da su tijekom 2013. godine tiskana 4 trobrojna časopisa *Mogućnosti* (1-3, 4-6, 7-9 i 10-12), svaki u nakladi od 700 primjeraka.

MEDITACIJA O NOSTALGIJI*

Marko Grčić

I.

Čim sam, i ne promislivši o posljedicama, prihvatio poziv da kažem nekoliko uvodnih riječi za Knjigu Mediterana, suočio sam se s tri obeshrabrujuće dileme.

Prva je dilema, praktički, nepreglednost tematskoga polja ako se, koliko-toliko, kanimo držati njegova općeg okvira a da ne podlegnemo gravitaciji dviju, već na svoj način klasičnih, knjiga, kao što su *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.* Fernanda Braudela i *Mediteranski brevijar* Predraga Matvejevića, koji je stekao svjetsku reputaciju. Uzgred, svima bih, koji se zanimaju za ovo golemo intelektualno područje, a nisu, kao što nisam ni ja, stručnjaci, preporučio i djelo *Veliko more, Povijest čovjeka na Sredozemlju* (The Great Sea, A Human History of the Mediterranean) Davida Abulafije, profesora mediteranske povijesti na Cambridgeu, koje je, zbog njegove panoramske iscrpnosti, također besmisleno ovdje slijediti.

Druga je dilema kako da, kao bivši novinski urednik, dakle kao nestručnjak vrlo oskudnih općih znanja, a, uz to, i kao kontinentalac, pronađem, makar i najuži, ulaz u taj univerzum, oslanjajući se, u skladu sa svojim ograničenjima, na vlastita iskustva i na neka iskustva naše sredine, kakva se, katkad tek u tragovima, mogu nazreti napose u književnosti i u pučkim predajama.

Treća je dilema kako da u Hrvatskoj, toj zemlji bez zemljopisnoga težišta – koja nije samo na *limesu* pravoslavlja, islama i katolištva, nego je, doslovce, čak i oblikom ptice, ili *kifle* (kako bi rekao Franjo Tuđman), *sama limes* – prepoznamo, često nevidljivo, osobito u najnovije doba, susretište Sredozemlja i kontinenta: s jedne strane beskraj mora, a s druge gravitaciju beskrajaj tajanstvene Azije, s dvije vrste nostalgije u dušama ljudi koji – i unatoč njihovoj povremenoj magnetskoj snazi – sve do najnovijih vremena ostaju, kao sjedilački

---

* Uvodni esej na Knjizi Mediterana, Zavod HAZU u Splitu, 25. rujna 2013.

težaci, ukorijenjeni u zemlju. Naša tradicionalna sedentarna kultura – koja se pak u ovih pedesetak godina, kako pokazuju novija sociološka istraživanja, stubokom promijenila – bila je u povijesti zahvaćana migracijskim zamasima većih razmjera tek pod pritiskom cikličkih ratnih nesreća, što se očituje gotovo u tragičnom domotužju naše, posebno književne, emigracije nakon Drugoga svjetskog rata, a izbija sa svih stranica *Hrvatske revije* Vinka Nikolića i, napose, iz značajne i samoironične poezije Borisa Marune.

Uostalom, osim kao razglednica povijesnoga areala, s njegovim drevnim spomenicima, iz kojih je, često, izvjetrio život koji ih je odsanjao, te kao mapa turističkih odredišta, koja su, opet, prolazne stanice prema novim nebosklonima, ne vjerujem da je mediteranizam kao europska politička, ili čak kulturna, ekumena danas više nego puki anakronizam, pogotovu zato što ga je, još za mojega naraštaja, u toj sferi kompromitirao Mussolinijev fašizam, pokušavajući ga oživotvoriti u sklopu obnove Rimskoga Imperija, a zapravo zakašnjeloga kolonijalnog projekta koji bi obuhvaćao bliža područja Afrike, Libiju i Etiopiju, pa čak i većinu primorskih dijelova nekadašnje mletačke Dalmacije.

Za nas u Hrvatskoj mediteranizam je, da sve to okljaštrimo, ono što su nam, u odnosu na kontinent, naročito na Turski Imperij, ostavile Venecija i Habsburška Monarhija, tj. nostalgijiški *spleen* koji su, u popularnoj književnosti i kulturi, uobličili Marko Uvodić i Miljenko Smoje, a što je sa stranica njihovih tekstova rasprostro televizijski medij. Ideji našega tradicionalnog mediteranizma dodajmo još i animozitet između svijeta primorskih gradića i tzv. Vlaja, ili Fortisovih i Lovrićevih Morlaka, animozitet koji ni danas nije posve okopnio, usprkos tome što upravo oni danas mijenjaju nekadašnju boju primorja, pa ćemo ubrzo shvatiti da još, i nesvjesno, živimo iste obrasce iz doba ratova na promjenjivome turskom limesu, kao što je Herodotova *Povijest* – ta panorama drevnog Mediterana – bila obilježena perzijsko-grčkim sukobima.

Kao što rekosmo, veći jadranski gradovi, poput Zadra, Šibenika, Splita i Dubrovnika, preplavljeni su, u ovih dvadesetak godina, pravom bujicom stanovništva iz unutrašnjosti, unoseći dramatičan diskontinuitet u oblike društvenosti i u novim sredinama i samo u sebi; Rijeka pak, koja je nakon Drugoga svjetskog rata ostala bez mnogih Talijana – jer je projekt etničkog čišćenja, po staljinskoj šabloni, na jugu pogodio njih, a na sjevernoj granici njemačku zajednicu – a nakon Domovinskoga i bez pogonā koji su bili povezani s graničnim garnizonima JNA – još nastoji uspostaviti i stabilizirati svoj urbani identitet. Kontinent se već duboko odlomio u Jadran i iz temelja promijenio njegove kampanilizme, tē izvore starog identiteta, pa će nostalgiju za ubavim valama, koja ječi iz dalmatinskih klapskih *pisama*, uskoro, kao što se predviđa, zapahnuti internacionalni vonj podmorske nafte. Ostavimo sve ovo, dakle, potkovanimijima i prihvatimo se skromnijih tema.

II.

Za potrebe ove male meditacije, što je već lako naslutiti, ključna je riječ *nostalgija*. Ona, kao što se zna, premda je načinjena od grčkih riječi *nóstos* 'povratak (kući)' i *álgos*

‘bol’, ne pripada antičkom verbalnom repertoaru i, možda ne slučajno, skovana je tek u 17. stoljeću. Moderni joj je njemački ekvivalent *Heimweh*, po kojem su nastale engleska prevedenica *homesickness*, slovenska *domotožje* i hrvatska *domotužje*. U *Etimološkome rječniku njemačkoga jezika* Friedricha Klugea čitamo da je *nostalgía* naprosto moderni grčki prijevod domaćega njemačkog *medicinskog* izraza *Heimweh* iz 1678., dok iz drugih vrela znamo da su tu patološku psihičku pojavu švicarski *liječnici* prvi nastojali suzbiti, čak i opijumom, a susretali su je kod svojih plaćenika na službi u tuđini, koji su tako drastično propadali od čežnje za domom, od *domotužja*, da su neki čak i umrli. Medicinski izraz *nostalgía* odavna je postao prirodni, a ne više stručni, dio mnogih modernih jezika. Premda, dakle, riječ *nostalgía* Homer nije poznao, njegov spjev *Odiseja*, kao što i neklasičari znaju, posve je prožet njome. U Trinaestom pjevanju (187 – 216) susrećemo, naime, možda prvi put u zapadnoj književnosti, evokaciju gotovo kobnoga nesklada između idealne utvare što je postupno stvara neizdržljiva čežnja za domom i njegova zbiljskoga stanja. Bačen, s Alkinojeve feačke zemlje – pošto se, posljednji put, odupro čarima Nausikajinim – na obalu rodne Itake, i to u *snu*, Odisej se jedva razbudi, ali mu je, kako Homer kaže, sve bilo *tuđe*: široke staze i prostrane luke, klisure i drveće. Zauvijek su se, naime, izmijenili i on i Itaka. To je slika najčistijega mediteranskog paradoksa: nostalgije za čarima novoga i nostalgije za spokojem staroga. Štoviše, snažna nostalgija, to vrelo ideala, začas se može preobratiti u dosadu, čak u gađenje. Mi ne znamo odakle je Dante uzeo znamenitu epizodu o Odiseju (*Ulisse*), u 26. pjevanju *Pakla* – koji s novom brodskom momčadi napušta Itaku i, isplovivši na ocean između Heraklovih stupova, biva, sa sudrugom Diomedom, strmoglavljen u Zle jaruge Osmoga kruga – ali nju, osim kazne za propast Troje, domovine Enejine, pokreće i iznenadna nostalgija za *novim* dogodovštinama. To je Danteovo otkriće. Dokraja ga je razvio Kazantzakis u epu *Odiseja*, triput duljem od izvornika.

Odisej, dakle, isprva ne prepoznaje zavičaj za kojim je toliko čeznuo. Poznato je da ni njega nisu prepoznali njegovi najbliži: iznimka, potresna iznimka, njegov je pas Argos. To pravadno iskustvo u moderno je doba do paroksizma izokrenuo Charles Baudelaire. U odljnoj pjesmi u *Cvjetovima zla* (CXVI.), pod naslovom *Putovanje na Kiteru* (*Voyage à Cythère*) – možda kao antinostalgijsku reakciju protiv nostalgijske pjesme *Putovanje na Istok* (*Voyage en Orient*) Gerarda de Nerval a i glasovite Watteauove slike *Ukrčavanje na otok Kiteru* (*L'embarquement pour l'île de Cythère*) – susrećemo makabrično naličje te predodžbe: *Quelle est cette île triste et noir? – C'est Cythère, / Nous dit on un pays fameux dans les chansons, / Eldorado banal de tous les vieux garçons. / Regardez, après tout, c'est une pauvre terre.* (Koji je ovo tužni i mračni otok? – To je Kitera, / Kažu, slavni kraj u pjesmama opjevan, / Otrcani Eldorado za sve stare dečke. / Pogledajte, napokon: ovo je bijedna zemlja.) Na kraju, pjesnik, u nekoj vrsti sladostrasnoga samomučenja, otkriva da se na tom otoku blaženih fantazama raspada njegov vlastiti leš.

Čežnja za povratkom čistom početku – djetinjem, ili božanskom, polazištu, uvijek utvarnom, u kojem se dokida prošlost, gdje se, da se prisjetimo stare slike, rijeka vraća izvoru (uvijek preko neba), gdje se, dakle, poništavaju nepovratnost vremena i neumitna preobrazba prostora – nije tek jedan od već banalnih arhetipova kulture, razgranat u tolikim mitskim očitovanjima, od Zemaljskoga raja do Vrta Hesperida i Otoka blaženih, i u mnogim

modernim književnim i filmskim protusvjetovima, nego dio svačijega svakidašnjeg iskustva. Tu žed stvarnost, kao što znamo, nikada ne može utažiti.

III.

Svetlana Boym, profesorica slavenskih književnosti na Harvardu, nekadašnja izbjeglica iz Sovjetskoga Saveza, u izvrsnoj knjizi *Budućnost nostalgije* (The Future of Nostalgia), raščlanjuje, na temelju vlastitoga iskustva, iznenadni domotužni udar što ga je pretrpjela vrativši se, nakon stanovitoga vremena, u zavičaj: »Nostalgija me šćepala na neočekivan način. Deset godina poslije odlaska vratila sam se u rodni grad. Utvare bliskih lica i pročelja, miris prženih kotleta u neurednoj kuhinji, zadah mokraće i lokava u zapuštenim prolazima, sumorni romon kiše nad rijekom Nevom, šok prepoznavanja – sve me to dirnulo i omamilo. (...) Shvatila sam da nostalgija nadilazi individualnu psihologiju. Naoko, ona je čežnja za mjestom, ali je to, u zbilji, žudnja za drukčijim vremenom – za vremenom djetinjstva, polaganih ritmova naših snova. U širem smislu, nostalgija je pobuna protiv moderne ideje vremena, vremena povijesti i napretka. Nostalgična želja da se poništi povijest i da se ona preobrazi u privatnu i kolektivnu mitologiju, da se i vrijeme, kao i prostor, može iznova posjetiti, odbija da se preda njegovoj nepovratnosti koja zagađuje ljudsko stanje.«

Svima nam je poznat moderni divovski Proustov nostalgijski projekt *U potrazi za izgubljenim vremenom*, koji pretpostavlja, u stanovitim sretnim prilikama, *povrativost* uspomenske melase u vremenu koje je samo *nepovratno*. To je, zapravo, i temeljni paradoks glazbe, koji je izložio Victor Zuckerkandl (1896. – 1965.) u izvanrednoj knjizi *Zvuk i simbol, Muzika i vječni svijet* (Sound and Symbol, Music and the Eternal World), što se bavi nekonceptualnim spoznajnim oblicima i, u vezi s time, *ponavljanjima*: »Da su ponavljanja, što smo ih razmatrali u svojim primjerima, u zbilji puka ponavljanja, tek uvijek ista stvar ‘opetovana bez kraja i konca’, ne bi se moglo shvatiti kako to da ona zauzimaju toliko prostora u izrazima koji teže da budu smisljeni. S gledišta tonova, ona su točno to: ista stvar neprestance ponavljana... Ali muzika nije samo ton; ona je i ton i vrijeme. Tonovi se mogu ponavljati; vrijeme se ne može ponoviti. Samo zato što se vrijeme ne može ponoviti, ovdje je moguće toliko ponavljanja; ili, *vice versa*, toliko ponavljanja nije besmisleno tek ako se shvati da se vrijeme ne ponavlja i da ne postoji jedinstvo vremena. (...).« Ako ova apstraktna načela iz muzike prenesemo u svijet nostalgije, suočit ćemo se s istim paradoksom: možemo bez kraja i konca obnavljati svoj uspomenski svijet, i davati mu čak umjetnički oblik, ali vrijeme njegova nastanka ne možemo obnoviti; ono je nepovratno. Nije prilika da se zalazi u dublju analizu ove pojave, ali smo je, možda, svi na različite načine iskusili. U mojem djetinjstvu, ispod kuće u Sinju, na zaravanku pred starom Reinerovom vojarnom, na proljeće i s jeseni, obrtao se veliki *ringlšpil*, koji je narod zvao *vrtaljika* i na kojem smo se mi djeca dizali do zvijezda noćnoga neba, uz radosnu glazbu s razglasa što se razlijevalo uz kamene ulice. I danas, kad s radija ili iz neke kuće

začujem kakav *evergreen*, osjetim istodobno nostalgijiški povratak djetinjih slika i sjetu, prastaru sjetu, zbog vremena koje se ne može vratiti.

Svetlana Boym i Victor Zuckerkandl, dakle, govore o kobnoj nepovrativosti *vremena*, ali mi znamo da postoji i kobna nepovratnost *prostora*, ne samo zato što oba pripadaju istome kontinuumu nego u mnogo očitijem smislu: to je, naime, povezano sa svakidašnjim iskustvom. Sjetimo se samo potresne poetske evokacije, u XVI. glavi Zoranićevih *Planina* – možda, u nostalgijiškom smislu, najdirljivije u hrvatskoj književnosti – kad pastir Slavgor tuži nad *rasutom baščinom*, s čežnjom prizivajući idilične prizore prisnoga krajolika, prizore sjajne u oniričkom obasjanju uspomenske prošlosti, ali su u aktualnosti to slike pustoši, potpune zapuštenosti, zbog blize turske opasnosti: sâm je prostor nestao u nepovratu, i više se, ne samo u ljudskom nego ni u prirodnom obliku, ne može uskrisiti. Svi smo, ovako ili onako, pretrpjeli sličan šok u susretu, nakon višegodišnjeg izbivanja, sa svojim zavičajem.

IV.

Vjerojatno je čovjeku urođena nostalgija majka mita, svete pripovijesti o počecima. Iz zamršenih razloga, stara se slavenska mitologija, i ona što su je Hrvati donijeli sa sobom, odavna rastopila, i preobrazila, u folkloru. Stari pokušaj da se ona, koliko-toliko, uskrisi u prvobitnom obliku, u omašnom djelu *Stara vjera Srba i Hrvata* Natka Nodila, još je Tin Ujević razborito ocijenio kao loš *znanstveni* rad, ali rad koji se, svojim *književnim* značajkama, odmah oplodio u nostalgijiškim *Slavenskim legendama* Vladimira Nazora. Mnogo je utemeljeniji – i našoj široj kulturnoj javnosti nedovoljno poznat – golemi pothvat Radoslava Katičića, u knjigama *Sveti boj* i *Zeleni lug*, da se i iz općeslavenskih i specifično hrvatskih folklornih, i drugih, prežitaka rekonstruira sakralna poezija iščezloga svijeta. Da su se pojavila u Nodilovo doba, možda ta dva golema djela, koja jače, za razliku od Nodila, obilježava *znanstvena* utemeljenost nego čisto *književna* fantazija, ne bi pridonijela nastanku *Slavenskih legenda*, ali bi potpunije zadovoljila potrebu obrazovanih elita za svetim, dakle: uzvišenim, počecima, u oštroj opreci s tadašnjom bijednom suvremenošću. Otad je, što je i prirodno, sama nostalgija ostala, manje-više, neizmijenjena, ali se preokrenula njezina orijentacija: danas *Slavenske legende* nisu više dio hrvatskih identitetskih mitologema. Možda iz istih razloga ni Katičićevo monumentalno djelo ni izdaleka ne pobuđuje u nas onoliko kulturne pozornosti koliko zaslužuje. Panslavenska nostalgija Hrvata Jurja Križanića u 17. st., koji je znamenitu *Politiku*, u carskom izgnanstvu u Tobolsku, napisao na svojevrsnom sveslavenskom esperantu – a na neki mu je način prethodio fantastični lingvistički pokušaj Hrvata Šime Budunića (1583.) da stvori opći *slouvignsky iazik* – toliko je, vjerojatno na temelju monografije *Život i rad Jurja Križanića o tristagodišnjci njegova rođenja* (JAZU, 1917.) Vatroslava Jagića, opsjedala Krležu da joj se opsesivno vraćao u esejima, a, čini se, kanio je napisati i dramu o njegovoj sudbini.

Kao i sâm Krleža (iz drukčijih razloga), i Križanić je, dakako: razumljivo, ali neopravdano, odavna ispao iz okvira nacionalne pozornosti.

Među nekim ljudima u Hrvatskoj javile su se, u moderno doba, barem tri povijesne nostalgije.

Prvu je izazvao slom Austrougarske Monarhije 1918., kad se spomen na cara i kralja Franju Josipa, napose u Dalmaciji, spominjao kao doba kad je Bog hodao po zemlji, upravo zbog zakonske i imovinske stabilnosti, nasuprot anomiji što ju je isprva donijela Kraljevina SHS.

Drugu je, u naše doba, izazvao slom Titove države devedesetih godina 20. st., kad se prava *jugonostalgija* (o kojoj je, prije koju godinu, objavljen i leksikon) javila pretežito među ljudima koji su potjecali iz *idealne* koncepcije Jugoslavije (*idealne* u njihovim očima), a formirala se osobito u oficirskim elitama JNA i sigurnosnih službi, o čemu, nažalost, još nemamo odmjerenu sociopolitičku studiju, makar da bismo razumjeli žal za izgubljenom Domovinom (Jugoslavijom) nekih naših znamenitih apatrida. To bi, međutim, zahtijevalo, s gledišta nacionalnih interesa, ozbiljno pretresanje i pozitivnih i negativnih aspekata bivše države, čemu, možda, još nije vrijeme. Ne možemo zanemariti, u najmlađoj generaciji, ni treću nostalgiju za NDH – unatoč njezinoj međunarodnoj kompromitiranosti, zbog holokausta i genocida – koju osjećamo, u masovnoj kulturi, upravo ondje gdje se, na nevidljiv način, dodiruju povijesna zbilja i nacionalna mitologija, a podigla se u vrtlogu Domovinskoga rata kao neka vrsta identifikacijskog, i talismanskoga, orijentira.

Ove povijesne, ili pseudopovijesne, nostalgije nose, barem jedno zajedničko obilježje: zahvaćaju dio stanovništva odmah nakon raspada prethodne državne formacije, osobito ono što se s njome ideološki ili interesno bilo poistovjetilo, a postupno se gubi već u idućem naraštaju, koji uspostavlja vlastiti vrijednosni i interesni sustav.

Ove razmjerno kratkotrajne nostalgije – osim onih što su, poput endehaške, prešle na područje folklor, kamo ne dopire historiografska ili politička kritika – vjerojatno, kao san o stabilnosti, proizvodi i natprosječna enervacija što dramatično pogađa naše prostore: recimo, moj naraštaj, ne mičući se s mjesta, već živi u četvrtoj državi, od kojih su prijašnje tri nestale iz modernih zemljopisnih atlasa.

Traumatsko iskustvo privremenosti tih sustava, koji se, jedan za drugim, ruše u krvi i plamenu, i to, katkada, u istoj generaciji, zakonito, kao naličje, može proizvesti nostalgiju za *prošlim* izgubljenim rajem (koji doista nikada nije bio stečen) ili, što joj može biti modifikacija, čežnju za *budućom* idealnom utopijom, koja se doista nikada neće steći.

U našoj hrvatskoj sredini, osobito u najnovije doba, mogu se raspoznati dvije, čak protivurječne, vrste nostalgijā: jedna je čežnja za domaćim, u najdoslovnijem smislu, korijenima; druga je čežnja za pradomovinom, onom idealnom pradomovinom iz koje smo izgnani prokletstvom povijesti i koju, barem u ideji, vrijedi iznova uspostaviti.

Prvu, ugrubo, razabiremo u tzv. zavičajnoj književnosti i, u naše vrijeme, u fenomenima popularne kulture, posebno u zabavnoj glazbi: dijalekt je njezin najprisniji jezik, jer se on, kao svi vernakulari, kako je davno ustvrdio naš Ivan Ilić (budući da je medij ljubavi i slobode), odupire unificirajućim procesima književnoga jezika (kao medija prisile i neslobode). Ukratko, na simboličkoj razini, zavičaj je onaj Zemaljski raj djetinjstva,

teluran i vegetativan, kao svi takvi rajevi, iz kojeg nas je prognao mač industrijske revolucije, skovan u modernim gradovima. Paradoks je toga stanja svijesti da se čak i idealni zavičaj ponikao u gradu smješta ili u njegovu predmodernu prošlost ili u mitske kvartovske šljivike ili jabukovce koje su skrili slojevi asfalta ili suvremene građevine. Raj je, naime, uvijek utroba iz koje se rađamo, ili iz koje smo rođeni. Tomislav Prpić, sjajan prevodilac s ruskoga i francuskoga (Ljermontov, Puškin, Racine), i sâm zanimljiv kajkavski pjesnik – i na svima tim područjima neopravdano zanemaren – objavio je 1936. kapitalnu knjižicu *Književni regionalizam kod Hrvata* u kojoj ne samo da je uspostavio širi kulturalni kontekst vlastite prakse nego je pokazao srodnost kajkavske poetske obnove s velikim nostalgijским pokretom *Félibrige* u Provansi (Mistral, Aubanel, Roumanille i dr.), koji, kao ni jedan od takvih pokreta, nije uskrisio nekadašnju slavu. Staru Provansu zauvijek je uništila koalicija pape i francuskoga kralja u križarskoj katastrofi. Slučaj pak Krležinih *Balada Petrice Kerempuha* mora se, po mojem mišljenju, čitati u posve različitu ključu: one nisu nostalgijски povratak rodnome narječju – premda je sâm pjesnik isticao uspomenski sloj njihova verbalnoga svijeta – nego svjesni projekt da se autorskoj, konstruiranoj, kajkavštini pribavi suvremena revolucionarna, puntarska, aura, jer je ona sama u prošlosti nikada nije imala.

V.

Nomad nema domovine jer nema doma: stare osvajačke narode preko morskih i kopnenih prostranstava nosi ili brod, kao Vikinge, ili konj, kao Džingis-kanove azijske zavojevače, ali je ona uvijek s njima, u njihovoj društvenoj organizaciji, vjerovanjima i pljačkaškom apetitu, i teško je zamisliti da bi patili od nostalgije. Oni nemaju kuće. Timurlenk, koji je izgradio veličanstveni Samarkand, nikada nije legao pod krovom: šator je bio njegov dom. U 30. glavi znamenitoga djela *De administrando imperio* Konstantina Porfirogeneta, iz 10. st., navodi se, kao što svi znamo, narodna predaja o doseljenju Hrvata s onu stranu Bavarske, gdje su, kako kaže tekst, danas Bjelohrvati, i to jednoga od njihovih rodova, pod vodstvom petero Braće – Klukasa, Lobelosa, Kozentzesa, Muhla i Hrobatosa – i dviju sestara – Tuge i Vuge – u Dalmaciju. Nitko ne može danas verificirati istinitost ove predaje, ali joj unatoč tome, dostojanstvo jamče dvije činjenice: vrlo je *drevna* i u njoj se vođe doseljenja *poimence* spominju. Za naše svrhe uopće nije presudna – u svakome drugom pogledu važna i uzbudljiva – rasprava o *povijesnom* kontekstu izvješća, pa čak i o tome koliko imena vođa (osim, možda, Hrobatosa) zvuče hrvatski, ili slavenski. Na *simboličkoj* razini, ovaj nas hrvatski rod podsjeća na malu mobilnu osvajačku družinu, s uspostavljenom hijerarhijom, što se neprekidno kreće naprijed dok je ne zaustavi jedina prepreka kojoj još nije dorasla: *more*. Kao svi organizirani pokretljivi osvajači, lako, nakon kraćega sukoba, svladavaju zatečeno, već sjedilačko, stanovništvo i pokoravaju ga. Tekst jasno kaže: pošto su neko vrijeme ratovali s domaćim Avarima, koji su bili u posjedu pokrajine, neke su poklali, a neke prisilili da se pokore, dodajući: *I sada još ima u Hrvatskoj*

potomaka Avara, i vidi im se da su Avari. U ovome zbijenom carevu izvješću nedostaje, u sjećanju doseljenikā, bilo kakav spomen nostalgije za pradomovinom, ali se jasno ističe uspostava novog identiteta, tj. nemilosrdnom vojnom pobjedom, i ukorjenjivanje u novu domovinu. Zanimljivo je da ova veličanstvena predaja nikada nije postala dijelom hrvatskih nacionalnih mitologema i da ti naši preci nemaju ni ulice ni trga, a kamoli spomenika, u Dalmaciji i drugdje u Hrvatskoj. Uostalom, ovo je, simbolički, naš autentični sinkretizam europskoga, a možda i azijskoga, zaleđa i Mediterana.

Vera Kružić-Uchytel, u studiji *Mato Celestin Medović*, raščlanjujući poznatu sliku *Dolazak Hrvata* (1901. – 1903.), iznosi zanimljivo opažanje da se slikar dugo kolebao u kolorističkom rješenju, tj. *da li da susret Hrvatā s morem prikaže u tamnom ugođaju sumračja ili pod nebom ozarenim suncem*. Na kraju se, kako pokazuje konačno stanje slike, unatoč drukčijim prethodnim skicama, odlučio za jarko osvjetljenje. Ova dihotomija, više nego o pokušaju da se dokuči narav prvoga doživljaja kontinentalaca, koji su dotad možda vidjeli samo potoke, rijeke i jezera, pri susretu s golemošću mora, čak i Jadrana, govori o intimnoj dvojbi samoga slikara kako da interiorizira pogled na pučinu, na opasnu otvorenost elementa. Ne mislim da je moguće sasvim pogoditi narav njegova pravoga doživljaja, ali je za ovu svrhu možda dovoljno natuknuti da on potječe s Pelješca, iz težačke obitelji, iz kraja nadomak Dubrovnika, kraja koji, unatoč velikim pomorskim tradicijama, nikada nije, npr., stvorio imalo značajniju maritimnu književnost. Važni dubrovački pjesnici renesanse i baroka Menčetić, Držić, Ranjina te Bunić, Gundulić i dr. nikada ne imaginiraju more kao samostalnu temu: ono je, očito, bilo samo trgovački medij. I u drugim je primorskim sredinama navlas isto, uz iznimku *Ribanja* Hektorovićeve, tē svojevrsne ribarske ekloge, u kojoj se opjevava bezazlen izlet brodicom. Naša je stara književnost, kad je ambijent posrijedi, *strogo kopnena*, često na razini arkadijske idealizacije, kao u Gundulićevoj *Dubravki*.

Vladimir Nazor u pjesmi *Dolazak*, nasuprot Medovićevoj dvojbi, u dva izvrsna soneta, dočarava doseljenje kao noćni dolazak umornog i prašnoga naroda, negdje u vrljetima Velebita, koji, slušajući pod sobom urlanje nepoznatog elementa, zazivlju boga Vida da pomogne. No, kad ograne sunce, ljudi kao bujica srću niz planinu kličući: *More, more!* Unatoč literarnoj snazi prizora, pjesmu kvari očita neistina: more ih je, vjerojatno, ispunilo stravom, a ne oduševljenjem. U nas nema čežnje za svijetom onkraj obzora. No, Nazor je napisao doista izvrsnu drugu nostalgijisku maritimnu pjesmu, na sjevernoj čakavskoj ekavštini, *Galiotova pesan*: ovdje je *more*, beskrajno more, svijet *robovanja* veslača prikovana za brodske daske; slike *slobode kopnene* su reminiscencije.

VI.

Pojednostavljeno govoreći, hrvatska moderna kultura, napose književna, poznaje dvije osnovne vrste nostalgije. Prva potječe iz iskorjenjeničke emocionalnosti tankočutnih ljudi što ih je moderna industrijalizacija i urbanizacija – prije današnjih integrativnih procesa

koje su dalekosežno proveli moderni mediji – odvojila od tradicionalnih htonskih korijena; drugu su stvorile, praktički nametnule same sebi, intelektualne elite, u drami potrage za vezom koja spaja neodredljivi urbani i politički nacionalni identitet sa što drevnijim, također neodredljivim, etničkim korijenima koji se, u primordijalnoj čistoći, nalaze u dubinama prošlosti.

Već smo, ovlaš, spomenuli nostalgiju što se skriva u temeljima većine hrvatske dijalektalne poezije 20. st. Ona je, i kad je izrazito socijalno intonirana, kao kod Mate Balote (na čakavštini) ili Nikole Pavića (na kajkavštini), izraz čežnje za praiskonom zavičajnoga svijeta, pejzažnoga raja koji još nisu unazadile društvene i prirodne nesreće. Također znamo da je i izbor dijalekta, unatoč najprofinjenijoj autorskoj stilizaciji, nostalgijska potraga za govorom, tim medijem ljubavi i slobode, koji stoji u opreci prema unificirajućim, često i nasilnim, zakonitostima standardnoga jezika. No, ima jedan tip *htonske nostalgije* koji se, unatoč ruralnome tematskom repertoaru, u poeziji, začudo, uopće ne izražava dijalektom. Mnogo je pjesnika u kojih ga susrećemo, da spomenemo samo Ivana Gorana Kovačića i Vladu Vlaisavljevića, pa čak i Tina Ujevića, ali je samo jedan koji ga, gotovo cijelim svojim značajnim djelom, oličava: to je Dragutin Tadijanović. Kad se čitaju njegove nostalgijske pjesme o svijetu zemlje, koji simbolizira Rastušje, svijetu što se priziva u temeljnim ljudskim i prirodnim prizorima, tek naknadno bivamo svjesni paradoksa, tj. da je on izražen biranim *književnim jezikom* i, najčešće, *modernim slobodnim stihom*. U Tadijanovićevu selu – kraj sve njegove, što stvarne, što hinjene, naivnosti u izboru slika – ne nalazimo ni traga folkloru: naziremo samo iskorjenjenu nostalgiju urbanoga čovjeka, pa je umjesna opaska Antuna Šoljana da je rodonačelnik te emocije Vergilije u svojoj *Prvoj eklogi: nos patriae finis et dulcia linquimus arua* (mi ostavljamo rođenu zemlju i mila polja), kad, možda prvi u poeziji Zapada, kao posljedicu građanskoga rata, formulira zavičajnu čežnju čovjeka nasilno odvojena od zemlje. S mojom vjerojatno izumire posljednja generacija koja je kadra razumjeti – a da se ne upuštamo u najnovije kontroverzije o stvarnoj vrijednosti Tadijanovićeva pjesništva – ovaj ruralno-urbani sinkretizam, jer većina nas starijih potječe, ako već ne baš sa sela, iz malih gradskih sredina u kojima su se *prirodno* pretapala ta dva aspekta, postajući okosnica temeljnog iskustva. Nisam siguran da mlađi naraštaj može, sve i da želi, naći ulaz u taj zaboravljeni svijet: moderna medijska i informatička revolucija, ekstremnim procesom virtualizacije, koji stvara tešku psihičku ovisnost, već je našu djecu odvojila od svakoga dodira s prvobitnom prirodom. Ukratko, *htonska nostalgija* vjerojatno više neće biti dio njihove emocionalnosti, pa će i književnost, osobito poezija, njome tradicionalno obilježena, postati sasvim nerazumljiva. Posljedice toga velikog prijeloma još ne možemo dokučiti. Priroda je mrtva.

Potruga pak za etničkim korijenima, koju podržavaju moderna genetička istraživanja, ima za svrhu ili uspostavu praprostora kao prvotnoga prebivališta, bilo da je on dio slavenskoga (danas nepoželjnog), gotskog (možda) ili iranskoga (najpoželjnijeg) svijeta, ili otkriće etničke pramatice, najbolje s vladarskim obilježjima, iskonske plemenitosti, s kojom treba uspostaviti izravni dodir. Ne možemo, dakako, imati ništa prema toj vrsti znatiželje, čak ni onda kad je ona izraz socijalnoga i političkog eskapizma, ponajprije bijega od omrznutoga balkanskog kompleksa i, još specifičnije, od Srba, kao jezično

najsrodnijih. Potraga, tako, za etimologijom hrvatskoga etničkog imena – koja, unatoč nekim najuvjerljivijim, tj. iranskim, rješenjima, nije privedena kraju – jer ono, kao (*horribile dictu!*) ni srpsko, pa ni rusko, nije slavenskoga podrijetla, odvela je, po nekim mišljenjima, istraživanje suviše daleko od početnih, prilično dvojbenih, pretpostavki.

Joanna Rapacka, u izvrsnom *Leksikonu hrvatskih tradicija* (Leksykon tradycji chorwackich), u natuknici *Dolazak Hrvata na Jadran*, možda najtreznije određuje tu vrstu nostalgijskih mitologema: »U 20. stoljeću pojavila se i teza o iranskom podrijetlu Hrvata, čijim je polazištem bilo pitanje iranskog podrijetla imena Hrvat, što ga je postavio češki znanstvenik Konstantin Jireček. Prikupljeni su i mnogi argumenti iz područja povijesti, povijesti umjetnosti i religije. Spomenuta teza najčešće se pojavljivala u dvjema inačicama: prema prvoj, na Jadran je stiglo iransko pleme Hrvata; prema drugoj, iransko pleme Hrvata pokorilo je neka slavenska plemena na sjeveru, na području Bijele Hrvatske. Ta je teza lako podlegla ideologizaciji i politizaciji, a neke političke orijentacije manipulirale su njome u svrhu naglašavanja izdvojenosti Hrvata od njihovih slavenskih susjeda.« (Prev. Dalibor Blažina)

Jireček, doduše, u knjizi *Povijest Srba* (Geschichte der Serben), jest pretpostavio iransko podrijetlo hrvatskog imena, ali je iransko podrijetlo naroda, u vrlo opreznom i kratkom radu *Prvobitni Hrvati*, i s podnaslovom *Prethodno saopštenje*, prvi iznio u *Zborniku kralja Tomislava* (JAZU, 1925.) Niko Županić. Isti se autor, u *Zborniku posvećenom Jovanu Cvijiću* (Beograd, 1924.), bavio i podrijetlom Srbā. I o jednim je i o drugima zaključio da im etničko ime nije slavensko i da, vjerojatno, potječu iz Azijske Sarmatije, pa su, prema tome, od pamtivijeka susjedi. Ideju, sad već kao tezu, najpotpunije je razvio u seriji članaka u časopisu *Život*, između 1938. i 1943., povjesničar dr. Stjepan Krizin Sakač, profesor na Papinskom orijentalnom zavodu u Rimu. Kao gotovu činjenicu, uz ostalo, on je smjestio u povijest hrvatsku satrapiju *Harahvatish*, ili *Harahvatiya* zabilježenu na klinopisu perzijskoga cara Darija, te kao *Harahvaiti* u svetome tekstu *Aveste*. Rekapitulaciju teme objavio je i na engleskome pod naslovom *Iransko podrijetlo Hrvatā prema K. Porfirogenetu* (Iranian Origins of the Croats According to C. Porphyrogenitus), u opsežnom zborniku *Hrvatski narod* (The Croatian Nation, Chicago, 1955.). Tu se, uz ostalo, analizira upotreba boja za označavanje strana svijeta: zelena je istok, bijela zapad, crvena jug i crna sjever (prema tome je Bijela Hrvatska na zapadu, a Crno more za Hrvate je Baltik, titula *ban* itd.). Iz tih se tvrdnji – dokraja razrađenih pedesetih godina u nostalgijskom svijetu naše emigracije, devedesetih, na početku i u jeku Domovinskoga rata – rascvala biblioteka slikovitih fantazija, većinom nadahnutih amatera, koje bi jednom valjalo, s jedne strane, stručno obraditi kao političko-kulturalni fenomen i, s druge, ozbiljno preispitati sama polazišta iranske teorije, jer rasprava još nije završena. Nemam kompetencija da se uključim u srž teme, i ovo nekoliko činjenica, zbrda-zdola, navodim tek kao ilustraciju *intelektualne nostalgije* koja nas, od Srbā i od Balkana, tako dugo mami u uzvišeni, čak aureolom svetosti obilježeni (*Avesta*), svijet carske Perzije, gdje sjaji svjetlost praidentiteta kojom se, u vremenima krize i gubitka samopouzdanja, valja ozariti.

Možda postoji još jedan, dosad neistraživan, tip hrvatske *političke nostalgije*: stvaranje, iz goleme čežnje za vlastitim identitetom, uvijek nove države, koja se odmah

potom nastoji, iz najdubljeg razočaranja, srušiti u prah i pepeo. U 20. stoljeću Hrvati su bili bitan činilac stvaranja, ili su im bili izravni tvorci, ništa manje nego četiri države. Ideju Jugoslavije, u Jugoslavenskoj akademiji, uobličili su šezdesetak godina prije stvaranja Kraljevine Jugoslavije, 1929., čijoj su reformi (Mačekovom banovinom) bitno pridonijeli, a onda su se, 1941., okoristili prvom prilikom da je sruše. Potom su stvorili NDH i, nakon četiri godine, posve je uništili. Tito, kao Hrvat, sa srpskim i hrvatskim partizanskim snagama na području NDH, stvorio je novu Jugoslaviju, nametnuvši Srbiji režim koji ona, jer nakon 1941. nije imala partizanije, uopće nije željela. Hrvatska je ponovno stvorila vlastitu državu, koje se jedva čeka riješiti utapajući je u megakontekst Europske unije. Kad se proteklih stotinjak godina pogleda iz ptičje perspektive, lako je zapaziti da su, unatoč klišejima o njihovoj pasivnosti, i u dobru i zlu, upravo Hrvati aktivni faktor promjena. Možda bismo to mogli nazvati *nostalgijom za budućnošću*, koja se, jer nikada ne izdrži dostatnu povijesnu sedimentaciju, redovito izrođava u mržnju na svaku prethodnu prošlost: ta je nostalgija izrazito djelotvorna, ali uvijek ostaje *utopijska*.

OBLACI I MRAVINJACI

Božica Jelušić

STRŠLJEN U BRŠLJANU

Doći će anđeo osvete i gnjeva,
I znat ćeš učas da je konac blizu:
No, duh se drži: bor što odolijeva,
Kad vojske mrava srce mu izgrizu.

Učinit će se da je sve u redu:
Prsten na ruci, bora oko usta.
Krov koji skriva otesanu gredu.
Zastori, pluto. Sjećanje na Prousta.

Izaći ćeš u šetnju sa psom od sjene.
Rukoljub bukvi; staroj šumi honor.
Tražit će tvoje oči rasanjene
Nešto što već je progutao ponor.

Nedjelja bit će lijepa i zemlja meka
Od mlake kiše, s kojom i ti padaš.
Samo u bršljan uđe zao stršljen i čeka
Da bol ti zada, kojoj se ne nadaš.

BOŽIĆNA ZVIJEZDA

Brodskomu

Božićna zvijezda pada u grm;
Vjetar se igra sijedom mu kosom.
Težak je put i uspon strm,
Gdje Dijete kroči nožicom bosom.

Što sažgano je, pepelno, mrazno,
Zima zakriljuje zagrljajem.
A zvijezda svijetli putokazno,
Prožimajući sve kote sjajem.

Divovska krošnja u nebo prosine,
Dodir čistoće crn dub ozdravi.
Dok kruže Zemljom zvuci praznine,
Tih šapat trijumf Dobra objavi.

RAZASUTO U ROSI

Plosnatost, glasovi jutra, od šaša posteljina.
Izranja podvodna svjetlost: uzbuna krvotoka.
Tek se u rosi sretnu odsjaj i okruglina,
Kad podignu se kapci nad jabučicom oka.

Razgovori o vatri, o srcu neiskusnom.
Postoji zamak od perja, gdje nerođeni dišu.
Već pjegavi je ljiljan po koži prošao usnom,
Rutvica divlja i šafran u pazuhu mirišu.

Azurna krila mašte! Ne marim očevide!
Proći ću runjavim tlom, po kome rosa je pala.
Tabani moji od vjetrosušja nek' bride;
Tebe neka odrazi tisuću ogledala!

KRETANJE LEDA

Led klizi sporokretno; on ima vremena
 Da oslobodi bujice i korita protrese,
 Tko će užgati vatru iskrom iz kремена,
 Prije no što nas poplava dostigne i odnese?

Spasi brzo što možeš, neku sitnicu,
 Koja će skoro biti dokazom postojanja.
 Otvori vrata krletke i oslobodi pticu,
 Na mjestu gdje su u san kapala obasjanja.

Duh lebdi kao jastreb nad panoramama.
 Zgurena vrba šuti, od katedrale starija.
 Kašljaju ljudi, mole, bave se dramama,
 Nagriza zidove plijesan: trune stolarija.

I šume moćne vode i stabla nose,
 Padaju sustavi, ruše se palače nijeme.
 Samo strništa gola čeliku pluga prkose;
 Ah, tako dakle, ipak: PROŠLO JE NAŠE VRIJEME.

LEMPICKA RIŠE ŽENU PRIJE SNA

Štogod ti kažeš, već se o njoj znade:
 Stoljeća šafran kaplje joj u pore.
 Palače, grobnice, blistave parade:
 Htjeli su da je svu obogotvore.

Al' ostalo je u njoj nešto divlje,
 Od mačke gladne, gradske beskućnice,
 Čije je krzno od poroka sivlje,
 Pod zlatnom kožom mazne milosnice.

I ne možeš je imati ni svući,
 Niti je kakvom grubošću povrijedit.
 Grivne i prsten, okov joj navući;
 Tek žustrim kistom obris meki slijedit.

Možda tek okom neke druge žene
Iscvjetalu je proslaviti trenom.
Vidjeti valja tu krhkost i mijene;
Meteor, tisu, val okrunjen pjenom.

SLOVO O SLAVI

Slava na čelo stavlja lovor:
Sva je u bljesku zlatnog zuba.
Pljesak i laska, praznogovor:
Hlap mlijeka sreće preko ruba.

Za takvu ne marim ni malo,
Kao što rekoh mnogo puta.
To izgrebena, falš ogledalo
I svežanj cvijeća otkinuta.

Meni bi pristajala kruna
Od rosopasa i gaveza.
Zvuk himne koju sklada žuna,
Monogram gljiva uz grm sljeza.

Tek čast vrtlarice preuzimam,
Hvalu od sadnica i zrnja.
Blag krušni naklon klasa primam,
Čist miris ruže usred trnja!

Za ljubavničkom slavom hlepim,
Što sipa ljiljane u krilo.
Ispraćam mladost stihom lijepim:
Nek' vjetar nosi što je bilo!

Posljednju slavu čekam žudno:
K otoku nekom bježi slika.
Ne bješe ništa uzaludno,
Za mirni ponos usamljenika!

(O)TAJNOST

Dugo su padale kiše, puneći raspukline.
Tane tražilo srce putanjom neslučajnom.
Na mjestu gdje je ljubav liječila ožegline,
Omotnica bez žiga: dom pismu oproštajnom.

Tisuću godina prođe, satovi se raspadnu.
Ljetopisi su puni iznevjerenih snova.
Milost kamenje smekša i dušu goropadnu.
Otvoreno je pismo, ali izblijediše slova.

LASTAVICE NAD TREBIŽATOM

Kao da nosim u plućima jedro,
A zraka Sunca zadaje mi pravac.
Šumarak razlistan i nebo vedro:
Svitak ispisuje tih začinjavac.

Jablan razvijori pletenicu živu,
Dok grm zametne divlju ružicu.
Kad oko uroni u perspektivu,
Srebrn trak vode preplavi dužicu.

Mravinac, kadulja, repuh, odoljen:
Na ranu privijam blag trputac.
Siručica i stolisnik voljen,
Kao da pada kasni prhutac.

Gle, kišonosni oblak dolazi:
Pitijski prsti, znak padavice.
A gdje se rijeka s obalom mazi,
Srhne kljun, pero, rep lastavice.

Emajl i zlato, ljeskave fasete.
Meka me brazda zagrnula u se.
U svetokrugu gdje laste lete
Vrh rosopasa, poljane ruse...

OFELIJINO ZRCALO

Kruh naše čežnje tko će jesti sutra
Ako se nada u nemoć uglibi?
Idemo svijetom prašnjavi iznutra,
Stisnutih usta, nalik nijemoj ribi.

Kvasac ludosti čiji san će dići;
Pod koji barjak svrstat će se djeca?
U travi dršću sitni prepelići:
Krv maka, kosa što krila odsijeca...

Sol s vrha prsta, razum postojani,
Hoće li smirit kolebljiva stanja?
Za vodom plače ljiljan odrezani,
Kamen na putu pamti spoticanja.

Mrvice hrabrosti pokupit će mravi,
Na mjestu gdje se lomno tijelo slama.
Na mrtvu pragu okrajak ostavi:
Kruh naše čežnje jest će duša sama.

OTAPANJE

Postoji ta hladnoća, koja nagriza kosti.
Taj mali okrug sjete, kojemu prići ne daš.
I često ti na vrata kucaju isti gosti:
Gmižuća zlomislica, nevoljkost da se predaš.

Ima u tome nešto, u stalnom opiraju.
Kao kad uporne kiše po ledu škrope.
Približava se noću što je prognano danju,
A koji se otope, brzo se i utope.

I ja se osame držim, kao stalne adrese.
Tek misao me takne, kad se kazaljke sklope.
Jedan treptaj u zraku zgrabi me i ponese,
Jedino tamo gdje si, naslutim trope.

Pa možda se odvažim, možda isplovim,
 Tebi u susret krenem, žmireći smjelo.
 Makar mi rekli svi da priviđenja lovim,
 Na obećanu mjestu da te nema zacijelo.

Reci, što će od mene ostati tu, u sobi?
 Svjetiljka, dobra knjiga, kockasti pled?
 Negdje na kraju puta, u kasnoj dobi,
 Otopit ćeš me, slutim, kao arktički led.

OBLACI I MRAVINJACI

U oblacima moćni Titani se bore.
 Ispod njih ptičji soj u niskom letu.
 Hoće li svaki suncosjaja mrvu,
 Ili bi cijelu plamteću kometu?

Tu zračna bića miruju postrance:
 Ishod je bitke povod razgovoru.
 Dok se u crkvi podižu monstrance,
 I za spas mole glasovi u koru.

U mravinjaku sve su bitke žešće:
 Poraz il' slavu junaci podijele.
 Nožica i čeljust, ko ruka i zapešće,
 Nevidljiv mač drže, slijede fijuk strijele.

Titani bogove ruše, a mravi uče od ljudi,
 Kako da svijet osvoje, satru i skrše.
 Kad se jarosna strast u njima probudi,
 Umijeće umiranja kako da usavrše.

POHVALA NEVIDLJIVOSTI

Iz nekog razloga danas volim to neviđenje.
 Što vas ne srećem često, niti vas sresti neću.
 Ne marim brbljanje pusto, ne volim iznenađenje,
 Niti za svoju tamu baš trebam vašu svijeću.

Sviđa mi se da bude tako kako je bilo:
Povremeno na vrata da zagrebe vaš nokat.
A u slobodno vrijeme da orah pada u krilo,
I da me dobro vidi ribizl zreo i okat.

Iz nekog gušta želim za stalno biti voljno:
Da me iz svake službe otpuste šefovi strogi.
Svoje dane da trošim potpuno proizvoljno,
Kunjajući u hladu, mirna ko indijski jogi.

Zaljubiti se neću sada ni ubuduće.
Bit ću ko grana, što se do zemlje tiho svija.
Prozore ću otvorit, ostat ću sama kod kuće:
Nevidljivost je meni s razlogom najmilija.

DOK RUŽE VENU

Možda se srce mijenja dok ruže venu.
Možda u njemu spava oko oluje.
U harmoniji glazbe labava žica struže,
Usred tavana mračna praznina odjekuje.

Možda je tamo u srcu rudnik soli.
K'o orukavlje staro zalisci istrošeni.
U grudima je šuplje, svaki otkucaj boli,
Kao dno staroga lonca biće zagaravljeno.

Jelenak prevrnut za vlat se trave hvata.
Ruka sjekiru diže i stegnut čvor odmrši.
Tužan je koji kuca na neizvjesna vrata:
Koliko boli treba da život privedeš svrsi?

Snove od rasutog klasja u snop sažimam.
U listine od vode grijesi su zapisani.
Nitko ne duguje nikom: hostiju primam.
Možda se srce mijenja i teži nirvani.

PRIJATELJ OBAD

»S očima okrenutim prozoru
Iskričavom, gdje obad prijatelj
djetinjih dana bruji u plavetnilu
starosti«. (O. V. de Milosz)

Ja se ne bojim žalca, niti ne marim uboda.
(Pčelinjak iz djetinjstva spava čvrsto zabravljen).
Kraj okna gdje mirnim okom prevrćem Humboldta,
Znam da si mi u goste stigao nenajavljen.

Nije ti rod na cijeni: od tebe bježe.
Jedino nevinost te drži igračkom čujnom.
Konj će rastrgat ular, konopac koji veže,
Čuje li kako zujiš u zraku predolujnom.

Zlokobni Saturn plovi: nevolji put užlijebi.
Žarenjem bolnim na tijelu trag mu otkrivaš.
Koristi ni ljepote nitko ne nađe u tebi,
Tek višnji znade zbog čega tu pribivaš.

Sredinom svojih dana, na uskoj brvi,
I ja te primam, k'o zraku prosvjetljenja:
Jer tamo gdje su drugi dodali otrov krvi,
Opraštanju me učiš, cijeni oslobođenja.

MIRIS LIPE

Za A.

Miris lipe, tajne i čeznuća.
Rukom kiše prebrisano vrijeme.
Nesanica i srh iščeznuća,
Staza kojom prođe mrtvo pleme.

Miris gladak: svilen šal i rese.
Bijela koža, mjesečasti nokat.
Žuri lišće na ptičje adrese,
U livadi rastrgani brokat.

Slap se glazbe prelijeva s visoka.
Kučaj srca, žustri kronometar.
Ispod lipe, kroz treptaj tvog oka,
Samo proći, udišući vjetar.

PLOKITE

Borben Vladović

RUŠEVNI ZIDIĆI

Stari ogradni zidići
čini se nikoga nisu razdvajali
na njima nema šiljaka
oštrih bridova ni moćnih uglova
teku kao notno crtovlje
Ne ostavljaju dojam nerazrušivosti
ni ikakvog htijenja vječnosti
a opet su već dugo tu
Ni potpisa zidara ni vlasnika
kao da ih nitko nije ni gradio
nego da su izrasli sami od sebe
samonikli kao neke biljke
koje su ih napokon i nadržale
Jedva su vidljivi
no nitko neće udariti o njih
niti pasti preko jer nisu prepreka
a ne mogu biti nezapaženi
iako su ih potamnile mnoge kiše
pa im se kosa u travi ne ističe
nego su spojeni sa zemljom
iz koje su plodno izrasli
Uzduž zidića nepomična gušterica
zakopčani broš na bluzi proljeća

SOBA DO SKLADIŠTA JABUKA

Tko me je smjestio u sobu
bez prozora, stakla i parketa
sa slavinom u kutu
koja neprestance kapa suzu
no jabuke mirišu, mirišu
Nema namještaja ni stola za jelo
srebrne žlice prodao sam za proso
u krletki ljuljačka i čista voda
hrana mi ni ne treba
jer jabuke mirišu, mirišu
Nitko me ne posjećuje
moja četvrt daleko je od kazališta i kina
zvižduk s njiva jedina je muzika
i zvuk kamiona pred vratima skladišta
a jabuke mirišu, mirišu
Kada izađem do ograđenog igrališta
u žici su al se čine uhranjeni
i noge im kao svikle po sobama teći
no i drugi su u sobi poput moje
ali im jabuke rijetko mirišu

KRHOTINA ANTIČKE POSUDE

Dok je krhotina bila dio cjeline
iz nje se pilo, jelo ili škropilo
Na polici među šarenim knjigama
nekoristan jednobojni okršak
u prvom je planu i izdvaja se od pozadine
kao mrtva priroda lubenice na slici
Kriška uporabnosti, kriška vremena
lončarsko kolo vrti se po stoljećima
mijenja se svijet, obrtništvo, industrija
ali one ruke što su oblikovale glinu
i ove što uvezuju knjige
to su iste ljudske ruke
koje su šalicu hvatale za uho
to su iste razumne oči
koje krhotinu miluju pogledom

MAKETA BOJNOG JEDRENJAKA

Sitni drveni topovi vise s boka broda
 usmjereni ravno u šalice za kavu
 Mornar veli kako takav tip lađe
 nikada nije imao oružje
 prenosio je oraščiće, kakaovac, vaniliju, kim
 i da cijela vitrina još miriše
 Kada bi nam pri plesu
 zapinjala stopala po grubim daskama palube
 prosuli bi cimet i klizili
 kao da je uzburkano more
 Dugo je maketa stajala na polici
 odjednom maketar primijeti prostrijelne rupice
 na porculanu u visini topića
 Evo dokaza da je brodica originalna
 i da je još u borbi

BAMBUSOVA LEŽALJKA

Bambusova ležaljka ziba se sama od sebe
 tako se čini posjetiocu
 no ukućani su u drugoj sobi
 na balkonu ili među krošnjama
 Predak u dalekoj zemlji
 svojom je rukom posjekao ove bambuse
 a tijela se poslije nasljedno ugnijezdila
 Ljuljao se brod, ljuljale se stube
 mijenjao se namještaj i odijela
 zavičajna nošnja, glazba i plesovi
 Ista su se stopala o zemlju upirala
 da se njišu godine, djeca i puši lula
 Na slici bambus manje žuto sjaji
 posebno na rukohvatu i gdje glava doseže
 a bio je tako zelen, tako mokar i žilav
 Važnija je i skuplja bila ona mačeta
 nego stolarov i umjetnikov predmet
 Dulje je pamtio posjekotine od zacjeljenja

GRB NA OLOVCI

Grb nekoga grada otisnut
na kemijskoj olovci
Olovka toči svoje plavetnilo
opisuje događaje davnih bitaka
riše detalje neke kule
stilizirano sunce preblizu zemlji
životinja nepoznata i zoolozima
pretrčava nepostojeće putove
U drugom uglu sablja prijeti
ruka je ne drži, lebdi u zraku
Ustreljena prema valovitoj crti
zabost će se u vodu
i napraviti crvenu pjegu
u vitičastom spoju na dnu štita
Spuštaju se motivi
s olovke na papir
Koji je to grad?
Možda je na moru
može biti i na rijeci
Pokušava se sjetiti
tko mu je darovao tu olovku
jesu li to bili njegovi roditelji?
Napreže se sjetiti
koji je njegov rodni grad

GRLICA I TELEVIZOR

Kabel satelitske antene visi
između prozora i visokoga jablana
Grlica se na kabelu ljulja
gugutanjem ulazi u televizorov ton
On ustaje od ekrana, srdit
oči mu se sretnu s ptičjim okom
Ona se ne boji njega
otrgnutog od filmskog masakra
okreće glavu kao da mu kaže
što te jadi čovječe u krletki?
Ne kvari ti sliku moje perje

nego ljudi što po zraku lete
 struja što se oko nogu plete
 žice što po krovu skaču
 umjesto tri nogice moje
 On otvori prozorska krila
 grlica pokrene svoja i sleti na televizor
 Ljuljačka se u kavezu njiše
 vode i prosa ima dovoljno za oboje

NADIMAK

Godine i godine živio sam svoj nadimak
 odazivao se samo na njegova dva sloga
 Drugog imena i nisam imao
 znan, zazivan ali nepoznat
 Ni drugoga imetka nisam imao
 samo kratki odjek četiri slova
 kroz ulicu kojoj je mnoštvo vlasnik
 I mati je zaboravila moje puno ime
 zaboravila je moju budućnost
 i da ću valjda odrasti
 Šetači su me susretali srdačno
 zbog zvučnosti i umilnosti blage riječi
 koja je sličila oblome licu
 sve dok se nije uključila
 sirena za opasnost od starosti
 Istodobno sam izgubio mladost i nadimak
 Moj nadimak bio je poseban
 jer na prvom slogu ima kratki naglasak
 dok sve druge odmilice
 imaju dugin dugi
 Takvi su nam određeni i životi
 kratki, dugi, dugin kratki

PIZZERIA Nro 1

Na Dušni dan
 sišli smo s brijega, promrzli

i ušli u tek otvorenu piceriju
Naručila si picu šarenu
kao buket grobljanskoga cvijeća
Uzeo sam stadion, zelen
obojen od blitve, poriluka i tvojih očiju
Križala si ruke pomoću noža i vilice
gledao sam kako se moliš krušnoj peći
nos ti je prestao biti crven
a oči su ostale zelene
Slušao sam nadimanje
tvojih usana od tijesta
grickajući ih češće no svoj obrok
Prva picerija u gradu
još je otvorena i loži drva
iz moga naramka
što sam nasjekao za tebe
Uzašli smo uz brdo
i odozgor promatrali dim
iz dimnjaka Pizzerie Nro 1

MOKRI I SKLISKI KOLNICI

Ispod poklopca automobila
sijevaju svjećice nudeći se benzinu
znatiželja raste s oblacima
Vozač provjerava kotače
crne gume kao crno nebo
požuruje sebe ali i putnike
ima li ih ili su odustali?
Kamo odavde? Zar nismo već ovdje?
Bog iz stroja izvršit će svoje
neočekivana osoba daje
izlaz iz nesreće
je li to meteorolog savjesnosti?
A da se ne krene?
I ovdje gdje smo sada
ima kamena, trave, grmlja i bobica
napraviti ćemo odredišni sok
naliti ga u spremnik umjesto goriva
mokri i skliski kolnici
ostat će za nama

PLOKITE

Daleki događaji kada se na Plokite
bježalo od bombi, sunca, asfalta
u djetinjarije, sanjarije
Sada bježe ptice prema Kozjaku
onakve kakve smo lovili na *baketin*
a poslije grmljavina gorske bake
koja je znala kamo će odlepršati sloboda
Kljunovi kopkaju po sjećanjima
pa u rijetkom parkiću ispadne rubac
iz džepa djeda hvatača pokreta
pun raznobojnih leptira ljuskokrilaca
s dva para krila koja ne sklapaju
uz tijelo već rastvaraju radost
Moje tijelo lebdi nad Plokitama
te ne ruši ni jednu novu kuću
Bivši kukci-bombarderi
pobjegli su preko mora
u mirnodopsku bazu podmorja
odakle ponekad izranjaju mjehurići
kao brojke na zidnome kalendaru
koje istom brzinom nestaju

GREB U LUCI

Tek je krenuo na bojište
gdje će u rovu mirisati tuđu zemlju
slušati strana zvona
natapati znojem nepoznatu odoru
čuvati zrcalo u obliku srca
Tek je parobrod zatrubio
u pozdrav zavičajnoj luci
mina je razorila oplatu
i ubrzo se našao na dnu
pored stijene iz koje je vojnik
izvlačio crva za ješku
Prošlo je puno od potonuća
olupina je zaštićena kavezom i koraljima
ronilački turisti iz destinacija

gdje je trebao kopati prsobran
obilaze njegov greb od željeza, stakla
i srčala

KOŠMAR

Odlazni pozivi, dolazni pozivi
zadnji pozivi, obriši sve!
Gleda na ekranu i dvoji
koju tipku, koji akord pritisnuti
Odlazio od nevolja, od zabava, od zlovolja
klonio se propadanja, uzdizanja, plandovanja
ustručavao se nazdraviti, zagrabititi, razlomiti
Dolazio svugdje na vrijeme, točno
otvorenih dlanova, raskopčane košulje
da ponudi svoje srce bez dugmadi
Koje pozive nazvati zadnjima?
One nepotpisane, varljive poruke?
One s razglednica nepoznatih gradova
ili reklame što obećavaju lakoću?
Dugo u noć svijetlio je ekran
krevet je postajao sve uzburkaniji
posteljina sve mokrija od valova
Pred zoru je namjestio prste
za kadencu: Obriši sve!

PJESNIKOVE CIPELE

Pjesnikove cipele imaju dvostruke potplate
jer hodaju vanjskom i unutarnjom stazom
Nisu od kože nego od slikareva platna
na kojem su prizori gledani s balkona

Gornji dio nije krojen po kalupu
nego kako njegova stopa(lo) traži
Ima nebeske zvjezdaste rupice
kroz koje prolaze meridijanske vezice

Pjesnik ih vezuje i zateže
koliko mu putovanja treba

Postolarski drveni čavlići
su prekriženi neskladni stihovi
su riječi koje će biti zamijenjene

I kad završi strofu
opšije ju opkoračenjem
te ulašti pastom
za nepropusnost trivijalija

PJESME

Berka Nezić

ZASIPA NAS VRIJEME

(pjesma o pjesnicima i za pjesnike)

Ruka lovi nježnost, pahulje u zraku
Odsjaji na zidu, sivomeke sjene;
Naši snovi idu u modrome vlaku:
Ružičasti jastuk, ruke raširene...

Arthur,¹ dječak-pjesnik, već od kuće bježi:
Poljupci na koži masnice mu stvore.
Al' nama je toplo, dok po polju sniježi:
Na ognjištu srca cjepanice gore.

Kažeš: »Priđi bliže, bilježnicu pusti!«
Ne mari što kažu bliži nam il' dalji:
Što god Pjesnik piše i jezik izusti,
Ne vrijedi ni pola k'o zagrljaji!

Odsjaji na zidu, stih stane do stiha:
Zasipa nas vrijeme i snijegom i kišom.
Stidljiva je ljubav, zatajna i tiha:
Na prstima priđe, napusti nas krišom...

---

¹ Posvećeno Arthuru Rimbaudu.

MIRIS SJEĆANJA

Jutarnje pjesme, svjetlucave, lijepe,
K'o mali bakreni lončići i šerpe,
U laganoj magli što se isparava,
Dok miriše na stolu prva kava.

Vi ste k'o kutije od drva i mjedi,
U koje stavljam sve što meni vrijedi;
A to nikada posve ne izblijedi,
Kad oko zgasne i kosa posijedi.

Dan vas je nosio u toplome skutu,
Pomno skrivenom u tajnome kutu;
Kada vas vrijeme tišinom pozlati,
Što ste mi značile, nitko neće znati.

OSLOBAĐAM TE

Ja od tebe konačno dižem ruke!
Pri čistoj svijesti, sasvim voljno,
Bez glasa i zadnje oporuke;
Neka te drugoj bude dovoljno.

Hladno puštam da nam Ljubav umre.
Ne dajem vode cvijeću našem,
Neka se sasuši i odumre;
Pomolimo mu se Očenašem.

Tebe ni za šta ne okrivljavam.
Od sebe te svečano oslobađam,
Sustavno se od nas udaljavam
Za novu sreću, k'o Feniks se rađam.

UMIVANJE TOBOM

Kad stadoh da mi se misli poslože,
Dogovorih se potajno s vjetrom:
Povlačit će mali pramičak, jutrom
I dnevno raznositi miris tvoje kože.

Ne znaš više jesu li to samo sanje,
Kad zorom na prstima napuštaš sobu;
I cijeli Svemir se svede na osobu
Na koju misliš pred spavanje...

To nije samo naše prožimanje,
To je kao noć i svjetlo danje.
Nikad samo ruku sastajanje,
Nego moje duše, tobom, umivanje.

O NAMA

JA

Ja mislim, hoću, idem, imam;
Nastojim, trebam, znam i moram.
Udaljujem se, plačem, primam.
Trag suze brišem, čelo naboram.

Ja sebe srećem u nekom licu
Bez gramatike, izvan padeža:
Pod grlom čuvam plašljivu pticu,
I trag tvog poljupca poput mladeža.

TI

Ti možda ne postojiš, samo si duh.
Dajem ti i poklanjam sve što je živo.
Ti si figura stranca, glumac il' propuh.
Odgovor dvojbena na neko pitanje krivo.

A ipak mi trebaš, više od svih slova.
Razmišljam o tebi, dok okrećem stranice.
U knjizi života moja priča nova:
Ti možeš sve što hoćeš: POMIČEŠ MOJE GRANICE.

MINUTA ČISTOG POGLEDA

Boje su bile ugasle i sive.
 Učinio si da sjajem ožive.
 U boji glasa začuh flautu:
 Pogleda čistog prepoznah minutu.

Prilaziš lako, pun brižnosti,
 S ljudskošću većom od prestižnosti.
 Dušom je vladala tišina mukla:
 Najljepša se glazba iz nje izvukla.

Dodir mi probudi tananu dubinu,
 Koja na dnu krije svrhu i sudbinu.
 Mahnu krilima ljepota iznutra,
 Prosvijetli mi dane i obasja jutra.

ANIMA SPLENDIDA

Ćutim kako pusto i nebitno postaje
 Polje gdje drugi par ruku nedostaje.
 Što voda nosi, nekad je obala donijela;
 Puštam neka ode što rijeka je ponijela...

Komentari razni svrbe poput ekcema
 I trudim se ostati mirna i nijema.
 Pristranima sklanjam se iz vida
 Da ostanem Anima Splendida.

Ako ikada, usput, staneš pred mene,
 Neka se ubojstvo ljubavi ne spomene.
 Nećemo nikakvom bukom pokušavati
 Spokoj slučajnog susreta narušavati.

Reći ću ti jasno i bez stida
 S tobom bijah Anima Splendida.²

---

² Lijepa Duša.

LJEKOVITA, DIVLJA...

Ti si kao divlja trava,
Nekad nježna i titrava,
A drugi put vabi svježe,
I oštricom dlan poreže.

Ti si trava od istine,
I ponekad od gorčine.
Istina je najvažnija,
Makar od nje sam tužnija...

Što je trava jalovija,
To je tvrđa, surovija.
Al' ti moju blažiš ranu,
Daješ nježnost mome danu.

Ti si trava odabrana,
Između zubi i usana,
U poljupcu što se kuša,
Kada žena srcem sluša...

ALEJA JAPANSKIH TREŠANJA

A bilo je to davno, mjeseca maja,
Prošetah alejom japanskih trešanja.
Sjeti se, tada bijah poput zmaja!
Ti, prvi put drzak, bez okolišanja.

Bacih pogled desno – red roza stabala...
Sjedoh ispod jednog, gdje drvena je klupa.
Nevidljiva voda negdje je kapala,
Dok sam slušala kako srce mi lupa.

Nađoh se iste noći ispod tog pink svoda,
Moje lice je cvjetalo u tamno roza.
Dok sam se trudila da srce me ne oda,
Zavela me poezija a malo i proza.

Zima je i poneka sijeda vlas me oda,
U srcu još cvjeta japanska trešnja roza.

ŽENA U ŽURBI

Živeći prometno između stvari
Proljetnom Suncu prozor otvori.
U glavi brige, k'o podstanari,
Maticom pliva, za riječ se bori.

A ipak lijepa, vedra ko dašak,
U haljinama pastelnih boja.
Na licu osmijeh, k'o breskvin mašak.
Žena u žurbi, no uvijek svoja!

ANTUN GUSTAV MATOŠ:
JUČER, DANAS, SUTRA
(U POVODU STOGODIŠNJICE PJESNIKOVE SMRTI 1914. – 2014.)

IVO ANDRIĆ
(1892. – 1975.)

A. G. MATOŠ

Dogmatičan, skeptičan i kritičan: kako gdje, kako kada i kako s kim; istinoljubiva kontradikcija; i ako ne konsekventnost, ali konsekventna. Voli svaku manifestaciju snage i izraz osjećanja: ljubav, bunu, ogorčenje, nezadovoljstvo, oduševljenje, sve na posljednju potenciju, sve u velikom do grotesknog. Snage zemlje i naroda, iskonske i zdrave i slatke bolesti našega vijeka, ništa mu nije strano.

V o l i ž i v o t i u m j e t n o s t. Poštovalac lične hrabrosti, obožavatelj svih vrijednosti, starih kao i novih, griješan i bolan, ali nikad buržoa. I što je najljepše na njemu: zakleti neprijatelj Gospodina Glupana i Gospodina Hulje mrzi njihov »blatomir« i neizlaženje iz – rezerve, uvijek na biljezi, nikad pasivan, nikad neutralan, uvijek aktivan, uvijek zaangažovan: pro ili contra.

Odan grijehu helenskom bezbrižnošću, vjeruje u ljepotu kao oni »koji vjeruju u ljepotu, jer ne vjeruju ni u što drugo«.

Atavismi su mnogi i komplicirani. U neumjerenom je tajna ljepota. Ekscesi imaju viši smisao. Ima za sobom život stradanja i podviga do nevjerovatnosti, a svjež je, borben, spreman na djelo, poduzeće i avanturu, ni malo blaziran, spremniji i vedriji nego koji ovog naraštaja, a ima – nemalo – dvoje naše godine.

Ne zna ekonomije misli ni riječi, ne štedi sebe ni druge; rasipa se, kazuje; ima neodoljivu potrebu da saopštava i izaziva. Noći su otrovane debatama; stiče sve protivnike, što znači neprijatelje, polemike su žučne; klevete, podvaljivanja, tučnjave, što ne dokazuje pero ni psovka, dokazuje štap, a on je uvijek horan da napada i da se brani, da šeta, da pije, da pjeva, da diskutira do promuklosti; svi su životni interesi u njemu na maksimumu.

- - - - -
 Matoš ima često krivo, ali ga se ne može tući istom logikom kao i obične građane, jer on ima g r a n d i o z n o krivo.

Njega je tako lako pobiti da se to ne može.

Dijalektika drži oružje »na pozdrav«, logika zaustavi dah dok promaršira taj čovjek s povorkom svojih nemogućih tvrdnja, uz pisku zlih riječi i doboše psovki.

- - - - -

Ličnost je ovo mnogo komplikovana; dionizijsko je vidno u njemu.

Kad smo mu kazali da je jedan naš mlad prijatelj prerezao žile, udario se rukom po čelu kao oni kojima je nešto nejasno, i gledajući razrogačeno ponavljao »kako je mogao?« – »kako je samo mogao?«

Njemu je samoubistvo apsurdno i nepojmljivo. Pristupačan je radosnim shvatanjima, ima radosti od sebe i od svega i nikad nije umoran da živi: govoriti s pijanim prijateljima, govoriti s trijeznim prijateljima, javljati se ženama, brinuti se, graditi, delati hec, igrati se klauna i šašavka; neka i pesnice dođu do riječi, neka i hitre noge spašavaju situaciju.

Zemlja je tvrda, nebo visoko, a profesori uče da je život zlo, ali neka živi život, jer ima još radosti za čovjeka.

Ima radosti: trčati bos po rosnoj travi, slušati prvu violinu u orkestru, plivati u zelenkastoj rijeci, gledati stari bakrorez; ima radosti od zraka i sunca i oblaka, od žena, od stvari, od knjiga, od misli svojih i tuđih.

To je taj fanatik života i vjernik ljepote, koji je uskliknuo jednom gledajući ples divne žene, bogovski pijan i djetinjiski zadivljen: »Ne, ništa na svijetu nije ljepše od mladog, zdravog i pravilnog tijela!«

Ali je ličnost ovo mnogostruka; vidno je dionizijsko, ali i protivno (po koja riječ u govoru i po koji stav iz najboljih njegovih stvari odaju to).

Ta je duša unakrsnica mračnih snaga, ona daje očima izraz gnjevnog očaja, koji je nepojmljiv. Tu su istine kratka vijeka, tu su herojske geste klonule, tu ima ponosa i dubine i vječito osjenčenih predjela, gdje trunu uvele ljepote i beznadne vrijednosti, tu ima snuždenih saznanja, tu ima mnogo samoća i žalosti, tu je – često – kao na grobljima bezimernih, samoubica i utopljenika. Ima kierkegardskog straha i tjeskobe, i – ima mračnih putovanja dušinih, ledenih staza, crnih bolova iz onu stranu, ima strahova čiji su razlozi duboko i podozrevanja i mržnji da se onesvještuje i gađenja da se živiti ne mili.

Tu se sastaju bijela djetinja radost i kriminal mračnih ulica, čednost i sveta tišina liturgija i obijest i vriska mladićkih orgija.

- - - - -

Kao čudo je i kazna neka da ovaj čovjek – boem i veselnik – mora da živi u ovom crvotočnom gradu gdje se živi po časovniku, raduje po kalendaru, a oduševljava po naredbi. Matoš voli Hrvatsku očajničkom ljubavlju i s više ljubomore nego ljubavi.

U doba kad se kod nas tako mnogo glumi objektivnost, kad male ličnosti pišu ni malo lično i mnogo šablonski i klišejski, borbena je ličnost i izazivačka poza ovog čovjeka jedini – gotovo interesantan pojav u našem javnom životu. I onaj Matoš, koji je najomraženiji, najdraži i najpopularniji, to je taj feljtonski subotnji – zapravo nedjeljni – A. G. M.

U jednom raširenom listu slavi troslovčani feljtonista svoj naročiti šabes pred svom nacijom; izvlači svoje prave i neprave tvrdnje, reda svoje ukusne netačnosti (često: netačnosti, uvijek: ukusne) izaziva, golica na smijeh, hvali i grdi da ga je – često – zazor slušati.

Nemirne oči gledaju i ispituju sve, izvjedljiv duh prelijeće sve i reagira na sve naglo, brzo, ogorčeno, razdragano, pravedno, nepravedno, svejedno, ali neumoljivo reagira. Izgleda kao da ga sve stvari i ljudi i događaji nevidljivo intervjuišu, a on brzinom, koja zadivljuje, daje odgovore neštedimice lično, nepravedno često, ali ih uvijek daje i pritom se ne radi o tačnosti i spretnosti, kojom odgovara.

Jedini od svih on je gospodar riječi. On se njima igra kao djeca kamenčićima, njima truje i dariva i ranjava (izgleda da se često inspirira na riječima svojim i tuđim!) njima daje – lakoćom žonglera – sve skale mišljenja i osjećanja; on nikad nije nekazan, skiciran, jer ima na skladištu riječi teških kao kamen i lakih kao perje; uvijek je doslovno kazan, oštro ocrtan, jasno koloriran. Biti Matoš znači ne biti nikada dosadan, jer njegove knjige nisu od roda nerazrezanih i njegovi feljtoni su praznička stvar.

U njegovoj ljubavi za tradiciju ima nešto očajničko, ima nešto više nego što može bolećiva duša jednog romantika. Otrovan životom i prokisao iskustvom, ima još uvijek naivnu djetinjsku ljubav za Hrvatsku, majku, koja svoju djecu doji zatrovanim mlijekom.

Zadubljen je u ovaj stari, tradicijom posvećen gornji grad gdje s prokislih zvonika izbijaju mukli sati, nad sivim kućama s velikim portalima leži prisjen čudne prošlosti, ulice kratke, i spremlane i unakrštane odjekuju koracima rijetkih prolaznika, sjene su neobično duboke, kao žalost mrtvog kraljevstva.

On je osluhnuo čudne priče tih starih tornjeva, zavolio polumrak jedne prošlosti i ljepotu onoga što je bilo.

Mi ga samo na pola razumijemo.

U n j e g o v o j Hrvatskoj je saneno, neveselo; do suza apatično »niko se ne brine za nas, pa ni mi sami«. Njegova Hrvatska je lijepa, pogažena zemlja, jednim istorijskim apsurdom bačena u robstvo, varana, izrabljivana, na pola dekroatizovana. Mučno se živi u hrvatskoj noći. »Još malo i kultura i politika postaće u nas nepomirljivi pojmovi«. – Oči

su otežale čekajući sunce sa zapada, izgledajući svitanje odonud odkud nikom nikad nije svanulo. – Još koji resigniran razgovor o onom što bi trebalo. (Citiram na pamet.)

Dragi gospon, zakaj nećeju
dobri ljudi bit za bana vzdigani,
zakaj naši novci drugom tečeju?
– Čkomi, Bara, nismo dost prefrigani!

Dragi gospon, najmi rečeju
zakaj jesu naši ljudi cigani,
zakaj zemlu v Peštu vlečeju?
– Čkomi, Bara, čkomi mi smo frigani!

A po nebu čudnim slovima,
oblacima jesen govori.
Teče veče tihim snovima.

Prestaše već stari dobri govori
U susjednoj kući, samo viri kapica
gdje već spava Barica i Japica.

Sva Hrvatska nelijepo hrče. Budni su samo pjesnici i atentatori.

(1914.)

LJUBO WIESNER
(1885. – 1951.)

NAD VERSIMA A. G. MATOŠA

Taj skok žonglera, srce grabancijaša,
Taj zanos, uzdah i dosjetka laka,
Ta domородna napitnica čaša
Nad prkos-kapom buntovnoga đaka.

I Domovine slutnja: zvona naša
U panskoj sreći ladanjskoga zraka,

Kô mučan lelek grada i kaputaša,
Ili san slobode sela i seljaka –

O mrtvi majstore! Taj dušin dah,
Što pjeva zvukom skupoga netala,
Ne nalazi ni spomena ni hvala...

Al u dubini đaćkih sanktuara
Tajenstven tinja ovaj prezren prah
Kô sanja nekog bundžije zlatara.

Grič, Zagreb, 1918.

TIN UJEVIĆ (1891. – 1955.)

PETAR ZORANIĆ

A. G. Matošu

Hrvatina baščinca, krune slavne,
jezika i versa harvatskoga, glas
blažen i slovući biti će, i čas'
Harvata do njega pisni starodavne.

Dokole planine i doline prem ravne,
naše župne bašte baštinit će slas'
jabuka u krilu dekle Vile, i stas
živući bude harvatskih. Zač davne

netlačene staze sada put su naš
proz gizdav perivoj. Pastira Marula
začinjavca, družu, poju svirale

milipojke tebi, i gremo k tebi baš
naresit cvičem mirisnih te jarula,
ča lipe su ga ruke deklie birale.

Savremenik, 1910.

IVAN PALČIĆ
(1892. – 1969.)

POST SCRIPTUM USPOMENI A. G. MATOŠA

I batinu su negdje
sklonuli u kut
jer A. G. Matoš
ne ide više na put.

- - -

Sve je u redu,
Samo jedno kvari:
On nije nikada
volio namještene stvari,
pa Njegova Croacija
i dalje krvari.

Antun Travirka:

Ivan Palčić, monografija, MH Novalja, Novalja, 1997.

MIROSLAV KRLEŽA
(1893. – 1981.)

TUŽALJKA NAD MRTVIM TIJELOM A. G. MATOŠA

*S mrkog tornja bat
Broji pospan sat,
Blaga svjetlost sipi sa visina;*

*Kroz samoću, muk,
Sve je tiši huk:
Željeznicu guta već daljina.*

A. G. Matoš, »Notturmo«, 1914., marta

U grkljanu rana, miris klora, krvava kanila,
krvava vata, povoj mlake krvi.
U sivoj mreni mozga, u žilama svima,
oblaci nesna, vonj karbola, krpe dima;
i grkljan i tijelo, krevet, soba, sve pline u krvi,

u živicima i nepcu, u utrobi i mesu grizu crvi
i grizu, grizu, u jastučcu prsta, u kucaju bila,
a rana kao škrga, nesvijest, krvava kanila,
mlaki lepet crnog polusnenog krila,
a tijelo je gnojna, crna, raskrvarena žila.

U sukrvici grla staklena mala cijev,
kroz musavo staklo grgoće posmrtni pjev:
to Pjesnik umire i sluša gdje željeznica sopti u daljini.
A noć je mlačna. Nokturno prazne sobe u praznoj tišini.
A sve je oko Njega krčma. Stjeničava soba, graja sajma;
i to je život: stjeničave sobe, mlin mjenica i najma.
Sve kiselkasto vonja i sve je crna, smradna, nečista pukotina,
a Pjesnik je tu putnik, prolaznik i popljuvana skotina.

I koja korist od srebrnih riječi, kad više vrijedi srebrnjaka stotina?
I koja korist od lepeta svilenih rečenicica,
kad sve je krčma, graja sajma, mlin dugova i mjenica?
U oku sunčan odsjaj nebeskih oblačnih sjenica,
u oku bližnjeg mržnja mutnih, maglenih zjenica,
a sve je stjeničava soba s vonjem stjenica.

Uznemireni obraz u odrazu ogledala, strano, mračno, bolećivo lice
sa svijećom u ruci. Nemir svijetlih pruga
u dubljini sobe. U mozgu sunčane livade, miris rosnoga luga,
a oko Njega tmina i glupost crna, crna kao kuga,
i svijetle lopte snova nad maglama jaruga
sjaje kao most na oblacima i svodovima duga

Ovdje smrde štampana slova kao otvorene jame!
Ovo je zemlja Khuena bana i madžarske tame,
gdje pjesma ko svijeća na crnom vjetru tinja
u ogromnoj rupi bez svjetala, međ lancima madžarskih šinja,
i samo se čuju po zakucima svrake
kako grakću nad strvinom i lokvama krvave mlake.
Iza pjesničkih leđa nakaze, priviđenja tmurna,
o, trajanje strašno sablasnog nokturna!

Strašno je ležati ranjen u mokrom papiru smolavih, svježih novina,
ko prazna crkva bez zastave spava prazna domovina.
A pjesme su krvave krpe i odjek mrtvačkih lubanja.
Strašno je kleti u sudnici uz jeku crnih bubanja,

ko sjena se vući u kostreti prosjaka, pijane lole,
u zavoju mokra papira, katrana, slagarske smole,
u oblaku gnusnih laži, pakleno smrdljivih kleveta.
Svetokrug blista nad daskom samrtnog kreveta.

Steže se goruće tijelo, grči se žilava pesnica,
na usni treperi pjesma: blijeda, fosforna krijesnica,
i svijetli i sjaji kroz guste i mračne hrvatske tkanine,
kroz jaruge blatne i crne granitne planine.
O, kako su teške strofe, ko zemlja na olovnoj lopati,
u svakoj smo pjesmi počeli
vlastiti grob svoj kopati.

A gdje su ona grozničava bdjenja u dodiru s posljednjim stvarima,
gdje su svijetle koprene tišine i svjetiljke i knjige po ormarima,
kada gvalja bola raste u klupku krvava klupka,
pjevati tako pjesme je paklena blatna kupka.
U jalovim tminama, uz pasju pjesmu bijesnu,
o, kako je teško bdjeti i pisati u nesnu.
A gdje su zastave? I kakve su to bitke,
i gdje su pjesme što kao truba zvekeću i sijeku blistave i britke,
i gdje su gradovi i sutoni i šumne svijetle ulice?
U grlu škrga krvava, u rani staklo: ubod sulice.
I svjetiljke i bolovi i rane, sramotno tamno trajanje,
i noćne pijanke po krčmama: suludo opajanje.
I svitanje po praznim crkvama
i jalovo kajanje.

Oganj liže kroz grkljan ko iz krvava grotla,
kuha se tijelo u pari bolesnog kotla,
kulja krvava vrpca po platnu mokre ponjave.
Ura na zvoniku. Odjek zvonjave.
U cjevčici gnojnoj hropac, glas opijela,
na stijeni sjena sjene: sjen raspela.
Pokoј tijelu ovog krvavoga Tijela.

VJEKOSLAV MAJER
(1900. – 1975.)

PLINSKA LATERNA NA GRIČU

Tu sam laterna plinska,
već starinska.
Poda mnom je još Matoš stajao
i nad tim gradom zdvajao i kleo.
Snijeg je po njegovom raglanu meo.
Često bi kunuč nestao u noći,
a ja bih se tiho smješkala
jer znala sam: on će opet doći
i dugo stajati tu
tako da mu se katkada cipele već
primrzle k tlu.

A jutrom kad bih se smreškala
i ugasla –
poda mnom grad bi ležao crven i tih;
tad nisam znala da l' zora krvari po brijegu
ili je to Matoš izgubio stih po stih
na snijegu.

Nato je došao rat.
Cio dan su iz grada glazbe ječale.
Kako su tužno među mojim staklima zvečale
trompete!
Babe sa Griča poda mnom su stajale,
suze brisale i zdvajale
i prema Italiji zurile.
I mnoge koji poda mnom su bili
nisam nikad više vidjela.
Sada im štakor prolazi kroz grudi.
Tada sam se prvi put zastidjela
ljudi.

A nakon rata
mnogo je debele gospode poda mnom prošlo
tustoga i crvenoga vrata,
ali i lica na kojima spava glad.
Da, mnogo je toga novog došlo

u taj grad,
pa znam: i mene će netko da makne,
i kad me se ruka montera takne,
zabrenčat ću još zadnji puta muklo.
Tad znajte: to je moje staro i pošteno srce
za Gričem puklo.

Tu sam laterna plinska:
starinska, starinska.

Pjesme zabrinutog Evropejca, 1934.

NA GROBU MATOŠA

Tko te među mirne svrsti?
Ti, pa da si miran?!
Umorno su pali prsti.
Komad je dosviran.

Kao isvirano cello
ležiš tu u tami.
Tvoje izmoždjeno tijelo
više zvuk ne mami.

Uništila svirka strasna
sumornog svirača.
Čuva pjesma: urna krasna
suze tvoga plača.

Katkad na grob list ti pane;
vrti se u plesu.
Idu ljudi. Šume grane.
Možda u svom lijesu

misliš, da to bije voda
o obale Seine,
il da tvoje društvo hoda
noću od Matejne.

Tko te među mirne svrsti?
Ti, pa da si miran?!
Umorno su pali prsti.
Komad je dosviran.

Svirač i svijet, 1938.

DOBRIŠA CESARIĆ
(1902. – 1980.)

TRUBAČ SA SEINE

(Matoš u Parizu)

Moja je soba tako jadno mala,
Ja ne bih u njoj izdržati mogo
Da mi oči ne sanjaju budne.
Al ne ropćem. Sudbini velim: Hvala;
Jer mojoj bijedi čudan sjaj je dala,
I moje patnje nisu uzaludne.

Danas sam opet ručo samo čaj.
Al vlažna blagost sja u mome oku:
Ja opet mislim na svoj rodni kraj.
I čežnja preobražava mi javu:
Sa Quaija mjesto Seine čujem Savu,
I Tuškanac mi šumi iz aleja.

Na domovini dvostruka je sjena:
Baca je Pešta, i baca je Beč.
Ona je sva u crno zavijena –
Ne čuje, Majko, niko tvoju riječ!
Šumori, diše more, teče Drava,
A između njih jedna zemlja spava.

Pod vedrim nebom slobodnog Pariza
Koliko puta tuga me je srela
U vrevi Etoilea, Saint-Michela!
O bože moj, tu treba biti jak!
U tome svjetlu još me više boli
Rođene moje grude gluhi mrak.

Udišem Pariz. Smjelim bijegom spasih
 Slobodnu dušu, ali ja sam sin,
 A mojoj majci sve su sjede vlasi.
 Ja žene nemam, a ni druga nemam.
 Što još imadem? Samo jezik svoj
 U koji život svoga srca spremam.

Zanosi, misli, ritmovi i rime!
 Ja bezimen u bezimenu mnoštvu
 Daleko negdje stičem sebi ime.
 I muku mučim samca dezertera,
 Što zabranjenu domovinu sanja
 Na hartiji, u potezima pera.

Pero... ta mala, ta obična stvar,
 A kako živa, kako puna snage!
 Kad iz njeg teče novih riječi čar,
 Omamljuju me kao govor drage.
 Sva utjeha je u tom malom peru:
 Što pod njim niče, smije se i plače,
 I sja, i grije, i vraća mi vjeru.

O Hrvatska, o moja domovino,
 Ti moja bajko, ti moja davnino!
 Ti porobljeni, oteti mi kraju!
 Gle, jadni dezertjer ti daje dar,
 Bogatiji no kraljevi ga daju,
 I sav je ljubav, pobuna i žar.

Ja, skoro prošnjak, duh slobode širim,
 Pa ma i nemo na svom grobu svijeću,
 Ja neću, neću, neću da se smirim.
 Ko svježi vjetar u sparinu pirim,
 A kada umor svlada duše lijene,
 Na otpor trubim ja, trubač sa Seine!

Šta mi je plaća? Mržnja gmizavaca
 Što svoje blato lijepe o moj glas.
 Al ja pred licem roda stojim vedar.
 Za hljeb slobode prilažem svoj klas:
 Zar nije zlatan, i bogat, i jedar?

DRAGUTIN TADIJANOVIĆ
(1905. – 2007.)

MATOŠ U ŽENEVI

ILE JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Usred grada, u sjeni
Jablana, opkoljen
Modrom vodom i labudima,
...

Mislim na daleku moju
Hrvatsku domovinu,
A srce mi udara
U grlu, do krika.

Genève (Rue Rousseau 34, Hôtel Excelsior),
24. rujna 1973., ponedjeljak

VLADIMIR KOVAČIĆ
(1907. – 1959.)

CANZONETTA

(U sjećanju na A. G. Matoša)

Na cvjetnoj grani cvrkuće ptičica,
Iz grla radost prosiplje, pjeva;
Da li je slavuj ili je ševa
To ne zna ova srebrna pričica.

Iz medaljona ipak je sličica:
Kao breza vitka, tanana djeva;
U oku dragi kamen joj sijeva:
Majstora nju slikala sličica.

Nad čežnjom breze oblaci prolaze,
Vedrine neba livadom dolaze:
To biser u cvrkutu postaje.

A srce čarobne kutije otvara
 I biser prima, pobožno zatvara:
 Na baršunu pjesmica ostaje.

Jantar na suncu (1959.)

MIRKO JIRSAK
 (1909. – 1999.)

SLAVONIJA

Da bolesna je
 rekao je još
 A G M

Al' kako čini se
 (za divno čudo)
 prevario se
 i taj sjajni dijagnostičar.

Ona je samo manje vesela.

Vijenac, Zagreb, XVIII., br. 422, 6. svibnja 2010.

RADOVAN IVŠIĆ
 (1921. – 2009.)

POZDRAVLJAM TE, A.G.M.!

Bilo je to jednoga zimskoga dana, već poodavno,
 tisuću devetsto pedeset i četvrte
 kad sam te sreo prvi put
 u sutonu
 na vrlo krhkom prijelazu preko Seine
 zvanom *Passerelle des Arts*,
 to jest *Brvno umjetnosti*.

Dolazio si pješice
 izdaleka

bos
i ušao si odmah u legendu:
nisi bio samo
veliki putnik ili nomad,
ne,
prije svega bio si dezerter.

Hladno je bilo toga prosinačkoga dana 1954.

Kao godine 1899, činilo mi se,
sve naokolo
bio je još isti mrak
ona ista gluha daljina
isti nepremostivi ponor
između Pariza koji si strastveno upoznao
i Zagreba koji si i dalje volio.
Tako pažljivo volio
da si mu već prvih godina ovoga vijeka
otkrio Charlesa Baudelairea, Arthura Rimbauda,
Stéphanea Mallarméa, Mauricea Maeterlincka,
i druge, mnoge druge.

Govorio si:
»Što bi bio čovjek bez tih velikih sanjara?
Dan bez noći, život bez sna.
Sanjajmo dakle!«

Govorio si također:
»Postati čovjek je ljepše no postati kralj,
a postati pjesnik je ljepše no postati čovjek!«

Bilo je hladno toga prosinačkoga dana 1954.
»Dosta o tome! Promijenimo razgovor!« –
činilo mi se da kažeš,
jer si znao i predobro
što je biti gladan
i što je smrzavati se.
Sjeti se, sjeti se, što ti je tada sinulo:
»I dok u mucijaukakah, leden glas mi kaza,
Brate, pitaj nešto drugo.«

Tebe su rodili
smijeh u suzama

i vrata otvorena svim vjetrovima.
A ta vrata, poslije,
nisi nikada zatvorio olujama.

U potrazi za najmanjim novim znakom,
za najmanjim novim drhtajem,
neumorno si motrio
neumorno si prisluškivao
svuda
u knjižnicama i na ulicama
u kavanama i u slikarskim radionicama
na putovima
raspitujući se za Bonnotovu bandu
srećući anarhiste
svoje prijatelje anarhiste
kod kojih si na početku vijeka
našao utočište
u Ženevi i drugdje.

Dobro si poznao boju slobode.

Umro si mlad
tisuću devetsto četrnaeste
u svojoj četrdesetoj godini.
U posljednji si čas
stigao još vidjeti
futurističku eksploziju
te o njoj, strastveno i vidovito,
izvijestiti svoje čitaoce.

Ovdje
tražim da izađem iz korita vremena:
da nisi umro 1914,
pitam se kakav bi bio tvoj stav
tri, četiri godine poslije
prema dadaizmu?
Vidim te u času objavljivanja
nadrealističkog manifesta Andréa Bretona,
tebi je tek pedeset godina.
Što ćeš reći tim mladićima
koji, za razliku od futurista,
vole iste pjesnike kao i ti?

Vrijeme je već ušlo u svoje korito.
Pouzdana znam samo to
da se tokom godina koje su slijedile tvoju smrt
Zagreb neprekidno udaljavao od Pariza pjesnika,
i to da se od njega
u dubini udaljuje
sve do danas.
Nevjerojatno je
da je bio dovoljan prvi svjetski rat
pa da bude zaboravljeno ono
što si pisao 1911:
»Bijasmo i ostajemo proti tendencijskoj literaturi
koju taj gospodin najgrlatije zagovara,
tražeći od umjetnosti prije svega,
da kao žurnalizam
širi u prvom redu neke ideje,
naročito društvene.«

Danas, jučer,
mutno je kako teče vrijeme.
Kao da te vidim, jedan si od rijetkih
koji čuješ nepokoreni glas Andréa Bretona:
»Ostavite sve«
»Krenite na putove«
»Lovite maglu«

Govorio si:
»Zato su meni sto puta miliji pisci
kao Marlowe i Villon, koji živeći kao neljudi,
pišu kao ljudi, od gospode kao Zola,
koji žive kao mirni moralni purgeri,
rigajući u knjige
retoričke ciničke instinkte.«

Max Stirner, Tristan Corbière, Jean-Jacques Rousseau,
Thomas de Quincey, Jonathan Swift, Joris-Karl Huysmans,
Villiers de l'Isle-Adam, Francis Viéélé-Griffin,
Donatien-Aldonze-François de Sade, Gerard de Nerval...

U sumraku vijeka koji odlazi
ostaju ta imena koja si počeo ispisivati
na jednoj prozirnoj kugli.

Ali da se umakne hajci takva prozirnost
nije pogodna.

Još je uvijek hladno,
tvoj je Zagreb još uvijek daleko.
Pozdravljam te,
A. G. M.!

(studeni 1984.)

Gordogan, 1986.

NIKOLA MILIĆEVIĆ
(1922. – 1999.)

NA GRIČU

Ovdje je noć i rujan: dašci juga
pokoji list iz krošnje već domame.
Zidine gričke tamne su i same,
kesteni bdiju, šute: noć je duga.

A dolje s trga blista krug do kruga,
izvode igru neonske reklame,
i neboder se novi tu iz tame
vitkošću svojom starom Griču ruga.

Al gle! Pa tko to pod svjetiljkom prođe.
Ko sjena šmugnu i nesta iz vida,
a ko da bješe u starinskom fraku.

Možda je varka, možda Matoš dođe,
pogleda s Griča, pljunu preko zida
i onda ljutit nestade u mraku.

Krugovi, 1957.

JOSIP VANIŠTA
(1924.)

TOLERIRANA DJEVOJKA

(U maniri A. G. Matoša)

To gnjilo lice lik je bakroreza
pokojnog grofa, grbavca Toulousa.
To oko svrdla glave. Ta mirisna bluza,
tog glasa zvuk je arija peneza.

Iz oka tog se cijedi pijana chartreusa,
u njemu nema srca, sjaja, suza.
To je oko prazno kao prazna uza,
od pogleda tog trne meso, dah i jeza.

To je tijelo vitko kao breza,
riđovka u kosi, u oku meduza.
Agonija. Nad tijelom blagi smiješak boga.
U grlu rana. Nož laringologa.

Krleža iskosa, Zagreb, 2012.

IVO HRČIĆ SAMOBORSKI
(1929.)

NAŠ GUSTL

Gustl je bil oštrog pera i jezika,
o sakem piscu njegova stroga slika.

I onomu kaj je dobro o njem pisal
Napačku je sliku risal.

Al' napatil se naš Gustl po belemu svetu,
plival prek Save, ni štel iti v vojsku kletu.

Su mu Sanoborci Juratovič i Kleščič pomogli
kulkogod su samo znali i mogli.

Na kraju ga je izdal njegov gromki glas,
ni ga više bilo izmed nas.

Bolečina huda još ga mladog zela
Makar nam to ni napraviti smela.

Ostali su nam njegov stih tečni;
duši nek' mu je pokoj večni!

VLADO GOTOVAC
(1930. – 2000.)

NEMOGUĆE

To nije Rim, grad koji su guske čuvale,
Dok je on spavao; što je tek anegdota
U njegovoj vječnosti.
To je Zagreb što gori u Hysterica Passio
Svoje politike – Troja bez vatre:
Groznica onih koji nisu
Ni slobodni, ni poraženi – opustošeni tišinom
Ništa ne osjećaju u prikazanju koje gubi mjeru.

Sve što je Matoš ovdje volio
Osjetio sam kao nesreću u kojoj umjetnost
Više nije svirepa, nego čedna –
Ne izgubivši svoje čudo među obmanama.
Zalutao sam u lakoumnoj šari. Samo je malo pjeska
Potrebno za cijelu sudbinu. I pljesnuk rukama,
Kao da Helena prhnu nakon kobne krađe.
I nisam začuđen što u Zagrebu ugledah nemoguće.

Crna kazaljka, Zagreb, 1991.

PETAR GUDELJ
(1933.)

* * *

Zašto mislite da nemamo kritičara?

Zato što bi morali raditi, morali bi znati. Pogotovo bi kritičar poezije to morao znati. Imati znanje, eros, strast. Nekada smo imali takve kritičare.

Koji su to?

Matoš je bio takav.

Da, bio je pjesnik i kritičar?

To što je netko pjesnik i kritičar, koliko god pomaže, možda još više odmaže. Ali Matoš je vidio preko svoje poezije i svoje proze, koja je genijalna, bio objektivan. Osjećao je odgovornost prema hrvatskoj književnosti i hrvatskom jeziku, prema književnosti uopće. Što god dalje odmičemo u vremenu, sve nam izgleda blistaviji, osvjetljeniji. Matoš je našao i ušao u ritam vječnosti. On je bio i politički vidovit, prorok.

(ulomak)

Vijenac, 2010.

TONČI PETRASOV MAROVIĆ
(1934. – 1991.)

NOĆ NAD FIRENCOM

(8. rujna 1970)

Kao princip je Firenca...

A.G. Matoš

Noć nad Firencom
nebo u lubenici koju jedemo
uslast vam bilo zvijezde večernje
kad tako radosno sjajite na nebu firentinskom
Cijeli smo dan hodali sada se odmaramo prskajući
špice smijući se
ovdje na Piazzale Michelangelo
Ne pada mi na pamet ni zavičaj ni rodbina
niti srcu svomu licemjerno tepamo
Sve je neusporedivo sve svojsko i mi smo u tomu
Guštamo Grad sam guštamo lubenicu, antologijsku il
ne sasvim je nevažno

Noć je puna lijepih pluća kupola i pločnika od kojih
 neke znademo naizust
 i kojima ćemo se jednoć vjerojatno vratiti
 Zdrav razlog umjetnosti, nebo, ima okus našega
 smucanja crkvama galerijama mostovima preko
 Arna što se skrovit pritajio
 kao najtiši i najšturiji stih Danteov kadar da se jednog
 jutra izlije iz korita
 Na dlanu našeg duha taj povodanj je načinio crtu
 da nam svjetluca u životu
 i u zemlji kad nas u nju stave

Osamnica, Zagreb, 1984.

ALOJZ MAJETIĆ
 (1938.)

LISTANJE LISTOPADA

Oblaci su obamrli njišući se na valovima
 listopadske pučine
 Više s neba
 i ne znaju da li da padnu ili da čekaju
 jutro
 izgubljeno u nečijim snima

Pružni radnici kose zakorovljeni Trg bana Jelačića
 Stabla u Ribnjaku nemaju više pupoljke
 niti ih je ostaklilo inje
 Stabla na Ribnjaku
 zaboravila su kad je u Zagrebu bilo proljeće

Matoš se digao s klupe u Gornjemu gradu
 otreša nesanicu s nogavica
 gleda gdje je onaj prozor s kojeg je bacao
 loše napisane knjige
 ali nema ni prozora ni knjiga ni violončela

Samo mu se budući prijatelj Tadija
 skriven iza odjednom izniklog javora

sinovljevske smješke
i kao da mu želi reći
da još koje desetljeće
pričeka

Doći će u posjet Matošu
i sve po redu porazgovarati s njime
čim uredi njegova Sabrana djela
i čim se obamrli oblaci
iskradu iz njihovih listopadskih knjiga

Tkači jedara, Sub, Zagreb, 1997.

MATE SUŠAC
(1938.)

KRČMA ESPLANADE INTERCONTINENTAL

A. Ge. Emu!

Bijelo napudrana Kristalna sala
I lažna papirnata duga
nešto što sličići na Noć karnevala,
neki bljutavi košmar bez šuga.

O te punjene glave iznad astala
servirane s mislima olovnim
miksane s radostima jalovim
pa taj smijeh praznih pijedestala

pa taj ljepotan bez pedigreea
što zabavljat nas može danomice
bastard kog je sa psom iz stražarnice
okotila gospođa Fotelja...

C'est la vie, Rabby! Među inijem
gore na Griču kao Čuk
dok o životu zbori muk,
zbori sa mrakom. I lisjem suhijem.

KOB

»Doktorski diplom u džepu bedaka...«
A.G.M.

Lomača gori, ma nema plamena
a dim se diže do nebeskih oblaka
na lomači dimi mozak majmuna
s doktorskom titulom bedaka.

Vukojebinom istočni vjetar struže
i dimne zavjese vješa iznad škola:
»Sva istina je u paroli, družo!
sva mladost u drečanju parola!«

Prije se izprazni, pa duboko diši
i gaće otresi nad neukom hrpom:
»Istoriju ragu zanavek izbriši –
'oćemo našu sa čekićem i srpom!«

Lomača gori, ma nema plamena
ubogi mozak se »specijalno« prži
Big Brother Boss slovom remena:
akademska svitu na ularu drži –

sričući bajku o vječnosti vremena.

Biseri & brabonjci, Zagreb, 2012.

NIKICA PETRAK
(1939.)

PORTRET PRABABE

Tih pritvorenih usta rajski med...
AGM

Raspinjete, oh kako me raspinjete pretci,
između svoje tihe znanosti
lijepog i nježnog života, sukladnog naravi

– i svih vaših poroka, tajnih i sramnih mjesta,
svega što niste htjeli primiti u zajednicu:
prostaštva, mraka koji teži sjaju svog zadovoljenja,
pjanosti, širenja vida, prekršaja,

divlje zastranjenosti, koja se opet spaja
s tiho ljepotom poimanja

pa se pjeva.

Blaženo doba, Zagreb, 2009.

KIP DOMOVINE '09.

Gelegenheitsdichtung, Matoš

»Što smo dečki da nas takvih nema,
ni u svinjcu, ni u kokošinjcu...«

gušite, rušite, neka nas takve smjesta
napadne sam smisao Svemira

Homo na Mirogoj, tamo ćemo spati
kao na Mihajlu, uz svece i gospare,
uz veličanstvene grobnice novih razbojnika,
časno useljenih na tuđa mrtva mjesta

Kad se, Mala, tamo šetat budeš,
primitivka, sva bez šesta,
na Sisvete kad ti padnu gaće,
kad te tamo slavnu slikat budu,
mrdni malo guzom u njihovu čast

O, Hrvatska, oj – to su tvoji glasi;
ti niska i visoka, podla, nikad plodna,
pobaci svoj nakot, da bar znamo gdje smo,

da barem jednom, u tvom starom svinjcu,
netko već ozbiljno i tiho kaže: jesmo.

Blaženo doba, Zagreb, 2009.

JASNA MELVINGER
(1940.)

I ZA MATOŠA TA FIRENCA NE NAKON BAŠ
PRVOGA ZALOGAJA BEZ PREMCA

Što li je pojeo, svome želucu tragično, ne, valjda, u kojoj boljoj tratoriji
ne, zasigurno, puricu s mlincima, a ni govedsku masnu, tu, juhu
Ta, gladovao je on i u Parizu dok mu koja, ne baš, niti midineta
ne bi donijela, makar bareni kupus, za klošarski ne, dabome, sukus

Što li je jeo i što je pio, i u Petrovaradinu, taj, ne baš, ni isti
sve, iza brave, u tada, dabome, baš, areštu, a ne, još, u vojnom apsu
Bit će da ni u Firenci nije naručivao skupocjene one, Lakrime Kristi
a ni sanjario, ukraj Gibertijevih vrata, o austrougarskom, tome šnapsu

Da, divio se, jamačno, ne Vobanu, već ne, samo, graditelju utvrde
one od drvene građe i kućine, pomiješane s balegom, na San Minijatu
Ne, nije mi, odista, do toga da protuslovim, ni u tome, A. G. Matošu
Da, bili su car i papa u savezu, dabome, tek u potonjem, s Firencom, ratu

Ne znam ni što je, ne, baš, ni blagovao, i sam papa Klement VII
poharan u Rimu, pa prisilno, ne, samo, ni odveden u taj Orvijeto
Nije se, tada, ni srdio, još, na onoga koji je madracima oblagao zvonike
već na te, ne, baš, soldate Franca Jozefa, nego najamnike, tek Karla V

Vaga s anđelima, Zagreb, 2008.

NEVENKA NEKIĆ
(1942.)

MATOŠ I DALJINA

Kuda lutaš kroz pustinju
dušo starog minesengera
trubadurska sjeta
tvrda je postelja
za tebe Gustl u mraku
s ranom na grlu omotanom
sada za mojim stolom

u kafeu »Matoš«
od svega ostade ti kukasti nos
orlovski podrugljivče
mili moj prgavi Pegaže
znam da ćeš noćas opet ispustiti dušu
i gledam je kako klizi prema kolodvoru
noć je željeznicu guta već
daljina.

Vonjaju na formalin i lizol
stari hodnici iščezle bolnice
danas nisi mogao progutati ni slinu
naslonjene glave zvijer te napušta
tvoje srce je pobjeglo iz tebe
uspomene postaju nevažne
uspaljeno tijelo grofice iz Geneve
iščezava u šumarku nadomak Loboru
u tihoj dobroti tvoje Croatie
a ovo je Zagreb Jelačić plac
godine 2000. i zima je
tvoja posljednja tama
dok željeznicu guta već
daljina.

Ne naginji se kroz staklo kafea
ovi dolje rugat će se tvojim ranama
staneš li na pozornicu odakle viču
i rekneš li onu tvoju
»i dok je srca bit će i Kroacije«
izviždat će te rulja pod liticom
na križu ćeš biti
ima ih koji te od djetinjstva ne vole
tvoji drski obraz što samoćom jača
i daj mi ruku tu preko stola
buka je strašna
nema više željeznice što guta je
daljina.

Ti već u Tajni i znaš
kako uzaludan je stih tvoj bio
»imao sam groficu incognito u Genevi«
pa danas svatko ima sve bez zazora i javno

rasipa se jastvo bez snova i duše
 u kafeima od lima stakla plastike i betona
 u koji ti nikada ne bi ušao
 dušo minesengerska iz Matejne i Corsa
 samotinja i pustoš
 samina i pustinja
 samotnost i pustolina
 samćina i pustilo
 i nemoj mi reći
 »slobodan je Hrvat sve to teže biti«
 dreči bubanj i kreštalica neka
 razodjeveno bezumlje
 nepodnošljiva cika
 nema više željeznice što guta je
 daljina.

Usne su ti bile strasne
 rapsodove sočne usne ispod tvrda brka
 ljubile i srkale su život
 u sjeni čergaškog šatora
 u mraku spasonosnom
 što je »ko psalam crn ko ljljan bijel«
 i daj mi ruku preko stola
 jer drska dernjava tutnji
 i ne čujem da željeznicu guta već
 daljina.

(zapis 3. siječnja 2000.)

18. Dobrojutro more, Podstrana, 2014.

LJERKA TOTCH NAUMOVA
 (1943.)

MEĐU HRASTOVIMA

*»Hrvatska okolica je najbolja
 škola patriotizma«*

Antun Gustav Matoš

Ovozemaljska kruna
poticajnih mirisa
pronađenih u spokoju
pogleda

Polja kestenova
uzvitlanost boja
različka
miluju oči neba

Oborina
među hrastovima
djetinjstva
tamo negdje
u neumoljivom sjećanju
odolijeva zaboravu

Svjedočanstvo prirode
nezaustavljene

Između dvojbi, Rešetari, 2010.

ŽELJKO KNEŽEVIĆ
(1943.)

NAŠA ZEMLJA

Naša zemlja
na našem jeziku:
pod starim stablom
lipov čaj

I zvono s crkve otpalo

Lijepa naša
i kad neko drvo raste
iz zemlje *per amica silentia*¹
lunae (Vergilije, Matoš)

---

¹ *per amica silentia lunae* – uz prijateljsku šutnju mjesečina

Zaogrni to zemljopisnom
kartom, svojom kožom

Republika, br. 7-8, Zagreb, 2010.

STJEPAN GULIN
(1943.)

PJESNICI SVIH ZEMALJA UJEDINITE SE

pjesma uz pjesmu
dvije su pjesme
pjesma uz dvije
su tri pjesme
itd
zajedno smo jači
ujedinimo se
potamanimo nepjesnike
pička im materina
ugurajmo im pjesme
u usta kad ih
čitati neće
uguše nek se
i ispraznimo im banke
a prije tog
svaki konobar mora
gostima recitirati matoša
i krležu i maleša
s nama nema šale
pička vam materina
ujedinimo se
turizam i kultura
mi smo za vas gospoda
pička vam materina
i na faksu i na faku
pjesnici svih zemalja
ujedinimo se
to
o o o pjesnici
svih zemalja

prs
št
z

Smokve od soli, Zagreb, 2010.

BORBEN VLADOVIĆ
(1943.)

MODERATO DOLCISSIMO

A. G. Matošu

Potegni gudaalom umjereno nježno
po obroncima bliske planine
otvori prozor da čuješ zvukove
kako tvoj zavičaj uzvraća

Nije svako stablo pogodno
za gradnju žičanih instrumenata
ali jest za vješala po trgovima

Istrošio si glasnice vičući s tornja
kako glazba i uže s jednim krajem
ne idu zajedno ni uz moderato dolcissimo

Dovelo te je to na bolnički odjel
sa čijeg hodnika šapćući pjevaš:
umrijet ću prije Domovine
prije no što ću za nju prosvirati

veljača, 2014.

Vijenac, br. 523, 20. ožujka 2014.

JAKŠA FIAMENGO
(1946.)

GRAMATIKOM PLOVI BROD

Gramatikom plovi Bartul Kašić brod
Kanalom što spaja otoke i Split
(Zagorec će reći: Sve je to kaj god!,
A Dalmoš uzdahnut: A je, more bit.).

Još baštinom blista zlatom vezen svod
I parobrod cijepa Strahimirov val;
Marulovo more svima nam je rod
I svih nas u jezik tjera maestral.

Iz Paga u Romu i u jezik potom
Brodi Bartul jugom, prova mu mahnita.
Tin i Gustl Fritzu gledaju u dlan.

Svi smo u tom vijencu, spleteni ljepotom,
Na palubi, šetnjom, od Visa do Splita
Sanjajući novi Gundulićev san.

Brod »Bartul Kašić«, Vis-Split,
1. studenoga 1995.

Pedesetogodišnje pjesme, Split, 1996.

SLAVKO JENDRIČKO
(1947.)

MATOŠIJADA. VOZNI RED 1914. – 2014.

Emotivci su kronično
impotentni sužnjevi

krasopisom
pisanih ustavnih sloboda.

Dok se mrzovoljne

munje tiskaju
u skučenom hrvatskom nebu

ne uspijevam prebrojati
ljude
u čijim očima
sunce zalazi
prije svitanja.

Krasopisac sam
na crnom tržištu;

ne prestajem
pisati narudžbe

stotinama tisuća
premosnica

za srce Krocije.

TOMISLAV MARIJAN BILOSNIĆ
(1947.)

MATOŠEV VRT

Duša moja čaroban je kraj²

Postoji negdje, kažu, rajski vrt
vrt sličan tebi
S anđelima
ćemo se vratiti
u zavičaj
Tamo nam je živjeti
tamo umrijeti
gdje je srce i zemlja u oblacima

Zemlja Hrvatska!

---

² Pjesma je ispisana u intertekstualnom dijalogu s Matoševim djelom.

Vrt u Loboru
vrt u Samoboru
dunje i sunce
duše onih koji ih sanjaše
U grudima rastvara se zemlja
i sinje more Jadransko
vrt koji govori
istim jezikom kao Hrvati
U vrtu morski zrak
u grlu krljušt srdela

U nebo ulazim blatnjavih ruku
s obale potoka Medveščaka
Na izvoru Magdalena pere noge
slatki slavić njoj pripada
Žuti jaglac i modra jetrenka
srijemsko polje, zavičaj pastirâ
i u cvijeću zmija huda

Divan je Samobor
Hrvatski ljubavnici
krv pretvaraju
u vrt mladog vina
Ljubica s očima kao kupine
s ogrlicom Vrazovih jabuka
u pustoši dubrave

Svibanj je sazrio u rujnu
u uskočkom vrtu žumberačkom
u azuru jastrebarskom
Voće po granama ima boju cvijeća
Borovi i jele anindolske
s krunom svetih kraljeva
Libera Croatia

Vrtovi su visovi
vrtovi su otoci
vrt je uvijek čovjek
U vrtu Rožica bere ruže
Mažuranić sjedi pod divljim kestenom
Pod šljivama
stari plovani trijebi brevijar

Božji duh nad travama i vodama
U vrtu listovi dubrovačkoga govora
Lelj i Polelj
travna strila i krilatac
ljuven
korijen
na Parnasu
U ružama gizda tratine
i jesenje pjesničke duše
Mirta i smokve su za kneza

Glagoljaški kamen
u zimзелenu
nad Grobničkim poljem
u vrtu groba i cvijeta
Pod crnogoricom vječno proljeće
u svilenoj travi
Kupus i krumpir
stvoreni za počinak svijeta
Na Grobniku berem maline
za gospođicu s kamelijama
srnu
ka je imela rogi

Turopolje pod krilom ševe
oko Save znojni jeleni
stakleni zec u živici ruža
Vrt
kao betlehemska štalica
u njemu dijete
prijatelj voda, trava
i priprostih ljudi
Zlato i srebro po božićnim orasima
savski vrbaci u jutru koje sviće
zvone bijele psalme

Hrvatska, Hrvatska!

Hrvatski vrt
tužno vesela Arkadija
Tuste pure i drobne ptičice
a dolje crkva

zvon maglama diže
glas trčke, prepelice i prvih popaca

I slatki kaj
Gora Ivančica
slika malog parka iza Lobora
U sjeni hvoja
žune i kreštalice
i Mihanović
gleda pejzaž od vremena i vodâ
dok nam njive sunce grije,
dok nam hrašće bura vije

Vrtovi su krajevi, vrtovi su ljudi
Sve te rijeke, gore i livade
sve si to ti
Pažljivo gazi prašinom vrta
to je prah predaka
Nježno s biljem postupaj
niklo je iz praha tvoje ljubavi
Hrvatska
Gdje je miris ružâ tihe mladosti
Što sam ih u tihom vrtu disao?

MILKO VALENT
(1948.)

Pjesma koju bi A. G. Matoš rado čitao.

ZARAZNO SJEME ZAREZA

put u Delfe uvijek je riskantan, sve ovisi o zarezima

uzveren uz interpunkciju promatraš odbačeno oružje ratnika,
punktiraš riječ, sinuse joj opraznuješ i iznova puniš, u
tminu ogrezao tmineći tapkaš dragulje, si budniji
već, iako ne još, napušiš se i širiš onih tijesnih
10 % zatvorskih ćelija, će li dolijati
još barem i možda jedan posto ljup-
kih proširenja u mozgovapljenju,

vapnjenju, orakulum bješe tamo i tu
pravi tulum, lelujavo balavo otkaće-
na pitija pala je u vlastitu rupu i,
oh, ala je se nabola na zareze, te
tajnom ovite špice, reske znako-
nosce, rezače i kosce sudbina,
noževe bitka i bitaka, ah da,
nabola se i na bolu oznojila
kurvinsku kožu, dimi ime dima,
vatrom izdimljuje tromer-
patice, lijeni tamjan koti,
sivi gipki dimovi iz jetre
joj kuljaju, joj omame pod
kupolu laju, sniju, tra-
bunjaju riječi – skliske
utvare, iskane/pitane,
varene sred arene,
biti bi kao tane
grašak i pastir poj-
ma, uslojena pri-
zma, čovjeku ga-
galaktički
dašak

IVO MIJO ANDRIĆ
(1948.)

NESANICE

A. G. Matošu

Veliki pjesnik – veliko doba – veliki naslovi
Izniče plamen na golom tjemenu vulkana
Došao sam na ovaj svijet mimo dana
Da se ubijedim – da se osvijestim – o snovi!

U kostima mi igraju gugutke pocrnjele
Vjetrovima je to posve neobično
Ponavlja se jutro minulim jutrima slično
Dok sam koračam kroz zarasle predjele.

Dolazim u sjenohlad tek olistalih topola
 Gdje edenski vrtovi cvjetaju do bola
 I gdje je konac kišne dugine putanje

Putnici koji su zaostali traže spasenje
 Pod zemljom gdje tek je rođeno korijenje
 Nespremni da započnu novo lutanje.

GORDANA BENIĆ
 (1950.)

POSVETA MATOŠEVSKOJ SINESTEZIJI*

JARA

U podne more isparava žuti miris soli.
 Sa stola otpuhnem solnu sumaglicu.
 Zasljepilo me blještavilo sunca.
 Što je dolje, a što gore: desno ili lijevo?
 U središtu sam dana, Camusov stranac
 u korablji od pijeska.
 Sunce je kotač, možda sitna biljka,
 na drugoj strani otoka zanjiše brnistru.
 Žedno ušće rastopi boju zemlji koja se osipa
 i krutne kao ljubičasti pepeo u lavandi,
 ili ružičasti sjaj na obroncima brda.
 Znam, u podne je sunce crno kao maslina,
 a srebrne i bijele ribe nadomak moguće smrti.

---

* Pjesmom »Jara« otpočinje poetska knjiga *Laterna magica* (koja je objavljena u Književnom krugu Split 1998. te je iste godine ovjenčana i nagradom Društva hrvatskih književnika »Tin Ujević«). Međutim, pjesma »Jara« za mene je i danas izravni *hommage* Matošu, jer samo naizgled govori o solarnoj ekspresivnosti, a uistinu o mračnim i rušilačkim konfliktima, rasapu i smrti unutar prizora, oporog i gorkoj ljepoti bodlerovske i matoševske sinestezije.

»Jara« okuplja ulomke organskog planetarijuma, ali ovu pjesmu u temeljnom registru pokreću antipodni lomovi, prijeteći i uznemirujući aspekti unutar slikovitog krajolika. Takav janusovski, tjeskobni teror propadljivih slika, sažima i dominantne »sastojke duše« posljednjeg desetljeća prošloga i početka novog stoljeća.

U vremenima ranih, i sasvim neusporedivih poticaja, matoševska sinestezija za mene je bila presudna suptanca slobodnog poetskog prostora, izravno je vodila snovitosti i prekoračenjima u perspektivi. Sinestezija je bila sinonim za dotad neiskušane raspone i sinkronije, pa je ranih sedamdesetih u tom duhu i tema mog diplomskog rada na studiju književnosti: »Sinestezija u poeziji A. G. Matoša«... (Op. G. Benić)

Ja koja sam možda mrtva priroda
stisnem se uz suhu travku i udišem jaru.
Ponekad, kad vrutak svjetlosti rasprši sliku,
munchovski kriknem. U podne 1993.
iz mora uzdignuti suncokreti
sprže navoštено jedro.
Trag grimiza prošara zadnji oblak
koji izmiče jarosnom ljetu.
Mračne rudače pod zemljom približe se
užarenu počelu. U žeženoj posolici sunce
pomakne olovni krug pučine.

DRAGO ŠTAMBUK
(1950.)

DO IZA BOŽJIH BEZDANA

Nazoru, Matošu

U poglavitom gradu
tražim tvoje ime,
sa sunčanim zôrom
usred ljute zime.

I strepim da sjena
pakla kasnog past će,
na sumpornu vodu
iz fontane niske.

Ljubiti ću šapat
kano kristal górah,
i svesrdni pjev
kano usud gorak.

Trajat će na Trgu
u obličju zračnom,
od cjelova cjelov
pokrit starom ranom.

Uz poglavit grad
vežem križa ime,
dok trnje se bliži
iz sve crnje zime.

Skutri svoje ime,
jeziče Hrvatâ,
na obalu morsku
poda glatke studi.

Spomeni se mene
svoga tužnog raba,
i kad ne bude me
u slovima hudim.

Londra, 4. siječnja 1989.

PERO KVESIĆ
(1950.)

VRLO JESENJE VEČE

Vrlo olovne i vrlo teške snove snivaju
oblaci nad vrlo tamnim gorskim stranama;
vrlo monotone sjene rijekom plivaju,
vrlo žutom rijekom među vrlo golim granama.

Iza vrlo mokrih njiva magle vrlo skrivaju
kućice i toranj; sunce u ranama
mre i motri kako vrlo mrke bivaju
vrbe, crneći se vrlo crnim vranama.

Sve je vrlo mračno, vrlo hladno; u prvom sutonu
tek se slute ceste, dok ne utonu
u daljine slijepe vrlo ljudskih nemira.

Samo vrlo gordi jablan lisjem vrlo suhijem
šapće o životu mrakom vrlo gluhijem
kao da je samac usred svemira.

(*Dubrovnik*, br 5-6, 1982.)

BOŽICA JELUŠIĆ
(1951.)

APOTEOZA PJESNIKA I MAGA

Zlatan je oblak, nebo puno munja:
Ambrozija u polju vjetar sluša.
Arkandeo će pokrit krilom poput gunja
Gradove pune potopljenih duša.

Među ljudima zadnji, Pjesnik se uzdiže;
Atomi, struje, energije kruže.
Tocilo riječi, iskra što sažiže.
Odasvud glazba, uzdah smrtne Ruže.

Šapat kroz ranu, gorki srk kinina;
A potom, opet: ekstaza, tišina.

DUJE KESIĆ
(1951.)

SOLUS: CVIJET SA RASKRŠĆA

I.
Izabela
zlatokosa i bjeloruka Izolda
bijela i lomna djevojka iz zelenog dvorca
na pješćanim obalama osluškuje
višeglasni govor mora,
vjetar joj tankim prstima, šapatima i kricima
rumenozlatne pramenove na mjesečini mrsi
Susrela te, Soluse, na putu za put i onkraj noći
pod blještavim nebeskim lukom
izvirala je ljubav u namučanim srcima
unatoč ništavnosti i zlobi zemnoj
pretopili ste se u zvjezdanim jatima
u dvije zvijezde plavičastog sjaja
I ostadoše na nebesima do beskraj

2.

Nikada, Soluse, nisi zastao na raskršću
vazda si putniče vrli jezdio
himerama i svjetlucavim zvjezdanim maglicama
ćutio si ćuh šume i mir planinskog jezera
U tvojemu čistom i mjesečarskom srcu
za vrludavih i neizvjesnih putovanja
sjala je odmićuća zvijezda vodilja
onakva kakvu si je želio za vječnost
tvoja domovina Hrvatska
I ludo si je volio Soluse
plakao si za njom, kleo si zle ljude
koji joj tugu i bijedu namriješe,
ti si je na stratištu
sinovljevim cjelovom cjelivao,
Soluse, predmnijevao si
ima još srca što za nju kuca
ima i bit će Kroacije

3.

Jesen
Čađa i dim u plijesnoj slici grada i grlu
Negdje tamo pas laje
koraci nećiji nikamo ne odlaze
Crne su se ptice udomile
u modroj crti nebosklona
Željena postaja roni u purpurnu ravnicu
željeznica nestaje duboko u tunelu duše
bol i samoća tonu u mekoću daljine
u tamnom plaštu noći i nijemoći tišine
nalaziš mir i spokoj Soluse.

PETAR OPAČIĆ
(1952.)

PJESNIK NAD PJESNICIMA

U vijeku, kada »misli« svaka šuša
A. G. Matoš: Mladoj Hrvatskoj

Ne može svaki pjesnik biti šupak –
Samo odabrani. Ostali mogu
biti asshole, arschloch, gilipollas,
мудак ili stronzo. Socijalist
po uvjerenju, a konzervativac
u praksi, uvijek predano zauzet
mislima o fašizmu, ljevičar
u građanskom smislu, ON,
podržava radikale, ali je počasni
član desnice i navija za *crvene*
potajno gajeći ljubav prema
Svetoj stolici, dok ispod oka gleda
dobrohotno na rasizam, smješka
se inkviziciji, simpatizira
Greenpeace i oponira anarhiji,
pišući protestne pjesme protiv
terorizma – nacionalist,
sklon je globalizaciji i zalaže se
za Ujedinjenu Europu,
američki dolar i Deutsche marku.

Odlazak u 13.00, Split (2011.)

GALERIJA ODABRANIH DJELA

Strpaše me u grob i to im još malo –
A. G. Matoš: Mòra

Daumier je umro kad je Matoš imao
tek šest godina. Želudac je
najvažnija stvar. Na televiziji su
govorili da su prije rata na imanjima

svinje bile toliko štovane životinje,
na svojim gospodarstvima,
da su živjele u mirovini, a na *Académie Suisse*
iz drijemeža budila se jesen.

U Tovarniku je 13. lipnja, u petak,
babica (mora da je bila coprnica)
opravši ruke prorekla. Šapatom: ‘*Ovaj,
vaš mali, bit će veliki čovjek,
njegovo ime će se mnogo spominjati, ali –
mnogo će i trpjeti.*’

Bila je zima, snijeg je gušio cvijeće, a
ja, glumeći samoga sebe, čitao
Moć savjesti i listao litografije *Ministri
kao džepari*.

Ne znam kako to nazvati, ali obojicu
povezuje isti citat: *posmrtno,
njegovo djelo je rehabilitirano i danas
je njegov cjelokupni umjetnički
opus visoko cijenjen*. Svinje, naši
prijatelji, posvuda oko nas,
hodočaste, bez obzira na životnu dob i težinu,
u svetište na porječju blaženih
udovica.

*To je moja asocijacija na Matoša,
čak sam je imao napisanu.
U poznatom stihu i onom Durr.
A držim fige za knjigu tvoju. Sve drugo neka ide
po liniji propasti.*³

Kad je riječ o gubitnicima, svatko je
dručkiji. Poraz je individualan,
ali uvijek supstancijalan. Cvijeće na livadi
svinje su posrale. Zdrava probava može postati
tihom, strpljivom himnom života.

---

³ Sanjin Sorel (popratni tekst uz pjesmu o Matošu).

A u mojoj galeriji odabranih djela
stoje Honoré Daumier i A. G. Matoš, jedan uz
drugoga.

Solin, 30. kolovoza 2014.

IVAN GRLJUŠIĆ
(1953.)

MATOŠ⁴

Biljka mesožder
iz prsiju mi nikla:
ispruža pipke.

SEAD BEGOVIĆ
(1954.)

OTUŽNI MISERERE

A. G. Matošu

Lijepo je putovati nebom, a potom i tvojim čelom
kao i govor kad nakratko zadrijema
probudit će ga netko violončelom
tamo gdje jurcaju jutarnji svjetlaci
a brušeno staklo tvoga lica me taklo
probudit će nas umorni zračni kovitlaci

Blijedi kao da smo rođeni u grobu
a kad smo uzašli čeznemo za samim sobom
sve dok nas ne spasi na pučini brodolom

A onda opet iz utrobe prolom
gledajući vlastitu sjenu koja se na te dere
O, dokle ćeš slušati taj otužni Miserere!

---

⁴ Iz ciklusa *Pjev prerano umrlih pjesnika*.

ZDRAVKO GAVRAN
(1957.)

HRVATSKOJ

AD 1990.

Blistaš ko dúga, znamen obećanja
Što ga na nebu Božji pogled dira;
Viseć se ponad svih srušenih mîrā,
Brižljivo čuvaš nezasla predanja.

Shrvana bolom, ti jošte si živa.
Vila sa slavnih Zoranovih gora.
Brođica nasred pobjesnjela mora
Što luku spasa tako žudno sniva!

Baština ti si na prognanih težaka,
Tkanje kom nîti para Katarina,
Oplakujući domaju, iz Rima.

Čežnjo junakā, o zvijezdo prvakā,
Damo iz žuhkih Gustlovih sonetā,
Ti zadnji zovu vitezā, asketā!

Stijenj, Pasatističke pjesme, Zagreb, 2005.

MARIO BLAGAIĆ
(1958.)

LAMENTACIJA À LA CROATIA

A. G. M.- u, vidovitomu

Još uvijek ona uska varoš, oni uski ljudi,
još uvijek ista kob je prati, isti udes hudi.

Još uvijek žuđenu ti Hrvatsku sveudilj razapinju
nepodnošljivom dosljednošću odbijajuć' da te čuju.

P. S.

Da si barem sto godina mrtav;
bò, bole stihovi posvećeni živućem pjesniku.

MLADEN VUKOVIĆ
(1958.)

LAKRDIJSKI LAKRDIJAŠ

Gustlu Matošu (1873. – 1914.)

Lako ti je kušat dobra vina
teško uteć od trbušnog plina,
lako kad stigne umna pličina
pa ti more bude do kolina.

Teško je u điru berekina
il' kad je u duši oblak spleena,
još teže nad držakom maškлина
i kad se izbija vršak klina.

Teško se dočepat' društva fina
teško negda umaći od strina
teško dati vodu od svog mlina

još je teže kad te muči slina
a najteže kad su bez cekina
Kerempuh, Pomet i družba ina.

ZRINKO ŠIMUNIĆ
(1961.)

KLUB »A. G. MATOŠ«

Gdje li ga zalijepiše, sjetna boema
sliku pjesnika – poster 'vrh neona
Nekome je trebala otmjena poema
Gustlov šešir iznad Zetova perona

A kavana je blistava, pleteni salon
paluba od betona, nad rijekom ljudi
terasa u bijelom. Ime joj je naklon
legende i poze, kozerije za grudi.

Smiješno je, ustvari, kavanu klubom
mrtvog pjesnika zvati, kad duh mu
nije zarobljen u čaši, nit bi njemu

lasno bilo stihove plesti idući rubom
karte od vina, srkat piće ko da je lijek
i ne naći stiholjupca da ti plati ceh

2005.

MARINA ČAPALIJA
(1965.)

* * *

Matoševoj duši

Riječi su tvoje
duši mojoj melemi
Pjesnik si, duša,
što dušu moju pohodi
kao tamjan
kao balzam
kao miris
rosan od vječnosti
Svirač si bodri
Stih što jeca
i u mraku gluhu
tihim psalmom zazvoni

LIDIJA DUJIĆ
(1965.)

POSLJEDNJA KROZ GODINU

(Pjesniku je umro otac.
I prije toga,
majka.)

posljednje nedjelje kroz godinu
latinska misa ceciliana
dočekuje prve posrnule
predadventske pahulje.
Violetna starica
glasom tankim poput vrbina štapa
rasklimava grlate otpjevane rečenice.
Zabada svoju posvojnost
u božanstvu – iz počasti –
namijenjene zamjenice.
Matoševska
neka tajna dama
predvodnički propeta visokopeto
rasađuje na lažnim mramornim pločama
ekstrakte đurđica
pohranjene
iza oba uha.
Pjesniku je umro otac.
I prije toga,
majka.

(Pjesniku je umro pjesnik.
Time je svaka srodnost
iscrpljena.)

Suhozid, Zagreb, 2010.

MARINKO BAŠIĆ
(1966.)

PJESNIK I FABULA RASA

(A. G. Matošu)

Rekoše da će se znanost dohvatiti umjetnosti,
Pa tako i poezije, koja je znanost, još jučer,
Uzdigla na pijedestal koji joj pripada
(Iako je matematika egzaktna,
Svatko ima svoju računicu),
Dok se *duša sama od sebe zaplašena*
Skrivala kopcima, rukama, smrću,
Energijom koja je mogla biti darovana
Ili oteta, čitava, ali nikad čitava posuđena
(*Oni nisu mrtvi i žive u nama*
Kao dijelovi probuđene energije).
Sve dok ne bi zbog učestalih prodiranja
Ostala bez svojih ogledala.
I da iznimka koja potvrđuje pravilo
Ne može ostati nepotvrđena
(al' to je zbilja iznimka),
Da je najljepše biti uzrokovan posljedicama
Čiji su uzroci slijed ne-poznatih razloga
U suglasju sumnje i realiteta.
Rekoše da je rat dječja izmišljotina
Koju, odrasli, svojim znanjem i strastima
Ne uspijevaju dovesti do Savršenstva.
I da u potrazi za Bogom nema ničeg lošeg
(Eto, i ja, što sam stariji sve sam Mu bliži).
Jer su namjere ljudske i očekivane.
I kraj da je na koncu, a konac
U klupku, kotrlja se prema početku.
U *Raspravi o prepoznavanju*, rekoše;
Da slika govori više od tisuću riječi
(čita se sa usana) i, ako nije uokvirena
Nikad ne nalikuje sebi, već
Vlastoručno se ocrtava u trajanju
Koje pokušava iznova dostići, na platnu
Nebeskom, koje se nudi, pa izmiče,
Jer ga otpuhuje šapat vlastitog glasa.

*A stav što ganut naum; govori (odakle stižu čežnje)
Kroz mene; »Pjesnik mora pisati pjesme, a onaj
Što piše pjesme ne mora biti Pjesnik!«*

TOMICA BAJSIĆ
(1968.)

POSTKOLONIJALNA PJESMA

(A. G. Matošu)

Lavovi na trgu Trafalgar u Londonu,
u četvrti Montparnasse i svuda po Parizu,
na grobu kralja Richarda u katedrali u Rouenu,
u parku Tiergarten i otoku muzeja u Berlinu,
na Lančanom mostu Budimpešte; čuvaju ulaz
u kraljevsku palaču u Brüsselsu, drijemaju
u podnožju spomenika Kolumbu u Barceloni,
žongliraju na trgu markiza Pombala u Lisabonu.
Još davno su kamenim pogledima ispraćivali brodove
Istočnoindijske kompanije iz Amsterdama.
Ovdje ih ima više nego u Africi i Indiji.
Prijestolnice bivših europskih imperija
ne krase ni dupini ni ptice, nego lavovi,
čija je snaga njihova samoća.

Kao dvanaestogodišnjak, klizao sam
jedne oštre zime zaleđenim jezerom
maksimirskog parka pokraj ZOO vrta.
Na jezeru nije bilo nikoga osim mene.
Ispod jednog od mostova osjetio sam
kod ulaza u nastambu prisustvo lava,
čija me rika zaustavila u mjestu.
I kada ti se čini da te vide, nisi u pravu,
lavovi zapravo gledaju ravno kroz tvoje kosti,
kroz zidove, rešetke i drveće, preko jezera
gdje sam klizao pa do rimskog koloseuma i dalje,
prostranstvima urezanim duboko u njihovu memoriju,
pogled im počiva u savanama Afrike prije kolonija.

SANJIN SOREL
(1970.)

MAĆUHICA KAO KLASIČAN NJEMAČKI IDEAL

Sve češće, reče bard
Zagledavši se u daleki obzor,
Hvatajući duboke vidike,
Razmišljam o maćuhicama.

Prvo pomislim, bitak toga
Cvijeta je uveseljavanje, što
Pripisujem prijateljici mojoj
Dragoj Euterpi, s kojom
Nedjeljom na Korzu pijem
Macchiato.

Maćuhicu treba razumjeti iz
Njezine ideje. Apstrahiramo
Li zeljastu biljku, mekane i
Šuplje stabljike, granate poput
Korijena, što i nije originalna
Poredba, što nam ostaje?
Listovi srčastog oblika, prsasto
Razdijeljeni, kao sise Agnese
Sorel. Iz njezinih pazuha
Rastu listovi. Kada cvjeta
Ljubičasto, žučkastobijelo.

Kako Kant kaže, bitak subjekta
Cvijeta je maćuhica uopće.
Njezina transcendentalna svijest
Je dan i noć, sirota gospina ljubica.
Kada je opažam, meditira tako bard,
Stvar vidim kao objekt koji
Subjekt otvara. Pitate se koji subjekt?
Pa Boga, Stvoritelja, čega drugoga?!

Maćuhica je ukupnost pojava,
Osobito vid ljepote čija je
Povijest, veli Euterpa, srčuci
Tako da mi slamčicom živce pije,

Sublimirana slika večernjega neba.
Taj će bard, potom, udubljen
U dubinu svoga bića – draga prijateljice,
Baš smislih stih za tebe –
Misliš: *usred jave procvjetao san!*

Ne budi Dürr, ne duri se mila Euterpo
Što cvijetak taj ne uspijeh zasadi u srcu tvome
Kad ono je *Erscheinen*, što baš sjajno Hegel veli.

IVANA SIMIĆ BODROŽIĆ
(1982.)

* * *

Da je Matoš kojim slučajem znao pisati ovako,
Da ga je netko samo uputio
Napisao bi 1991 – 2012.
Jebem vam mater ratnoprofitersku
Na zidu srama, pod svima nama zločinačka jama.
Takve crne oči ima Moja mama
Serem vam se na vašu na srcu desnicu,
Austrijskim bankama orijentiranu ljevicu,
Ja vidjeh negdje ladanjski taj skut
Na lijepo mjesto zaveo me put,
Jebalo vas domoljublje s lažnim suzama,
Stoko bahata u bankarskim uzama.
Jer sram me priznati svoga roda ime,
Pred vama priključenim na sažgalo državno vime.
Jer Hrvatsku mi moju objesiše,
Ko lopova, za volju Zna se kome,
Pa vas lijepo molim prema tome,
Ostavite više te suhe kosti,
Za Hrvata pravog
Koji već desetljećima posti.

I još se, za kraj, popišam na nadzorne odbore

Ali Matoš je znao bolje.

Prijelaz za divlje životinje, Zagreb (2012.)

TIN UJEVIĆ
(1891. – 1955.)

OPOJNOST UMA

MATOŠ, ANTUN GUSTAV

Ne bijaše mislilac, ali bijaše nešto daleko bolje od toga, kako je nestalna stvarnost bolja od ukrućene ideje. Jer on osjećaše jako. Njegov duh bijaše živ kao živo srebro što nemirno klizi dijeleći se, stapajući se, dijeleći se ponovo; toliko bijaše živahan i sjajan; jedna tvar što se prelijeva u hiljadu oblika. Pet čula imaše širom otvorenih utiscima života, i kako su dveri njegova duha bile razjapljene svim igrama svjetlosti i sjene, on je imao ljepotu promjenljivih odsjaja, pun začudne pomičnosti i nevjerojatne elasticitete. Bio je impulzivan, i vjetri što duvaju na raskršću duha okretahu ga na sve četiri strane. Nije se dao uhvatiti u šaku kao ni trak sunca, od jegulje je imao gipku sposobnost izmicanju. On je bio vječno postajanje.

To je njegova današnja veličina. Bio je onaj što razbija monotoniju. U vrijeme kad je množina poglupila od pameti, Matoš je poludio od srca, a ja sam Rabbiju zahvalan što je u suvremenu sivoću bestužne Hrvatske unio plodnoga puntanja i slikovitoga nereda. U zemlji najsmješnijoj zbog prevelike ozbiljnosti, u ovome »idejnome«vremenu – »danas«, kada misli svaka šuš«– on je imao srčanost da glumi Augusta. Važna lica su mu jedva imponovala, i Gustl je kao dizeldorfski čivutin vukao za bradu proroke i natezao uši mudraca. Poput Hugoova mangupčeta Gavrochea, znao je da razbija i korisne fenjere da se »tamnoj ulici vrati njeno lice«. – VII, 98-99.

- - - - -

Protuslovi samom sebi. Baudelaire proglasi neoporecivim pravom čovječjim sam sebi protusloviti, te se Matoš, bodlerovac, poslužio tim pravom u punoj mjeri. A. G. M. je rođena kontradikcija, uvijek i potpuno, i nijesu uzalud kontrast, antiteza i paradoks njegove omiljele forme. Sumnjajući apodiktičan, dok hoće da je autritativan i dogmatičan, zapravo je čisti skeptik. Suptilan kao sofista i cjepidlaka kao skolastički doktor, teško da će sjutra biti gdje je danas, pošto je jučer bio posve drugdje. Tako elastičan u ideji, jednako je promjenljiv u odnošaju prema pojedincima. Ako nas je danas napao žestinom nečuvene filipike, to je svakako najbolji razlog da mu sjutra budete izvrsnim prijateljem. Nije li tomu davno, Matoš je nekoga uzvisio? Domalo će ga, vjerujte, oboriti s pijedestala, kamo ga sam postavio. Spalit će što obožavaše, da obožava što obaraše.

- - - - -

Prvi boem na Slavenskom jugu. Pokojni Gustl Matoš bio je na jugu možda prvi koji je, časno, nosio ime boema. Ali Matoš je bio primjerak koji je, pored bijede i nesređenosti, svirao cello i čitao, mnogo čitao, ukratko vjerovao koliko-toliko u školu tradicije i obrazovanja. Matoš je kult boeme popeo do visine jednoga vjerovanja.

U Zagrebu katkada se opija danima, zalaže kaput i sat po birtijama, u sudbonosna i bolesna jutra šalje iz zloglasnih lokala znancima pisamca preklinjući ih da ga iskupe, a stari otac dolazi često po nj da ga fijakerom povede kući. Matoša neki par i kelneri bacaju napolje, pošto nije platio ceha, a u par navrata ga do krvi premlatiše kočijaši. No on i radi: u Gornjem gradu, u Jurjevskoj 20, ima vrlo čistu i urednu jeftinu sobu s parketom i elektrikom na prvom spratu; kada piše, zapne i ne izlazi iz sobe satima i danima, dok članak nije gotov, incizivno ispisan lijevom rukom, a kulturne tekovine mu gotove na tanjiru liferuje biblioteka *Mercure de France*. – VII, 186.

Posmrtni heroj. Poslije smrti Starčevića cijeli svijet je starčevićanac. Matošev zalazak otkriva bezbroj njegovih đaka. U Hrvatskoj se lako dolazi na glas; za to treba samo jedna malenkost: da se umre; vi to dobro znate, Vladimire Vidriću, Vanjo Kosane, Janko Poliću! Pa evo demokratska gospa Smrt izjednačuje sa drugima i nastranog Matoša: on postaje ličnost za purgerska sažaljenja, za »Vihorove« uzdahe, banalan »mili pokojnik«, jedan koji mu drago od mirogojskih penzionera života, broj kojemu treba da bude »laka hrvatska zemljica«. Malo suza, tuce članaka, koš vijenaca i nekoliko gruda zemlje, pa smo kvit. Heroj psovke, žučljivi rušitelj svetinja, herostrat dičnih starina i nepoštitelj utvrđenih vrijednosti, kršitelj okvira i kovač epigrama, čovjek koji je kao jež u svakom pravcu pružao sto oštarih igala, nakostriješen uvredama, jedini opozicionalac smijeha, duhovito bezobrazni A. G. Matoš postaje predmet buržoaskih udivljenja i oni koji ga živa nijesu mogli vidjeti, danas izlažu u dućanska stakla i osvjetljaju elektrikom svoja posmrtna osjećanja. Balzamovaše ga kao mumiju. On postaje velikan po formuli. Jao! Prestao je život, ličnost se izbrisala, i ovaj čovjek koji je toliko stradao i bečario ulazi u ravnodušnu Historiju.

(ulomci)

A. G. MATOŠ
(1873. – 1914.)

UMJETNOST I NACIONALIZAM

Nisu sve vrste umjetnosti nacionalne u jednakoj mjeri. Najnacionalnija je književnost i poezija jer je vezana posebnim narodnim jezicima. Muzika, arhitektura i plastične umjetnosti nisu toliko determinirane izrazom, ali su, kao i literatura, izraz posebnih karakterata i duša narodnih. Jest, neki arhitektonski stilovi (grčki, romanski, gotski) postadoše međunarodni, ali su po svom postanku nacionalni. Nacionalizam i internacionalnost nisu kontradiktorni pojmovi u umjetnosti, kao što pokatšto nisu ni u politici.

Baš zbog toga što svaka prvoklasna umjetnina, produkt uvijek narodan, može postati međunarodnim dobrom, nacionalizam umjetnički (usuprot nacionalizmu političkom) nije negacija tuđih vrijednosti. Naprotiv. Baš bogatstvo i raznolikost narodnih posebnih kultura je pogodba za veliku simfoniju sveopćeg međunarodnog napretka. Danas je Evropa kulturnija no u doba kad joj se nametaše po jedan jezik i po jedan stil. Kako je svaki narod žica na glasnoj liri humaniteta, svaki predstavnik posebne narodne duše je već time ujedno reprezentant čovječanstva. Moliere, Dante, Goethe, veliki pjesnici i umjetnici su nosioci genija svoje rase i samo kao takvi narodni katalizovani duhovi mogahu postati svjetionici humaniteta.

Umjetnik, prikazujući život i čovjeka u njegovoj cjelini i djelujući na čitavoga čovjeka, postizava to sugestijom na cjelokupni senzibilitet, na cjelokupnu dušu, u kojoj je patriotski nagon tek jedna nota. Jedna žica, te bi umjetnost koja bi bila samo patriotska zadovoljavala tek malu, minimalnu potrebu naše emotivnosti. Pjesnici koji su samo patriotski pjesnici slabi su pjesnici, a ne treba zamjenjivati pjesnika slobode s pjesnikom domovine, jer domovina i narod može biti negacija one prave slobode bez koje nema ni umjetnosti. Vas-cijela Engleska digla se proti Byronu, a Heinea ni danas ne priznaje velik dio Njemačke.

Najjače, i najvitalnije su upravo one umjetničke kulture koje su – kao Goethe – pristupačne što većoj množini takvih utjecaja, dajući im oblike posebnog narodnog izraza, jer je sadržaj sporedno, a izraz – nova modifikacija tog sadržaja – glavno. Zbog svega toga je imitacija, puko podražavanje stranim umjetničkim uzorima suvišnost, jer je opetovanje a ne obrađivanje, jer je puka formalnost a ne doživljaj, jer je kopiranje a ne stvaranje – poput mnogih naših starijih dalmatinskih knjiga. Naša umjetnost će samo onda biti nacionalna kad bude evropska, tj. kad će biti originalan hrvatski izraz, posebna nacionalna forma duha punog najevropskijeg sadržaja. Samo slabi dusi se boje – kao slabe industrije – strane konkurencije, pa posišu za protekcionističkim metodama ekskluzivnog nacionalizma.

(1912.)

Izabrao i priredio: Petar Opačić

DAVNA PISMA DJEVOJAČKA (PISMOPRIČA OD MENE – MENI SAMOJ)

Ana Horvat

Neću se varati, a ni vas dragi čitatelji. Napisat ću vam, po etapama, što pročitala i kako sam se osjećala (ja, bivša Mica iliti Micica što mi je bio školski nadimak) kad sam otvarala i čitala, jedno po jedno, moja davna pisma djevojačka upućena srednjoškolskoj prijateljici Mili koja ih je prije četiri godine našla zagubljena i odavno zaboravljena u nekoj kutiji od cipela u mračnome kutu svojega staroga ormara odloženog u drvarnici, otpuhnula s njih prašinetinu, zavezala ih glancastom ljubičastom vrpcom, ukrasila sitnim ljubičastim cvjetićima i ponovno nepročitana (kaže da nije imala vremena – no mislim da je i nju bilo strah!) donijela mi ih prigodom predstavljanja mojega romana PODSUKNJA u *Društvo književnika*. Baš čudan dar. Nekako zastrašujući, ne znam zašto!

Prošlo je već četiri godine od te promocije mojega prvoga romana, a ja se pisma nisam usudila ni dotaknuti, a kamoli ih čitati. Samo sam ih odložila/izložila, onako lijepo zavezana vrpcom s već sasvim osušenim i posivjelim cvjetićima, na vrh police s knjigama u mojoj radnoj sobi i, katkad, pogledavala prema njima. Bilo me strah saznati što u njima piše. Ničega se, ama baš ničega, nisam mogla sjetiti od napisanoga, čak ni kojim sam ih povodom pisala Mili. Jesam li ja bila na putovanju ili je ona otputovala? Adresa na gornjoj koverti bila je jedva vidljiva, a k tome još i prekrita vrpcom vezanom u mašlek i ostacima cvijeća koje se počelo mrviti. Mila kaže da su pisma napisana, zaboga, prije (zastrašujućih!) pola stoljeća. Nemam pojma i, zapravo, ne bih osobito ni željela saznati tko je ta cura koja ih je tada pisala odnosno suočiti se, tim putem i iz tog rakursa, sa sadašnjim životom i stvarnošću. Tko zna što je od mene, u odnosu na ta pisma, preostalo/sačuvano nakon toliko godina i pred kraj življenja? Ali, ipak, znatiželjna sam, žderu me ta pisma i vrag mi ne da mira ali stalno, što baš ne podsjeća na mene, odgađam. Sada mi je dosta, trošim mentalnu snagu bez veze na *hoću-neću*. Za ugrižavanje, pregledala sam nedavno u albumu svoje fotografije iz razdoblja tih pisama. Baš su me iznenadile! Činilo mi se da sam drugačije, tada, izgledala. Sva sreća da je izumljena fotografija (i da su pronađena ta

moja pisma s dvije fotografije dok nam je bilo šesnaest!). U suprotnome – tko zna što bih sve o sebi i vlastitoj mladosti isfantazirala i rekonstruirala.

Otvorit ću zavežljaj sutra. Danas sam preumorna. Sutra ću izjutra popiti u miru kavu uz dva kolačića, promijeniti vodu, nahraniti i pustiti u šetnju pse i mačke, nabacati drva u kamin, odvezati svijetloljubičastu vrpču i otvoriti prvo pismo. Obećajem (si). Kud puklo da puklo!

Na koverti najgornjega pisma Milina je tadašnja zagrebačka adresa, pišem joj iz Pariza (oh, kako nobl!) i to 1962. godine. Vrlo sam ustreptala kad sam shvatila da je pismo iz Pariza u kojemu sam gradu i razdoblju, sada to doista mogu reći, bila najsretnija i sasvim viseća s ružičastih oblaka koji su i nakon toliko desetljeća ostali još uvijek – dijelom ružičasti. Iako sam svojedobno naglo morala s njih pasti.

Nije baš srednjoškolsko pismo, nešto je kasnije pisano, na početku studiranja prava. Na marki je stilizirani cvijet zeleni na ljubičastoj podlozi, na njoj gore piše REPUBLIQUE FRANCAISE, zatim niže 0,50 i još ispod EUROPA, u lijevo je na koverti otisnut tekst: LA PROTECTION CIVILE UNE NECESSITE UN DEVOIR. Ispod Miline adrese u Zagrebu piše: *Yougoslavie*. Ne znam zašto mi se čini važnim da sve to opišem.

U Parizu sam bila na ljubavnoj bazi. A kaj piše unutra? Pisano je na francuskoj pisačoj mašini koja nije imala kvačice na čžš (ni uskličnike i upitnike?) pa ima, silom prilika, puno olovkom ubačenog znakovlja i kvačovlja. Budem to pisamce prepisala (ne izostavivši svinjarije i »proste« riječi, iako sam ja bila i ostala fina zagrebačka cura, zar ne?):

Draga prijateljice, pa ti si meni ipak pisala i to još ekspres od griznje savjesti. Ja sam se već rasplakivala nad davnim, umrlim prijateljstvom mojeg djetinjstva i shvaćala polako kakva te to blagodat i relaksacija zadesila mojim odlaskom. Međutim, ti mene ipak voliš – Bedaki imaju sreću! (kaže moja mama koja mi se, uzgred rečeno, do sada nije javila, no nema veze). Miškice moja osamljena i ucviljena mojim odlaskom (ča ča ča), ja sam ti još uvijek jako zadovoljna. Što se tvojega savjeta tiče o raspuštanju sve do sada u ludo potrošene energije mi, jako sam te poslušala, ali ti vjerojatno ne znaš kako stoji stvar s obrezanim pimpekima pa niti ne možeš prosuditi koliko meni, plus sve do dna potrošene energije, još mnogo nedostaje sape da bih u korak sa spomenutim fenomenom išla! Mila, ja stalno kukam da je bog sve naopačke postavio jer da je tebi tako nešto... – no nikad nije kasno pokopati pokojnike i nastaviti životinjariti!!! Joj, baš me pjeni što ova mašina nema ni uskličnike jer se vrlo, vrlo teško bez njih izražavam, što moš?, francuska je!!

Da ti znaš kako je ovaj moj dragi lud. Najnoviji mu je izraz ljubavi da mi sažvače kosu s kaugumom i da mi sa istom takvom tvari slijepi koljena u kinu pa onda ne mogu kući. Sili me da sjedim tako već kraj kade dok se on kupa, a to obično traje jedan sat jer – kako je izmislio – on je alergičan na sapun pa se zato mora odmakati dulje u čistoj vodi. Ucjenjuje me s pušenjem – nema ševe ako pušim i ja skoro i ne pušim više!!!! Aha! Časna riječ, mila, a ti bi, iako zakleta antipušaćica, propušila kao Turak da te jedan s takvim time ucjenjuje!

Inače, nisi trebala telefonski savjetovati moju ljubljenu zvijer da me treba odgajati jer on to veoma rado čini i sam od sebe pa se od tada sasvim povampirio. Tako ti ja, dušo draga, moram u Alijansi učiti francuski, pisati nekakve reportaže s dječjih izložbi, kuhati, spremati, slušati cijeli dan njegove olfo šale (kako sam prestrašno, pingvinski zaljubljena i kako je sada za mene cijeli smisao života i svijeta vrijeme provedeno s njim od trenutka njegovoga povratka s posla kući do jutra, itd.), ali on je meni tako dobar da se ne mogu protiviti, niti buniti ni za što, pa čak ni protiv takvih bedastih tvrdnji.

Uspjela sam produljiti vizu za još tri mjeseca.

Čuj, dušo, možda ću ja ipak tebi uskoro doći. Nešto mi se u toj pariškoj ljubavnoj avanturi ipak ne sviđa. Nekako nemam pravo glasa koliko mi treba, niti mi se itko divi kako sam lijepa i pametna, a ja ne funkcioniram dobro ako me ne uvjeravaju da sam zgođušna i da u meni čuči malički genije. Ja bih tako koji puta sjela malo na četvorku pa otišla k tebi na razgovor. Zašto ovdje nema te četvorke? Nisam ja razmažena kao što kaže moj dragi, nego imam potrebu s nekim ravnopravno razgovarati, malo sam prejako »kavezovana« i razmišljam što će biti kad mojega dragoga jednoga dana ova luda seksualna epizoda popusti, hoće li onda nastati krah svega što sada živim, jednom kad on prestane uživati u svojoj, čini mi se, neiživljenoj muškosti. Ma, ne znam.

Zgodna mu je fora da svakoga dana kad dođe iz ateljea neko vrijeme lupa šakom po stolu, a kad ga pitam što ga je spopalo kaže da se tako više osjeća kao muško u kući. Hoće da mu se stalno divim kako je muškarčina!

Nastavak nakon tri dana

Počeli su nekakvi čudni razgovori o mojem povratku u Jugovinu. Galir mi govori kako on ima grozan osjećaj odgovornosti prema sebi samome i prema meni jer me izvukao iz mojega „normalnoga toka života« i kako bih se trebala vratiti doma. Kad sam ga upitala šalje li to on mene, najedamput, stvarno kući – odgovorio mi je: »To prosudi sama svojom inteligencijom«. Jebi ga, čovjek mora u Parizu, silom prilika, odjednom postati – intelektualac. Ne znam što da mislim, iako nema tu baš mnogo prostora za mišljenje. Izgleda da sam mu dosadila. Obećaje mi da će dolaziti u Zagreb i da ćemo zajedno ljetovati, ali ništa ne može obećati... Preskupa u materijalnom smislu mu nisam jer radim i sama si plaćam tečaj francuskoga u Alijansi. Izgovara mi tužno nekakve čudne rečenice: »Ja sam slabić, ne mogu u svojim godinama ništa žrtvovati za ljubav i zato neizmjereno cijenim što si ti imala hrabrosti da ti to učiniš, da dođeš k meni.«

On cijeni! Joj, kako je to lijepo, živjeli farizeji!! Ženska dođe na njegov nagovor i poziv iskreno zaljubljena u daleki grad, ne fačka ga, ne zajebava, ne inzistira ni na kakvom njegovom udjelu odgovornosti u njihovome, više njezinome, avanturističko-utopijskom podvigu, stvar krene zapanjujuće dobro i onda kada misliš da je sve u celofane i mašleke zamotano, onda se počne s tobom tako razgovarati i upućuju te na pomoć iz vlastite inteligencije. Valjda se prepaao da sam udavača, a on sa 30 nije još spreman-zreo!!! Neću moći na dugo to podnositi, Mila. Znaš ti mene. Tu se nema što još odrazgovarati. Izgleda da ću se uskoro vratiti. Napisat ću Nineku da mi prijavi za proljeće ustavno pravo.

Vjerujem skrušeno da male Židove nismo napravili, no nikad se ne zna – tko pazi, u svakom slučaju zlo ne misli... – ili obrnuto?

Pišem još neke reportaže o Parizu, a Munko mi je jednu veliku objavio u SVIJETU. Ali nije da mi pisanje baš ide. Suze mi kapaju.

Piši mi i riši, žalosna sam bez tebe.

Mica Parižanka

*(ili, kako me on od nedavna prozvao: **Patuljak Cicko Spužvica**, što u prijevodu znači da imam velike cice, a cmizdrim kao iz zgnječene spužve)*

P. S.

Ne podvlačeći mu se previše pod muda od zimzelena, reci svom dragome da je moj seksualni život konačno na visini (što nema veze s time što stanujem na 5. katu!), ali uskoro će, nažalost, opet biti na nizini.

Moj dragi, vjeruj mi, ne čita tvoja pisma, skrivam ih lukavo, pa se možeš mirno raskomotiti. Ili ne?

Jutros je izjavio da on ide u Kanadu, a ja idem doma – i otišao na posao. Kada se obogati, kaže on, poslat će mi kartu i napisati: »Dolazi!«. Govori gluposti. Totalno se pogubio. Ne spava po noći i govori da nema ni novca, niti perspektive, a da će u Kanadi imati stalni fotoreporterski posao. Osim toga kaže da mu ovdje predstoje još samo dva modna snimanja, ali od jutra do kasno po noći, te da nema srca da me drži samu sve to vrijeme kada mogu doma učiti i polagati ispite.

Sljedeće po redu poslaganosti na hrpicu pismo je koje sam Mili pisala na Rab, ono je ranijeg datuma iz proljeća 1960. godine. Na marki je nacrtana nekakva tvornička hala s velikim špulama namotanog nečega, ispod toga piše 25 i latinicom Svetozarevo, a ćirilicom Jugoslavija. Njega budem skratila jer ništa ne razumijem. Jedva čitam svoj dječji rukopis, pismo je vrlo zbrkano, blesavo i čini me nervoznom kada ga čitam. Ne znam o kojim se to ljudima koji se poimence spominju u pismu radi, nikoga se ne sjećam:

Draga Miličičice!

*Joj što ljubim jedno plavo oko – ča ča ča
koje sjaji ko sunce visoko – ča ča ča
u srijedu je grdna kiša pala – ča ča ča
al se Mica smesti nije dala – ča ča ča
srela neke prijatelje stare – ča ča ča
koji za nju još veselo mare – ča ča ča*

i bila s njima u nekoj krčmi i pijuckala rakijice i ugledala jednoga dečka za kojega je ponovno planula ljubav (bez – ča ča ča!).

Sve ljubavi osuđene na propast i ova već, jadna, jenjava a nije ni počela, ali ništa zato! On se zove Zlatko i bio je moja prva, dječja, izviđačka ljubav. Bila sam u njega zaljubljena iz daleka (vidiš: Tko čeka – dočeka! ili kao što stara poslovice kaže: Svaka rit dođe na šekret!). Gledala sam ga preko logorske vatre pjevajući s njim u isti glas: Plamen se diže...

Ne bi ja bila Mica kad ne bi iskrsnuli problemi. On, pa da, ima dragu s kojom hoda tri godine, a ta se nalazi u ovim trenucima, nemoj pogađati, na moru. Plavo more!!!! Plave okece on ima i plavi... ne znam je li i to u stilu, a i draga mu je sigurno plavuša!

U četvrtak smo (on zlatan i ja ničija) gledali Bergmanove Divlje jagode, a skoro svakoga dana negdje tulumarimo. Starci su mnogima na ljetovanju! On mi tako divno govori gluposti i vrti me oko prsta, nekako nježno, i podsjeća me na jednu rečenicu S. de Beauvoir: Mnogo više jesam, nego što mogu da učinim – što god da to značilo. Meni znači da mu cura dolazi uskoro s ljetovanja.

Od mene i Zlatka nit je bilo niti ne bude – ništ! Plamen se spušta... nakon što se u izviđačima samo kratko dizao! To je radi proklete sile teže.

.....
Od Buličke ni glasa. Možda se udala ili samo u – dala. Ili, kako je škrt, ima problema još od zimus s kupovanjem maraka za pisma: zalijepe joj se kovanice po hladnoći za prste pa marke ne može kupiti, a po ljeti su joj prsti znojni pa joj kovanice iskliznu u otvor od kanalizacije.

Vjeverici sam dala tvoju adresu pa bu ti pisala. Iako sumnjam da ima – što!

Javljam ti da se Mladen uopće nigdje ne pojavljuje.

Što se cimerica iz tvoje sobe tiče, bolje da ih ne komentiram jer bih morala biti jako prosta, što me veseli, ali baka uvijek ponavlja da moram paziti što pišem jer napisano – ostaje (Verba volant..t!)

Pusu Mili-Pili

za njom cvili

Mica komšinica

Zelen grana zelen bor... itd.

U toj koverti našla sam i ove naše školske fotografije (ja sam Milina nosačica):

U sljedećoj su koverti pola stoljeća spavala dva pisma iz kasnije, postpariške 1963. godine. Na koverti piše da su za Milu koja se nalazila na nekoj splitskoj privatnoj adresi u Trščanskoj ulici. Na koverti je ista marka kao i na pismu poslanom u Rab. Pisma su pisana iz Zagreba strahotno raštrkanim rukopisom. Čak su i štampana slova na omotnici šlampava, a adresa ispisana naherenim riječima. U pismu su nejedanaki razmaci između slova u riječima i između riječi. Rečenice padaju i uzdižu se. Niti jedna ne slijedi vodoravnu crtu pisanja. Vizualno su vrlo ružne i djeluju odbojno za čitanje. Evo jednoga:

Draga prijateljice!

Doduše, već sam se poveselila da te pojeo nekakav morsk pas u pubertetu, no osim neuredne probave, s tobom je sve u redu pa, htjela ti ili ne, traješ kao svjedokinja mojih, ah da.....

Dan nakon tvoga odlaska javio se A. da mu je moj pariški dragi telefonirao iz ne znam otkuda i molio ga da meni poruči da dolazi za tjedan dana. Dakle, on opet dolazi!!!!

Njegov prijatelj A. mi je još rekao da ima za mene i jedno pismo po koje trebam doći pred Kafeteriju. Došla sam i ugledala pred njom mogega ljubljenoga. Duhovito!? Točno kao što si ti predviđjela za naš sljedeći susret, raznježila sam se kao kravetina i rasplakala. Tresla su mi se koljena i bila sam totalna bijednica. Nasred ceste. Zlo mi je od mene same. Već vidim, opet će me poševiti, a za tjedan dana ponovno otići natrag negdje u bijeli svijet i tako sve po lako predvidivom rasporedu i scenariju.

Bit će u Zagrebu devet dana, poslije čega mora voditi po moru nekakve Francuze i uvjerava me da »on mene najviše voli, ali ja njega ne shvaćam«... itd., itd... Gospode bože.

Tresu mi se ruke pa ću malo zastati s pisanjem.

Još da ti kažem da ga je moj stari u pismu obavijestio da će ga za sve vjekove unakaziti žiletom ako se ikad vrati opet u Zagreb i nađe sa mnom. Dragi tatica! A bakica moja mu je pomagačica! Zajedno su krali meni upućena pisma iz Francuske iz poštanskog sandučića i tajili mi telefonske pozive iz Pariza. Uhvatio ih je i ad hock antisemitizam. Nešto mi mrmljaju da je Hitler bio suviše milosrdan jer ih je mnogo preživjelo... Ne mogu povjerovati da mi to baka i tata izgovaraju. Tata mi je još rekao da on neće dopustiti da budem ćifutska kurva. Zagutila bi ih s radošću da se za to ne ide u zatvor. Baku sam jednoga jutra kad nije htjela prestatu rogoboriti protiv Galira ugurala u njezinu sobu i zaključala je unutra dok se ne ohladi. Zamisli ti to: baka moja pravoslavna – antisemit!!!! Pa tek su Srbe, nedavno, prestali proganjati.

Ljuta je na mene i mamica i brat mogega dragoga. Oni mi poručuju da sam trebala njima doći i izjadati se kada je moj tata počeo raditi probleme zbog moje veze sa Židovom. Znaš što, draga, meni je sasvim svejedno je li taj čovjek Indijanac ili Eskim ili Kinez, ali mi je i sasvim dosta svega. Njega uglavnom nema, a i kontinuirano ne zna što bi sa mnom (bi li me ženio ili ne bi, bi li me samo vodio sa sobom po svijetu ili ne bi!!!!), a svi ostali me pritišću i gnječe. Imam ispite, moram svakodnevno raditi u redakciji, nemam love, a računi za garsonijeru stižu.

Ostane li ti nešto od džeparca, nabavi kakav čvrsti i lijepi mramorni kamen pa mi ga donesi iz Dalmacije. Kasnije se budemo dogovorile da li da od istoga isklešemo momemu dragome spomenik ili mene tresnemo po glavi. A mogao bi poslužiti i za vezanje oko vrata ako se odlučim na skok sa Savskoga mosta.

Volim te i zahvaljujem na stimulativnoj kartici koju sam primila.

No, sve je – izgleda – bilo i bit će – uzalud. Ipak, hvala ti.

Mica-očajnica

Ima na toj hrpici još desetak mojih djevojačkih pisama Mili. Iz Pariza i iz Zagreba. I jesu i nisu slična. Više jesu nego nisu. Čitajući ih, napokon, konstatiram da se sve u mojoj ljubavnoj biografiji stalno vrti u krug – *Od kolijevke pa do groba...* Prestajem – više vas/ se s pismima ne budem gnjavila.

Radi li se u mojem slučaju o genetici, zadanosti koja se nije mogla izbjeći ili gluposti neučenja na vlastitim pogreškama? Cijeloga su mi se života događala slična ljubavna razočaranja kao u adolescenciji. Uvijek je bila neka druga ili poslovni projekt važnija/i. Iako sam znala da će mi se ponovno dogoditi, čak predviđala kada će i kakva će »katastrofa« biti – srljala sam s nadom da ću jedanput, već nekako preduhitriti ili zaustaviti takvo svoje prokletstvo.

Čini mi se prejednostavnim i nepravednim da za ljubavne debakle okrivljam neprestano i za sve – muškarce. A s druge strane, kako je moguće da se ja nisam barem malo opametila? Trebala sam skužiti kako se razočaranja predusreću, amortiziraju ili izbjegavaju. Ništa nisam naučila, ukopala sam se oko devetnaeste i ni makac.

Toga sam se bojala kao zaključka iz pisama, zbog toga ih nisam otvarala, zar ne? Bit će da je tako. Ma, nadala sam se, možda, i da ću se nečemu važnome, a zaboravljanome, prekasno naučiti ili uzalud obnoviti neko preskočeno gradivo. Čeznula sam s puno strahopoštovanja za svojom, navodnom, mladenačkom, iskonskom mudrušću (vjerovala sam da su ljudi najpametniji s osamnaest!) za koju se, mahom, ispostavilo da je bila samo »mudrost« hrabrosti, ludosti i još nezaboravljenog školskog znanja.

A zapravo sve se stalno, gotovo na isti način ponavljalo. U tridesetima, četrdesetima, pedesetima... Koje ga li mlina, strahotne vrtnje u krug! Od zapisa iz mojih davnih djevojačkih pisama do današnje okamenjene šutnje. Na području emocionalne inteligencije nisam se razvijala. I, napokon, više nemam ni volje, niti hrabrosti pokušavati. Bravo, stara moja, bravo! Makar to – tapšam se po ramenu.

Sada, kad znam da gotovo dvije trećine mojih davnih kod Mile pronađenih pisama govore o mojoj krivudavoj i očajničkoj, ali svakako golemoj ljubavi sa Židovom koji pod pseudonimom Galir ima poglavlje u mojemu jedinome romanu, potvrđuje se još jednom da je Mila – vidovita. Roman je izašao iz tiskare dan prije predstavljanja. Nisam joj govorila, to nikad ne radim da ne bih nešto zacoprala, da i o Njemu pišem, a ona mi je donijela na dar mnoga o Galiru pisana pisma. Sada mogu uspoređivati što sam napisala u romanu, a što je dokumentarna, tj. subjektivna istina u toj priči.

I zašto mi je, još mi pada na pamet, radi čega mi je Mila uopće vratila njoj upućena pisma? Je li me namjeravala, planirala – napustiti, pa je smatrala da je red da ja s tim delikatnim tekstovima postupim kako mislim da je najpametnije (spalit ću ih, naravno, no to je mogla i ona!)? I nije li to, bez obzira na njezine namjere, bilo i nepristojno i okrutno?

O, da, više nemam s kime iskreno razgovarati. Mila i ja prestale smo to prije tri godine činiti. Radi moje gluposti, nenamjerne sitnice koju mi nije htjela oprostiti, naš je dijalog nakon pet desetljeća – umuknuo.

Mislite li da je taj predsmrtni muk u prirodi života i svakoga pravog prijateljstva?

PP. SS.

Našla sam u jednoj koverti, uz moja, i jedno Milino pismo iz 1963. godine. Ne znam ni gdje sam ja tada bila, niti od kuda mi je ona pisala. Važan dio tog pisma prepisujem:

Da mi je znati za čime žališ! Imala si lijepih nekoliko mjeseci, zahvali Bogu i upitaj se koliko ljudi poznaješ oko sebe koji su imali toliko lijepih dana?! Zgrabi svoj dio ljepote i ljubavi, ako On već nije dostojan da to podijeliš s njime, i sačuvaj! Ja shvaćam da se može voljeti čovjeka kojega ne poštuješ, zapravo pokušavam to shvatiti, ali ne opravdavam da mu to pokazuješ. Preostaju ti dvije alternative: ili završiti tu romasu u 17 nastavaka (sve se u životu preboli) ili prihvatiti (on je čak toliko mudar da ti ništa ne obećava!), ali bez jauka, takav odnos. Pa ako ti sama pred sobom imaš opravdanje da sa svojih dvadeset godina pristaneš da mu budeš usputna stanica na njegovim lutanjima između Pariza i Kanade i da budeš »žrtvovana njegovoj fotoreporterskoj karijeri« onda to učini, ali da te ne čujem više ni pisnuti.

Iako je Mila u svemu bila u pravu, nisam je kako treba poslušala. Malo sam u praksi pretumbala njezine savjete: Prekinula sam na jedvite jade moju mladenačku romansu, to da, ali jaučem do danas.

Sačuvala svoj dio ljepote i ljubavi – jesam. Iz njega sve do danas pišem.

HIBLER

Miroslav Pelikan

I.

Malo se tko sjećao onoga tmurnog dana jer baš je bio takav dan, kažu, kada je dječak Karlo Hibler sišao s lokalnog vlaka i nakon kraćeg raspitivanja uputio se prema gradskom trgu i točno nasuprot crkve ušao u brijaničnicu majstora Makarina.

Kada je opazio dječaka na vratima kako nespretno rukama razgrće zavjesu, Makarin je kroz zube procijedio:

- Pozdrav si ostavio na stanici, mali?
- Dječak se nevješto ispričavao, stojeći i dalje pored vrata.
- Daj se jednom makni od vrata!
- Dječak zakorači prema brijaniču, ali tek dva koraka.
- Mene tražiš, mali?
- Da – promuca dječak.
- Evo me, ja sam majstor Antun Makarin, brijanič.
- Ja sam, ja sam Karlo Hibler, dobar dan, gospodine.

Nekoliko je ljudi sjedilo sa strane i promatralo zburado prvi okršaj majstora i budućeg šegrtu, znajući koliko je već dječaka odustalo, ne mogavši izdržati Makarinovu školu.

Naime, Makarin je bio tek prosječno vješti brijanič, a ni zubima se nije bavio, no bio je jedini u ovome kraju i, uostalom, imao je svoju radnju gdje su se svi oni osjećali dobro, kao gospoda.

Makarin je vrlo držao do svojih mušterija no nije ih volio. Užasavao se njihovih neobičnih mirisa, neočešljanih kosa, tvrdih čekinja i brada koje je valjalo dovesti u red, posebno nedjeljom prije mise.

U brijaničnici su se rijetko vodili iole ozbiljniji razgovori, uglavnom se lamentiralo o tuđim nesrećama, slabom urodu zemlje, neplaćenom porezu ili oiznenada uočenim rogovima na glavi bogatog trgovca. Često bi se govorilo o nepredvidljivosti vremena,

o novom svećeniku i o njegovom zvonkom glasu što odjekuje ispod crkvena svoda ili o vječno namrgođenoj časnoj sestri koja je bila uistinu lijepa i opet su se iznova čudili što ona radi u župnoj kući pored takve zanosne ljepote.

Razgovaralo se i o uspjesima i postignućima pojedinaca, kako je, recimo, Tomo po dobroj cijeni prodao nekoliko tuceta sita negdje daleko, kojih desetak kilometara dalje u gradiću pored mutne rijeke, pa mu je preostalo toliko novca da plati svoje dugove u krčmi i brijačnici ili o pristojnoj cijeni koju je Mata M. dobio za svoje dvije već izrađene kobile i kako je odmah kupio dobre dvije, mlade i još mu je ostalo toliko da kupi ženi i brojnoj djeci neke nevažne sitnice.

No takvih je dobrih događanja bilo malo pa su oni iznova prepričavali jedno te isto i često se posvađali oko novca, za koliko je Mata prodao kobile i kupio mlade i što je još poslije toga kupio.

Bilo je i dana kada je u brijačnici vladao muk, šutjeli su kao zaliveni i čekali svoj red. Neugodnu tišinu povremeno bi razbijao Makarinov glas.

– Sljedeći, molim!

U takvoj atmosferi teklo je naukovanje Karla Hiblera. Između čišćenja nakupina kose i ćuški koje su svakodnevno padale na njegovu sitnu glavu.

Makarin ga je često mlatio, uvijek s razlogom, kao da se opravdavao pred nazočnima, a ponekad ga treba opaliti i bez razloga da ne zaboravi postojanje živog razloga.

Karlo se čudio sam sebi, kako sve to izdržava, no čvrsto je držao škare i britvu dok ga je Makarin podučavao.

Dječak je stanovao, zapravo samo spavao, u tavanskoj prostoriji iznad brijačnice, ionako je cijeli dan provodio dolje.

Makarin nije Hiblera naučio ne znam što, no osposobio ga je za taj posao, govoreći mu:

– Ovo ti je bolje nego kovanje. Zemlja je prokleta stvar.

Makarin je učinio još jednu dobru stvar u ranim godinama Karla Hiblera.

Ne mogavši naplatiti dug kod lokalnog svirača Mareka, dogovorio se s njim neka on za uzvrat nauči svirati Karla gitaru.

Karlo se nevoljko priklonio toj gazdinoj odluci no nije mogao odbiti.

Tri puta tjedno, kada je bio slobodan, Karlo je odlazio kod Mareka i trudio se po malo razotkrivati tajne čudesna instrumenta.

Marek je odmah uočio kako dječak ima određena dara i, ako ništa drugo, može mu se jednoga dana pridružiti svirajući s njim na lokalnim proslavama i svadbama, onako, poslije brijačkog posla, dobro će mu doći ta zarada jer nije bilo nepoznato kako Makarin dječaku daje tek mrvice.

Makarin se začudio kada je čuo od Mareka kako Karlu ide dobro s gitarom.

– Neka se on samo drži brijačnice. Od toga se živi, a ne od svirke. Pogledaj najprije sebe pa mi onda odgovori!

Marek bi, zbunjen, zašutio i odlazio.

Koliko je Karlo vremena proveo kod Makarina, nerado se prisjećao, no uz majstorovu potporu položio je sve ispite pa i onaj majstorski. Ojačao je i razvio se u pristalog mladića.

I tada mu je Makarin predložio:

– Koliko znam, novaca za svoju briačnicu nemaš, a i bile bi previše dvije za ovo mjesto. Ostani ovdje, dijelit ćemo zaradu, a sviraj okolo kada hoćeš.

Hibler je pristao. Sve što je rekao Makarin bila je istina, tužna i ružna.

Ono što bi s Marekom i drugima zaradio svirajući unaokolo, potrošio bi na svoje mladenačke hirove i nije bio nikome dužan.

Dogodila se još jedna promjena. Naime, Makarin je živio u staroj, velikoj kući sa svojom ženom Martom, nisu imali djece i činilo se kao da su posve sami na svijetu.

Makarin je predložio Hibleru neka se smjesti u njegovoj kući jer mjesta doista ima, a i nije red da mladi majstor živi negdje drugdje.

Karlo Hibler je pristao.

Marta Makarin, starica s mnogo otrova u sebi, uglavnom mu se uklanjala s puta, posebno u posljednje vrijeme jer je dobro znala da briačnicu zapravo drži na svojim leđima Karlo.

A i ona je znala, istina, davno, opaliti mu ćušku kada nešto u kući ne bi napravio kako treba, držeći kako je ona prava gospođa, a on samo seljački ispljuvak s jedino sigurnim imenom majke.

I to je sve izdržao Karlo, dobro se sjećajući debelog blata ispred skromne kućice u nedalekom selu i onog čudnog razgovora, njegovog sada već pokojnog oca s Makarinom, kada mu je ponudio sina za naukovanje.

Fino je bilo i ugodno Karlu u Makarinoj kući. I dalje je veći dio dana bio u briačnici, da bi navečer s Marekom i ostalima svirao.

S vremenom je Karlo vidio kako ga rado zagledaju mjesne djevojke, no on se radije družio s onima drugima, malo slobodnijima i neposrednijima, koje su živjele malo dalje. Ove druge od njega nisu tražile ništa osobito, osim da na njih troši zarađeni novac od svirke, ne postavljajući mu izjutra pitanja.

No, iako je sada imao novca o kojem je nekada mogao samo sanjati, živeći posve slobodno i bez ikakvih obaveza, sve je jasnije osjećao kako ga ovo malo mjesto guši i ne da mu da bude ono što bi on htio.

Karlo je jednostavno želio biti netko drugi, ne Karlo Hibler iz minijaturnog blatnog sela ispod gore, ne Karlo Hibler koji je toliko trpio hirove Makarinovih, ne Karlo Hibler briač, majstor, koji će jednom oženiti jednu od ovih nasmijanih djevojaka, ne Karlo Hibler koji će uskoro šamarati svoje nespretne i nesretne šegрте, ne, nije želio biti ovaj obični Karlo Hibler.

Jasno je čuo snažni zov gitare, koju je uistinu sve bolje svirao, znajući kako će ga baš ona odvesti u veliki svijet i omogućiti mu da bude pravi Karlo Hibler.

No, morao je sačekati da dvoje staraca ode s ovoga svijeta jer prije kratkog vremena Makarin ga je iznenadio kada mu je ovo rekao:

– Dobro sam učinio što sam te uzeo. Ti si već naslijedio moj posao. Jučer sam pred notarom i svjedocima potpisao oporuku. Sve što imamo Marta i ja pripast će tebi poslije naše smrti. Za uzvrat, jer znaš da nemamo nikoga, želim da mi ponekad dodaš čašu vode ili je prineseš mojim ustima i dostojno nas pokopaš. Pristaješ li?

– Pristajem – brzo će Karlo, a oči mu zasvjetlucaju.

Na svu sreću, Karlo nije morao dugo čekati. Za kratko vrijeme Makarinovi su se preselili na groblje.

Za svega par dana, Karlo Hibler je prodao kuću i okućnicu, a ubrzo i brijančnicu i zatim se s gitarom uputio prema velikom gradu na sjeveru.

– Napokon, napokon – sa suzama u očima Karla je vlak odvezao u susret njegovom dugo iščekivanom i žuđenom životu koji jedini vrijedi proživjeti.

Mještani su se čudili njegovoj nagloj odluci, poneki i ne jer sve je to život.

Naravno, na svim onim adresama koje mu je Marek dao, Karlo nije pronašao ništa što bi ga stvarno zanimalo, osim poziva da dođe svirati gitaru u baru na kraju grada.

Ubrzo je iz tog odurnog bara prešao u drugi pa i u treći, da bi krajem godine napustio grad i otišao još sjevernije, prisjećajući se Marekovih riječi kako je samo jedan grad na svijetu, a to je Beč.

No, Beč je bio prepun vrhunskih gitarista i Karlo je zabezegnuto slušao njihove bravure, nije im bio ravan ni izdaleka. Polako je trošio, oprezno, novac od kuće i brijančnice Makarinove. Mora naći neko zaposlenje. Samo da ne bude brijančnica, ali samo su one njemu, gitaristu Karlu Hibleru otvarale vrata.

Iznova škare i češalj, britvu u ruke! Koliko je samo mrzio taj odvratni posao, ali morao je jesti, a želudac ne pita što si radio.

Izenadio se kada je opazio prve sjedine, a nekako vrlo brzo i cijeli pramen. Zakleo bi se, u trenu je posijedio, dok se promatrao u zrcalu unajmljene bečke sobe. Promatrao je s nevjericom svoje prste, već pomalo otkazuju, od gitare je davno digao ruke, no britvu još nekako drži.

Kada više nije mogao istrpjati dernjavu gazda, zbog čega tako sporo šiša ili brije, spakirao je svoje sitnice i vratio se u ono sivo mjesto.

Nitko ga nije prepoznao, toliko se tog prepoznavanja užasavao. Mjesto se proljepšalo, izgradilo. Ondje gdje se u središtu nalazila Makarinova radnja, nova zgrada od tri kata, u prizemlju brijančnica. Pogledao je kroz staklo. Prepuna mušterija. Radi se na tri stolca. Ušao je, pozdravio i sjeo. Ljudi su otpozdravili. Prekinuo je za trenutak njihov razgovor o svemu i svačemu. Kada je došao red na njega, Hibler je sjeo i rekao.

– Šišanje i brijanje.

Mladi brijanč brzo ga je uredio, zahvalio s osmijehom i uzeo neveliku napojnicu.

– Vjerujem da ste zadovoljni, gospodine?

– Svakako, svakako, no recite mi, nije li ovdje u blizini bila ona Makarinova brijančnica?

– Oh da, da, baš na ovome mjestu.

– Što se dogodilo? – upita brijanča Hibler.

– Znaite, ta kriza i sve ostalo. Kažu da sada u mjestu živi jako malo potomaka starog stanovništva. Došli su mnogi kao i ja i evo nas!

– A što je bilo s Makarinom?

– On je davno, davno umro, a njega onda naslijedio neki Hibler. Vidite, njemu je Makarin sve ostavio, a ovaj je to prodao i otišao u svijet.

– I?

– I ništa. Makarin je umro, a ovome se izgubio svaki trag. Taj Hibler je navodno učio svirati gitaru kod Mareka. I Marek je odavno umro. Kažu neki da je taj Hibler otišao svirati po svijetu.

– I?

– I izgleda da je odsvirao svoje.

Hibler je to popodne posjetio i rodno selo pod gorom. Stare kućice više nije bilo. Saznao je kako od starih više nema nikoga, raselili su se po svijetu, a došli su ovi s gore i izgradili novu kuću.

Dok se vraćao prašnjavim putom, Hibler osjeti kako mu nedostaje zraka, sjedne pored puta u hlad i samo se prevali.

II.

Kao da su mu se kapci zalijepili, Karlo je jedva progledao i opazio, visoko iznad, bijeli, ravni svod.

– Što je to? – mrmljao je. – Što je to?

Tada, na ramenu osjeti blagi dodir.

– Ah, hvala Gospodinu, probudili ste se napokon.

Karlo nakrene glavu prema glasu i ugleda časnu sestru. Ona je položila ruku na njegovo rame.

Karlo je gleda i ne razumije što se događa.

– Ja sam sestra Amalija.

– Ja, ja sam... – muca Karlo.

– Radije šutite i odmarajte se.

– Gdje sam, sestro?

Amalija se nasmije i Karlu se njezino lice učini čudesno lijepim.

– Vi ste u ubožnici.

– Što se dogodilo? – ustrašeno će Karlo.

– Prije dosta dana seljani su vas našli bez svijesti u onom selu ispod gore. Kako vas nitko nije poznao, donijeli su vas ovdje, a mi smo se, uz Božju pomoć, potrudili i pomogli vašem napaćenom tijelu. Oprostite, evo ovdje su sve vaše stvari. Ja sam bila osobno protiv da bilo tko prekapa po njima. No moram reći, vi ste strašno poznati. Osobito vaše ruke. Kao da sam vaše ruke već negdje vidjela.

– Da – nevoljko se nasmije Karlo. – Ja sam Karlo Hibler.

– Karlo Hibler, brijač – raširi oči Amalija.

– Da, taj brijač.

– Vi ste davno otišli?

– Jako davno, sestro Amalija, jako davno. Potucao sam se po svijetu i sada se, ovako jadan i iznemogao, vratio.

– Da, da – suosjećajno će Amalija.

– No, kada sam se vratio i vidio da od onoga svijeta, koji sam odavno ovdje ostavio, nije ostalo gotovo ništa, nešto me presjeklo, tamo na onoj cesti.

– I sada ste ovdje koliko-toliko zbrinuti – sa smiješkom će Amalija. – Liječnik je rekao kako ste užasno iscrpljeni, ali da ima nade za vaš oporavak. Ostajete ovdje dok ne prizdravite.

– A onda?

– A onda ćemo naći nešto za vas i vidjeti što ćemo dalje.

Karlo Hibler se mukotrpno oporavljao u ubožnici. Naporno je ustajao, sve dok se nije posve otrgnuo od ubožničkog ležaja.

Jučer ga je pozvao svećenik i kratko mu rekao.

– Sestra Amalija vas preporučuje. Mogli biste pomagati u ubožnici, još ste u snazi. Dobit ćete, uz smještaj i hranu, i nešto novca.

– Hvala, velečasni, hvala.

– Nisam čuo vaše ime – kaže mu svećenik.

– Mrak, Ivan Mrak, velečasni.

– U redu, gospodine Mrak, primimo se posla!

I tako je Hibler Mrak ostao u ubožnici s tajnim identitetom, pomažući svima, ali najviše dragoj sestri Amaliji. Posla je bilo kroz cijeli dan, a ponekad i noću. Ubožnica je većinom bila puna, katkada i prepuna, no uvijek se našlo mjesto za nesretnike.

Jednom mu je župnik u prolazu samo dobacio:

– Šteta što više ne svirate. Možda biste mogli koga i obrijati.

Hibler je zabezeknuto gledao u svećenika, ovaj je zastao i tiho nastavio:

– Ja sam kao dječak dolazio u vašu, Makarinovu brijječnicu. Kao dječak silno sam vam zavidio na vještini sviranja gitare.

Hibler samo odmahne rukom, a svećenik ode.

Takve mirne, jednolične godine uistinu strelovito prolijeću. Hibler je sve teže podnosio svoju opaku starost, i dalje se neprestano motajuć po ubožnici.

Neki su dan ispratili sestru Amaliju. O Bože, koliko je plakao za njom! Ljudi su se na sprovodu pitali, začuđeni, zašto ovaj starac toliko plače za Amalijom.

Ponekad prošeće po gradu, navrati i do one nove brijječnice, samo sluša što mušterije govore i šuti.

– Sjećate li se vi, gospodine Mrak, Hiblera, brijčaća koji je naslijedio Makarina?

– Ne. Ja nisam iz ovih krajeva, ja sam rođen u selu ispod gore, ne poznajem ovaj kraj baš dobro.

– Eh, taj Hibler – nastavlja bi ovaj – taj je bio pravo čudo. Znae, došao je gole guzice. Makarin ga je svemu naučio, njemu je sve i ostavio, i kuću i brijječnicu, a ovaj je sve to rasprodao, uzeo gitaru i otišao u svijet.

– I što je bilo s tim Hiblerom?

– Što je bilo – protupitanjem odgovori dosadni.

– Da, što je bilo?

– Nestao je, izmaglio, sigurno je potrošio sve ono bogatstvo i sada negdje talambasa po ofucanoj gitari.

– Sigurni ste, gospodine? – tužno će Karlo.

– Siguran sam, a što bi drugo moglo biti?

Hibler Mrak sjedi u svojoj sobici i razmišlja o kutu groblja gdje sahranjuju sve one koji nemaju svoga groba i misli kako će ondje sa svima koje je poznao opet biti zajedno. Najprije se mora ispričati gazdi Makarinu i njegovoj Marti, nije očekivao da će baš tako sve ispasti i s njima se sresti u ovakvim okolnostima.

III.

Na žalost, Hibler bi drhtao od muke dok bi o tome razmišljao, a đeo smrti zaobilazio je vrata na njegovoj maloj sobici u ubožnici.

– Zašto me već jednom ne posjetiš, tamni? Okončajmo ovu bijedu zauvijek! Zašto te nema, crni?

Tako je sve češće ridao Karlo Hibler ili Ivan Mrak u tami, iznemogao, tegobno osjećajući patnje izmorenog tijela.

O svojoj duši, o kojoj se tako zdušno brinula sestra Amalija, poslije njezine smrti nije razmišljao, vjerovao je kako je otišla skupa s Amalijom u nepovrat, a njemu je preostalo samo tijelo, kožna vreća s nekoliko škripavih kostiju.

Sasvim nedavno, san mu je donio neočekivanu radost.

Stajao je, jasno je vidio svoje dječje, bose noge ispod velike kruške pored njihove kuće, tu ispod gore, i vidio je kako podiže glavu prema krošnji ne bi li opazio najbliži plod koji će u trenu pojesti.

Oh, kako su te kruške imale lijepi okus! Nikada nije jeo bolje kruške. Ponekad bi u snu začuo, ne posve razgovijetno, razgovor oca i Makarina. Otac ga nudi za šegrtu.

U tim momentima je bio posve siguran kako će se na njega baš tada spustiti crni i prekriti ga tamom.

No, nitko nije dolazio, a Hibleru se sve više gadilo onemoćalo, neprepoznatljivo tijelo. Sasvim je zaboravio na svoju jedinu ljubav, vreli osjećaji izbljedili su, od gitare nije preostao niti jedan ton.

I dalje je mukotrpno živio, ponešto i pomagao sestrama i novome svećeniku, onaj koji ga je primio otišao je u grad, govorilo se kako će on biti novi biskup.

Mjesto u koje je davno pristigao, proširilo se i slični pomalo gradu.

Hibler rijetko odlazi u mjesto, ionako nikoga ne poznaje, on je suvišan njima, a oni njemu. Najveći dio dana provodi u sobici, čita životopise svetaca i čeka s radošću noć kada će se iznova zateći ispod velike kruške i s nadom kako će se napokon tama spustiti na njega.

IV.

Priča o Mareku

Egon Marek, profesionalni vojni glazbenik, natporučnik po činu, djelatna vojna osoba pred kojom je izvrsna karijera, vrhunski trubač, potajno sklon gitari, na željezničkoj postaji, okružen mnoštvom, čeka vlak koji će ga odvesti na još jedno putovanje u daleku i dosadnu provinciju.

Ponekad je po zapovijedi odlazio u udaljene gradove i u garnizonima ustrojivao vojne orkestre ili popravljao loš dojam, kako bi u gotovo svakoj prigodi bili u mogućnosti izvesti nekoliko koračnica.

Takva je njegova vojna služba.

Egon Marek potječe iz glazbene obitelji i s očeve i s majčine strane. Završio je Glazbenu akademiju u Pragu i pristupio carskoj i kraljevskoj vojsci. Na početku karijere dosta se seljaka, natežući se s netalentiranim glazbenicima. S vremenom se izvještio pa nije toliko inzistirao na kvaliteti već se odlučio za kvantitetu.

– Neka znaju kako-tako odsvirati pet stvari, bit će sasvim dovoljno. Nitko ih i neće slušati duže.

Tako je doista i bilo.

Više instance su bile zadovoljne njegovim poslom, nedavno je unaprijeđen i u natporučnika, znatno prije propisa.

Jučer je dobio zapovijed da u gotovo nemogućim uvjetima, s malo sposobnih glazbenika, ustroji orkestar i od te skupine učini propisnu postrojbu u dalekom gradu, smještenom usred križanja nekoliko rijeka, s brojnom posadom.

Stjecajem okolnosti, uvijek je bilo više glazbenika od potrebnoga, no u tome gradu to nije bio slučaj.

Na peronu čuje mnoge uznemirujuće riječi. Ljudi oko njega osjećaju izravnu opasnost od rata, a on ide ustrojiti orkestar.

Marek se uopće ne obazire na te glasine i glasove, ne obraća nikakvu pozornost. Razmišlja o često izrečenim riječima kako mu odora krasno stoji, kao salivena i da je, kao glazbenik, osoba s puno mogućnosti u budućnosti.

Nije radio duže od dva tjedna s novim glazbenicima, bezuspješno i bez neke nade kada je obaviještenda mora hitro u komandu mjesta.

General je prisutne časnike izvijestio o izbijanju rata. Sve su postrojbe dobile precizne upute, pa i njegov nepostojeći orkestar.

Do kraja dugotrajnog, krvavog rata Marek je samo svirao ili dirigirao raznolikim orkestrima, sve dok Kruna nije proglasila primirje pa i završetak sukoba.

Baš mu je bilo neobično da se u tim trenucima zatekao u onom četveroriječnom gradu u dubokoj provinciji s nekim nemogućim orkestrom.

Kada se carstvo raspalo, skinuo je nijemo svoju odoru i pokušao se kao civil vratiti u središte nekadašnjeg carstva. Glad, bolest, nemoć, iznova su ga potjerali natrag u ono dosadno, provincijsko mjesto. Jednostavno su ga prilike u glavnome gradu užasnule i on

je zapravo pobjegao u smrdljivu učmalost provincije, ne mogavši sebi objasniti zašto se vratio. Znao je jedino da ima blizu četrdeset godina i da zapravo ima tek nekoliko novčića u džepu. Nerado se kasnije sjećao tih dana. Spasila ga je glazba.

Oformio je orkestar od bivših vojnih glazbenika, pa su unaokolo svirali za sitniš, tek za prehraniti se.

Na kraju je od orkestra preostao samo on. Nedavno mu je brijač Makarin predložio neka podučava njegova šegрта, doista se tome veselio.

Dječak je brzo stasao i uskoro je zajedno s Marekom i još s nekima svirao na različitim proslavama, vjenčanjima i sprovodima.

Malo tko je u mjestu znao kako je Egon Marek nekada bio važna osoba u glazbenom životu carstva, pa i on sam na to je zaboravljao, ponekad mu se činilo kao da je sam sve to izmislio.

Kada bi ponegdje začuo taktove orkestra kako stupa ulicama, zatreperilo bi mu srce, pomislio bi:

– Za ove ima nade.

Tada bi se sjetio svojih davnih, blistavih početaka. S nevjericom se pitao gdje se izgubio sjaj njegova života i što radi ovdje, zaboravljen od svih, na rubu svijeta.

Koliko toliko, pronalazio je zadovoljstvo svirajući, ali i živeći kao lokalni svirač, kojega doista nitko nije doživljavao kao osobu koja je bila natporučnik carske i kraljevske vojske, već samo kao zgubidana koji se ne bavi ničim korisnim.

Marek je i sve one fine geste u ponašanju istisnuo, čineći se sam sebi neprepoznatljivim.

V.

Marek II.

I tada, kada je već izgledalo da je duboko utonuo u kaljužu promašena života, dogodilo se nešto neobično. Direktor gimnazije predložio je Mareku neka započne raditi u gimnaziji, obrazovan je, dovoljno mlad da s nestašnom djecom izađe na kraj, a ni plaća nije loša.

Gospodin direktor ima u vidu i jedan stan blizu škole koji bi se povoljno mogao iznajmiti, a sigurno bi odgovarao gospodinu Mareku, profesionalnom glazbeniku.

Uostalom, mogao bi u školi oformiti orkestar, ima tu puno posla, samo neka što prije prihvati ponudu.

Doista, nije mogao drugo već prihvatiti velikodušnu ponudu. Vlast je već provjerila njegov vojni put, kao vojnik on im nije značio ništa, a kao glazbenik bio im je vrlo zanimljiv, njihove je derane trebalo pomalo pripremati, pa i kroz glazbu, za vremena koja dolaze.

Stan u koji se uselio bio je udoban, u tihoj ulici s gotovo nečujnim stanovnicima i namješten tako da mu se odmah svidio.

No direktor je Mareku kod stupanja na posao tiho šapnuo:

- Vi ste gospodin, bivši natporučnik. Nema sviranja unaokolo, ni za kakve novce.
- U redu, gospodine – skrušeno se složi Egon Marek.

Ubrzo mu je najbolji mjesni krojač sašio dva odijela, oba tamna, jedno za svaki dan, a drugo za svečane prigode.

Marek se vrlo lako, bez ikakvih teškoća, uklopio u novi život, škola mu nije oduzimala ni puno vremena, a ni snage, noći je provodio u finom stanu, sve češće pomišljajući na prve note koje je davno zapisao, nastojeći otkriti ima li dara za komponiranje.

Nastojao je od samoga početka sa svima u gimnaziji razviti pristojni, kolegijalni odnos, što mu i nije bilo teško.

U međuvremenu je uspio zapisati i prve taktove koji su mu skakutali u mislima.

- Dobro je, Marek, dobro – pomišljao je ponekad gimnazijski profesor glazbe.

Naravno, rad u školi donosio je i obilje društvenoga života pa tako ni njegovo odmjereni ponašanje nije moglo ostati nezamijećeno. Čuo je s raznih strana kako je zapeo za oko, da tako kažemo, kćeri ovoga ili onoga, koja je mlađa ili starija, bogata ili imućna, iz bolje porodice ili još utjecajnije. On bi se na to uglađeno smješkao, sjećajući se raznovrsne galerije likova s kojima se susretao, bez ikakvih obaveza, tek da utoli žeđ svoga tijela.

I tada je jednostavno odlučio. Kći gradskog vijećnika Tomasa, Veronika, oduvijek mu se činila nekako najprivlačnijom, pa je njoj u tajnosti i posvetio svoju prvu kompoziciju.

Djevojka smeđe kose, tamnih očiju, otmjena i nježna, bila je Marekov izbor.

Već se pomalo Marek umorio i od škole i glazbe, iako je sada već direktor gimnazije. Ima s Veronikom dvoje djece, Emiliju i Josipa. Svakodnevno dirigira i profilira mlade glazbenike.

Jučer je navršio pedeset godina i nikada se nije osjećao tako loše.

Njihov veliki, prostrani stan, sa svojim cjelokupnim volumenom legao je na njega i ne da mu disati.

Prekriven je hladnim znojem, osjeća hladnoću i nelagodu.

- Što to ne valja, Marek? – šapće sam sebi.

– Ništa ne valja – odgovara sebi. – I ti bi trebao, kao i onaj Hibler, otići u svijet, u potpunu slobodu, a ne se odlučiti za ovaj grozni zatvor od svakodnevnoga života. Kakav jadan život, Marek! – sažaljeva sam sebe.

Veronika ga nastoji razveseliti, opažajući njegova mračna raspoloženja.

No, u Mareku tinja neki gadni crni dim i upozorava na propast.

- Što ne valja, Marek, što te guši?

Svakodnevno se propituje, iz dana u dan, sve lošijeg izgleda profesor glazbe.

I tako, nezadovoljan ovim svijetom, napustio ga je Egon Marek, gimnazijski profesor glazbe, direktor gimnazije, u pedeset drugoj godini života.

Čulo se poslije, od srca, od neke nepoznate tuge, a ljudi su se čudili, bavio se onim što najviše voli, a to je glazba, živio je u lijepom, velikom stanu, ne zbog svoje plaće već zbog njezina bogatstva i opet je bio nesretan, a tko bi svima ugodio, zaključivali su radoznalci i vraćali se u susret svojim stvarnim problemima.

VI.

Veronika

Veroniku nije iznenadila, za druge tako iznenadna, nagla i bezrazložna smrt, a za nju primjereni kraj života njezina supruga Egona Mareka, glazbenika, tako ga je ona ponekad u svojim razmišljanjima nazivala.

Zapravo, nikada nije uspjela, a niti mogla razumjeti, niti shvaćala Egona. On je uvijek ostao na pristojnoj distanci od svih, pa i od nje.

Egon je za nju zauvijek ostao u nekom svom, nepostojećem svijetu.

Rijetko je kada pričao o svojim vojničkim danima, o vremenima kada je s ponosom nosio sjajnu odoru, tek spominjući imena mjesta gdje je s mukom ustrojio orkestar i s njim nastupao pred uvažanima, pobirući pljesak za svoj nadljudski napor.

Jednako je rijetko pričao i o danima kada je šutke svukao odoru i živio od svirke po raznoraznim jazbinama, gotovo na rubu egzistencije.

No, Veroniku je od samoga početka privuklo njegovo držanje, dakle, od trenutka kada ga je prvi put vidjela dok se sa svojom glazbenom grupom vraćao s noćne svirke, a ona išla s obitelji u crkvu. Prošli su jedno pored drugoga, on ju je zamijetio, nasmijao se i podigao šešir.

Zbunila se na tren.

– Oče, tko je ovaj čovjek s gitarom?

– Ah – odmahne rukom vijećnik Tomas – propalica i zgubidan.

– Ne odaje takav dojam, oče.

– Da, da, kažu neki da je nekada bio u onom carstvu, natporučnik, profesionalni vojni glazbenik. Čuo sam kako se priča da je završio akademiju u Pragu. O njemu se inače svašta priča.

– Da, oče.

Ponovno su se susreli dva tjedna kasnije, dok je Marek sa svojim svirao u povodu lokalne proslave na gradskom trgu. Veronika ga je radoznalo promatrala iz daljine s nekoliko svojih prijateljica. Malo bolja gospoda uvijek su se držala po strani, ne miješajući se odviše s narodom.

Doista se Marek isticao u toj grupi svirača.

Kada je obnovljen rad gimnazije, lako se uočilo kako nedostaje pravog, stručnog kadra. Nova vlast tražila je na sve strane podobne i sposobne, no nikako nije uspijevala u cijelosti složiti cjeloviti nastavnički kadar, a propisi nisu dopuštali početak rada bez kvalificirana osoblja.

Netko se dosjetio, ili je to bila baš Veronika, bivšeg natporučnika Egona Mareka, profesionalnog vojnog glazbenika, koji se ovih godina uglavnom potučao od jedne do druge svirke, tonući sve dublje u propast, slabo obučen, zapravo sve zapušteniji i gladniji, ali uvijek pored neke boce što je kružila u skupini svirača.

Direktor gimnazije ga je u posljednji trenutak otrgnuo s dna i vratio ga u pristojni građanski život. Vrijeme je vrlo brzo pokazalo koje je njegovo pravo lice, lice novoga

profesora glazbe u gimnaziji, naime, pred njima je bio uglašeni gospodin srednjih godina s primjerenim rječnikom i manirima iz daleka svijeta.

U takvim se okolnostima Veronika Tomas posve lako i bez teškoća približila Egonu Mareku, susrećući se s njim na nekoliko mjesta u gradu, tamo gdje se gospoda obično i nalaze i odijeljeni su od obična puka.

– Doista je šarm gospodina Mareka neodoljiv – šapnula je jednom Veronika Antoniji Libkovski, svojoj najboljoj prijateljici.

– Ali, draga, pa on je stariji od tebe umalo dvadeset godina – začuđeno će i u nevjerici Antonija.

– Da, da – nasmije se Veronika – ali još uvijek je gospodin Marek najmarkantniji slobodni muškarac u našem gradu.

– Tu si potpuno u pravu – složi se Antonija.

I uistinu, gotovo ni za koga nije bilo iznenađenje kada su se Veronika i Egon vjenčali u mjesnoj crkvi, ona iz imućne obitelji gradskog vijećnika Tomasa, on profesor glazbe i bivši natporučnik.

Uskoro se rodila Emilija i, nepunu godinu poslije, i dječak Josip.

Obitelj Marek živjela je u otmjenom stanu, na prvome katu u Riječkoj ulici s poslugom. Namješteni stan darovao im je Veronikin otac.

Doista, o njima se pričalo kao o skladnoj i finoj građanskoj obitelji s dvoje male djece, ona je tako lijepa i profinjena, a on je pravi gospodin. No, iza te građanske fasade, Veronika je bila silno nezadovoljna svojim brakom, imala je čvrsti dojam kako je suprug uopće ne primjećuje, nakon škole i objeda odlazi u svoju radnu sobu i ponekad se začuje zvuk klavira, komponira i izlazi iz nje, duboko u noć, tiho se uvlačeći u krevet gdje ona već odavno spava, ne dočekavši budna njegov dolazak.

Vječito odsutan, nikada povišena tona, sjedio bi nasuprot nje za objedom, rijetko bi je kratko pogledao i to onda kada bi je zamolio za malo soli. Veronika je pokušavala razumjeti i to kako je on umjetnik i kako je on jednostavno istrgnut iz svijeta koji je prestao postojati. No nije mogla shvatiti njegovu duhovnu nenazočnost dok je njegovo tijelo sjedilo za stolom.

Egon je zapravo poslije Josipova rođenja izgubio svaki interes za njezinim dodirom, iako su i dalje dijelili spavaću sobu. Odmicao bi se do ruba ležaja, okrećući joj leđa, u tišini.

No, svejedno, Veronika se nikome nije mogla požaliti na Egonovu udaljenost i ravnodušnost. Otkako je postao profesor glazbe, nije se više sastajao s onim svojim sviračima, nije odlazio nigdje bez nje, no najčešće je bio sam sa sobom u svojoj radnoj sobi ili je samo tjelesno prateći u šetnjama po gradu.

Podržala je svesrdno kod svoga oca Egonovu kandidaturu za direktora gimnazije.

I te večeri, kada se on prvi put požalio da ga nešto strašno pritiska u grudima, ona je spoznala svu promašenost svoga braka, svoga života. Gorko se nasmijala. Svi su joj zavidjeli na ovakvom životu, a ona bi se odmah mijenjala sa svakim.

Egon Marek je sahranjen dostojno, a uplakana supruga razmišljala je o svojoj slobodi, stečenoj nakon toliko muka.

Nije odoljela svojim nagonima i instinktima u lječilištu, gdje se oporavljala od iznenadne smrti supruga i upustila u tajnu vezu s doktorom Horvatom, nešto starijim od sebe.

U lječilištu je ostala gotovo dva mjeseca, prazneći svoje nagomilane frustracije, najčešće u liječnikovom apartmanu.

Otišla je bez pozdrava. Pomalo joj je i liječnik bio dosadan, htio joj je doći još bliže, preblizu, i to nije mogla otpjeti. Liječnik ju je želio posjedovati cijelu, i dušu i tijelo. Kasnije se znala ponekad u nekom lječilištu susresti s nekim punim života.

U njezinu gradu slika udovice s malom djecom nije smjela biti dovedena u pitanje.

U posljednje se vrijeme sve češće prisjeća fine suzdržanosti svoga pokojnog supruga. Doista, pravi gospodin.

PJESME

Milo de Angelis

OSNOVNA IDEJA

Palo je na um (ali slučajno,
zbog alkoholnog isparavanja i koprena)
unatoč svemu
to pažljivo nastojanje.
I onda, izabiralo se ispred svih
između djela i njihovih osjetila.
Ali, slučajno.
Despotska bića poklanjala su
uništeno središte, s radiografijom,
a u snu, gopodari, prijтели
šuštavo:
»Ako ti uzmemo ono što nije tvoje
ništa ti ostati neće«.

VIDJET ĆEMO SE U NEDJELJU

Sve bilo je, već, u pokretu. Od onda do sad. Vrijeme
čitavo i osvijetljeno jedva je doticalo usne. Svi
dahovi se iznova združuju u ogrlicu. Sjene
Lombrate zatvoriše vrata. Odmor je zamišljen,
postade prvi kucaj. Crnilo tvoje kose
nasuprot žutilu posljednje zrake.
Od onda do sad. Bio je prvi dan ljeta.

Tišina se ispunjavala nasuprot. Sve bilo je, već,
u pokretu, od onda, sve je bilo tu, jedinstveno
i izgubljeno, naše i daleko, usplamtjelo. Sve je željelo
biti očekivano, vratiti se svome istinskom imenu.

*

Bio je rođendan, na početku, sigurno.
Pet plavih ogrlica, i rodbina, nikad viđena,
oživjela. Bilo je. Ono je bilo.
Petnaesti bijaše u Monferratu, sjećam se,
s Luisellom i Cristianom, natjecanje na rijeci Po,
pobijeđeno tijelo, predviđen znak. Bio je tamo.
U tajanstvenoj zbrci formirala se okosnica, osjećaj
odlomljenih trenutaka. Bilo je. Bilo je. Oči su
tražile usjek u nemirnoj materiji.
U ostarjelom licu žene, venuo je
unutrašnji svijet. Zatim se u prvenstvu iznova rodi.
Mlijeko i križ. Ulica izgubljenih. Napisana zadaća.

*

Utapaju se narodi, podrhtavaju dvorci, u kaosu
jezika i boja, trauma novih ljubavi
ulazi u Bovisascu, čisti ulicu *novecenta*
majstorske samoće našeg stiha
obješenog u praznini. Ostale žene
kreću se između odbačenih stvari. U novom
siromaštvu ovog trenutka. Sjedim u kafeu
ispred kuće, promatram put koji napraviše Sironi,
u navici dvadesetog kolovoza, počinjem zazivati sjene.

Iznova vidim oca u jednom primorskom mjestu, lahor
Belle époque i izgubljeni osmijeh djevojke.
I Paolettu koja na tatamiju izvojeva pobjedu
tri sekunde prije kraja. I Robertu
koja je posvetila svoj život. I Giovannu
u bolničkoj tišini, dok vrijeme otkriva
svoje velike paradigme.

»Vratit će se, žive, tamne ljubavi,
koje na polovini života ostaviše
trn, vratit će se, vratit će se osvjetljene«.

NIJEMA SCENA

Srž ranjenog tijela
lutala je između zidova,
ljubav je izlazila iz prisutnosti
i navlaka lica bila je tamo, i cement
između prstiju i mrak,
i čitava svjetlost, zatvorena
u grudima, svi prividi
ruže, sva snaga trenutka
izgubljena.

*

Izenada nas odnosi u bol
prepravljen usnama, u trenu
razderanom svojim ritmom, u zvuku
potpetica, u dahu koji se gasi: poslijepodne
kolovoza, između zaobilaznih sjena
naše ništa
za reći, nit glasa, nijema scena.

*

Bila si posljednja žena
života, bila si nevrjeme
i tišina, i mjesto
gdje svjetlo je okrvavljeno
a krv cvate: mali trenuci
male daljine, uvijek tamo
u cementu koji priča, u gradu
ljubavnika, u tišini umivaonika
poljubac se dogodi
i mi nismo željeli
više izaći.

Umire se tako, na ulazu
škole, savršena kružnica.

*

Mi koji smo poznavali
srce svakog dana, srce bez godišta,
ideju koja osvjetljava meso,
znanost o veličinama

i svjetiljci; mi ostavljamo tu
u dva metra cementa, s djelom
prisutnosti, ljetni kucaj
izmjenu osoba.

PRONAĆI VENU

Nikakava slava u excelsisi, tek zaplet
nervozan
grebanje zvukova i očiju
čudne primisli, prema dolje, ono ništa
što drži hladnom misao, ono drhtanje
svjetiljki i iglica, nešto
što se zatvara u krik. Lice je
dodirivalo zemlju, gledalo je
blijedo protjecanje fenomena
oh, spavaš, rekoh, spavaš
ipak bio sam s tobom
ali ti nisi bila sa mnom.

*

Osjetilni kucaji stiskaju se u izljevu
tražeći počinak, poziciju
za krv, u trzajima, u škripcima, iglice
ulaze u tebe koji tražiš
bivanje sa stvarima,
morala je biti zora
prizemna, govorila si, nedodirnuto sjeme
plameni jezik, predigra koja izlazi
iz bolnica, zvoneći malenom rukom,
kruna klasja, poklonjena ranaru.

*

Dodirujući čelo osjećala si more,
pričala si o otvorenom jutru kao u ratu
u mraku izgubljenog trenutka, pričala si
u apsolutnoj prisutnosti plača,
memorijskoj brzici, maslini, svjetlu,
slavi jednog i svih drugih, ali
ne nalazi se put prema izvoru, ali
ne nalazi se vena, bože moj, nije se našla.

ONO DALEKO OD NAS

Biva nam uzvraćen put prema vili Scheibler
drvena vrata, prostrano zelenilo
imenima i godinama, sve do tu, sve do
nesuglasnog trenutka, dugačkog terminala. Ti,
smiješ se i gasiš žeđ u onoj kapljici, ugađaš
tezulje pulsa u onoj božanstvenosti epizoda,
epizoda vraćenih u ritam, osnovnu nagost, ono
daleko od nas, što iznova zvoni, tiho, između usana.

*

U sobi, točno na način
kako se uređuju stvari, bilo je tvoje očekivanje
i sve se pripravljalno u trenutku ulaska, s bosim
nogama koje prelaze prag, svaku granicu
sve se obasjavalo tobom, ugodno izgovaranje
stolova i pregrada, precizna jeza,
ljetni kucaj koji nosi nered u svojoj
čistoj ideji, u osmijehu, u objavi
toplog glasa u strujanju.

*

Na čelo se utiskuje znamen
noći, ljubavi koja izmiče sluhu
ili sitosti trenutaka, lutajući
u istoj bori, cvjetajući liniju
u koju se ne ulazi, tražim
gdje će oteći tvoja krv, ljetno
kod Roseria, ožiljak, stisak ruke.

*

Ono nepoznato, što u ispunjenom danu
odnosi izmorenu ružu
koja nalikuje sjedinjenju
na tajnoj putanji. To smo mi,
mi smo to mjesto ljetopisa
i mjesto, cvjetno, bez godišta.

HOTEL ARTAUD

Ti se dižeš i potapaš, želeći proždrijeti život
prizivaš procvjetali mjesec, veliko
tamno klicanje koje daje svu ugodu
ljubavnicima. Prizivaš jednozvučje tijela
i oživjelu iskru, krv uzavrelu
apsolutna ramena. Vani je grmlje, plinsko ulje,
vani su konopi, requiem. Osjećaš tu prijetnju
i šuštanje pokrivača. Tražiš me
ako stigneš, tu, da se možemo spasiti.

*

Kad se na voljenom licu opazi znak
starosti i vena veoma tamna
proteže se u sobi, kad urezi
života stižu u mnoštvu i usporenom krvotoku
unutar otkucaja koje smo imali do zore
onda tamo nije, nego samo veliki tijek
koji se zaustavlja, onda je noć, noć je
na svakom licu koje smo voljeli.

VEČERNJI POSJETI

Tebi, ljubavi, samo
obična pjesma, onaj ljudski osmijeh
i pogreška koju si gledala u svakom
slogu, tebi, samo posveta
prah od kojeg se sačinjava dah
jedinstveno djelo.

*

U tvom krajnjem glasu
život bijaše istodoban. Trenutak
jednostavan i okrvavljen
muti slogove u tvom grlu,
djevojka koja traži lice
bilo čije, ljubi ga, čini ga svojim,
vjeruje mu, ustupa ga.

*

Šetala si krvavom svijeću
i istrgnutim časom svoga dana,
moj strijelac, moj ubod
koji svake noći pališ na nebu
sad kad je tijelo obuzeto muzikom
sfera, posvećenim glasom, tišinom.

*

Ispod zelene bluze bila je praznina
stoljeća, proklet čas
i izgubljeni koji su hodali savijeni
alejama svake stanice. Možda si sretna,
hodaš prema točki koja te poziva,
koja te voli bez riječi, s iskrenom
sigurnošću tvog plača.

*

Sada je slomljen red.
Približavaš se u sobi i ostaješ
naga čitavo ljeto, s rukom
koja kruži beskonačno po kvaki.

*

U sveopćem pozivu, u pozivu
koji nagoni na smijeh, koji tjera
i čini svaku našu kuglicu,
nedostaješ samo ti, strijelac,
djevojka, igljenjak, ti koja pričaš
kroz krv, skrivena
i željna
ti, nit glasa
pjevna i lijepa zraka
skrivena u riječima, plećima, ti,
ubod, vrtnja, antički brojevi telefona,
oh, ti između onih koji iščekuju
koji se spremaju
koji ispijaju vodu prošlosti, pjesmu
pjesnika, bistru
sudbinu ove nedjelje.

SLIČNOST

To bilo je u predgrađima, onim apsolutnim
preko kojih je
iz knjiga prelazilo u priču
stručući klupama, ljeta
pitali smo izgubljeno
za biti iskušani, na igralištu
tražeći ga da hitnemo koplje
da se prisjetimo djetinjstva.
Nije se moglo,
ali sličnost nam je bila
u zamišljanju drugačijeg, iznova, u suncu
smo željeli zadržati naš osjećaj
prema njemu.
U oživljenom pokretu: tko je
mogao potvrditi.
Da sve je bilo od tamo?
Uzima zamah, nategnuta ruka...

U SRCU PRIJENOSA

Uvečer, krvare ti usta
i vrtiš se mahnito
u krugu svoje potrebe
u prenoćištu bez prozora
dok cijeli svijet gleda lijepe slike, ti
iznova vidiš mladenačke kretnje
s očima na kraju zamućenima:
ne osnovna ideja, nego ona postojana
udara vjetrom, tražeći te sve do kraja,
pita te točnu verziju i točan put
do vrha, uvjerljivo te pita to
dok se ti vrtiš centimetar od tijela
i bivaš ono, ono što ostaje nijemo
kad dvoje će se napustiti brzo
koliko malo života ostaje u pozdravu
ti si bila to.

LAKU NOĆ
(Francu)

Stižemo u malenim grupama
na periferiju ispunjenu kamionima i injem
da poklonimo riječ kostima
laganoj pamučnoj tkanini
epopeji svetaca i usta
nejasno razderanih, u tišini
visokih peći, jednostavni su zvukovi
tvog zatvorenog i živog ritma.
Umiranje je beskonačna prisutnost
onog što se ne mijenja, nečista
kap na našim izmijenjenim licima
isto čuđenje koje ti činiš živim
između živih u redovima Indijanaca, svjetlo
vapnasto, vrišti, ispod pokrivača,
tajanstvena muzika skraćena u mozgu
vraća se u čudnom času, i nebo
je samo različito pisanje
koje ne otvara svoja vrata. Ti,
nijedan poljubac, nitko u vijeke
vjekova. Ti, kao bilo koji mrtvac.

POLUFINALE

Doxa me pita za koga ću glasovati. Glas je
nekeg mladića koji s druge strane diše.
Ne znam kakva je jasnoća unutar raspada. Sve
se vraća ovdje, granicama mjesta. Ono neispričano
klinovima za zemlju. Profesor D'Amato objašnjavao je
jedno prezime... nemo: nitko, ne nemo: neki Nitko
stići će kroz vene, jednostavno je, momci. Netko se
izgubio, ili pak, nema od njega glasa. Poštar
mi savjetuje da bolje gledam u rupe,
i u one bliske. Gledat ću. Neminem
excipi diem: ni zbog jednog dana ne učinih iznimku.
Umrijeti znači izgubiti, čak, i beskonačnu smrt
prisutnost, nijedan poziv, nijednu muziku
osobnog poziva. Kroz vene koje bijahu

u objavi i prebivanju, miligramu i osmrtnici,
beskonačni krik zbog radosti ili pomoći, nitko nikad
kroz ove vene. Jednostavno je, ljudi, nitko.

PAOLETTA

Jaka tišina
obuzima tvoje tijelo
pridružuje mi se na ovom putu
metana i borilišta
evo vuneni džemper
na pobjedničkim rukama
djevojke prvakinje
i pojas crn na kimonu
i asfalt natopljen
teškim mrakom.
Sve je još tu
u tajnim širenjima
štitnika za koljena
koje smo zamijenili
na kraju natjecanja: kiši na Fossatima
i voda nam je blizu, istinska voda
krsna i plačna
koja ugasi prvu ogrlicu
onaj lagani puls
ono čisto uzimanje.
Tako završava, tako nam se prigiba
zahvalan zamah
u blagoslovljenom tijelu.

NIJEMA KARTA

Sad znaš i ti
znamo to
dok se spremamo
iznova roditi
Franco Fortini

Ulazimo u posljednji dan, u ljekarnu
gdje njeno bijelo i nemirno lice ne odgovara
na pozdrav noćnog čuvara: uređeno lice, ne mogu
ga zaobići, isto je bilo kad si zazvala ljubav, tu
u magli Comasina.

Kretali smo se prema staklu. Zatim, ona
baca u koš orarij i naočale
skida plavi džemper, obuže me jeza. »Zašto radiš to?«
»Zato što sam takva«, odgovori tvrdo formiranim glasom,
bolom koji nalikuje
samo sebi. »Zato što ja...
ne uzimam niti ostavljam.« Događaju se riječi
u krvi, oči se sukobljavaju s neonskim svjetlom
glatke, inteligentne, neutješne
ruke koje crtaju na staklu anđela čuvara
i anđeo nepristran, pet prstiju stisnutih u šaku,
ideja vladajućih nula, grlo, još uvijek upaljeno.

»Živote, koji nisi samo život, ti miješaš
mnoga zbivanja prije nego postanu naša...
Živote, baš ti, želiš nam dati
ukočen kraj, upravo tu, gdje se godine
traže na metru asfalta...«

Prekidamo antologiju
i molbu kucanja srca. Vraćamo točno
djela i riječi. To,
to mi je prihvatljivo. U tri ujutro
zaustavljamo se ispred kioska, tražimo
dvije čaše crnog vina. Želi platiti ona. Zatim
upita želim li je otpratiti kući u ulicu Vallazze.
Riječi su se podrazumijevale a usne raširile. »Gdje si
bila čitav moj život...« Milano se vraća nijem
i beskrajn, nestaje zajedno s njom, u mraku
i vlazi koja oslobađa, ime
probada u krv bez muzike. Ali postajemo,
zajedno postajemo onaj plač
koji ni poezija ne može više izreći, sad vidiš
a vidjet ću i ja... vidjet ćemo,
sad ćemo vidjeti... vidjet ćemo svi... sad
... sad, dok očekujemo uskrsnuće.

DONATELLA

Igra se ističe, briše i obnavlja vrijeme
 kao što ovo zimsko sunce na zidovima
 arene obasjava okomite fuge, iznova budi
 božanstvene godine zahrđalog kamena. »Je li tu Donatella
 de Giovanni? Trenira li još tu?« »Kako ne!? Donatella,
 sprinterica, uvijek je stanovala tu.«

Promatrala me čvrsto, s antičkom i milanskom slatkoćom
 koja veoma lagano drhti, ali smije se. »Evo je, gledaš
 u mreži s čekićem... molim je... pričaš tiho...
 s jednom rukom razara ono što je druga napravila.«
 »Tko je on? Čuvar, sjena, gatalac...
 Kakve zagonetke mi šapuće?« Približi se
 Donatelli, podiže cipelicu s četiri klina.
 »Zadržava je ona, gospodine, bocka joj noge...
 sirota Donata... tako je lijepa... ona je to vidjela«

Možda se obasjana točka piste
 uvukla u nevidljivi strah, možda
 se ova zima uvukla u grlo zajedno s nebom:
 bila je sama, bio je dvadest i prvi ili dvadeset i drugi siječanj
 a ona je odlučila ugostiti čitavu studen.

»Ili možda, priča se, to se dogodilo kad je izgubila
 mjesto u Oviessu, izgleda da plače
 dan i noć... da ne priča o svome ocu...
 doktorima koje je nazvala... usred Milana«

»Ja, gospodine, pogriješit ću, ona može izgledati čudno,
 ali kažem svima da je ljubim, iako je u ovom kvartu
 to teško, tu su ljubavna gnijezda i svatko ima svog čuvara,
 da, ljubim je kao govor u svom tijelu, ljubim joj
 koljena, njihovu čudnu snagu
 kad sja na osamdeset metara, kao nit
 i tako iznenada se obistini, kao plod«

»To govori već večeras, na nebu, na zemlji, svugdje
 to govori osobama koje se približavaju: oni osjećaju
 želju – tako je lijepa – i shvaćaju da svjetlost

ne pristiže s farova ili zvijezda, nego iz hoda
urezanog u nitima, dolazi od nje, od Donatelle.«

» T. S.«

I

Svatko od vas osjetit će
nježan san, sladak vrtlog
koji se smješta u krevet
a zatim na stablo, koru, algu
oči mu se ne opiru
i bočice više nisu prijeteće
u tamnosvijetlom svjetlu popodneva
dok tisuće životinja
okružuju nosila, kočice bolničari,
nesreća uvijek uspavanog daha
na ušavljenim staklima
ambulantnih kola, izgleda
kao prozorska klupica, vrijeme
koje oslobađa žive
i čini ih trčati s tekućinom u očima,
djelo ponude, za zaiskriti je.
Iznenada, spokoj
trsja i zdenca, s glatkim kamenom
odjeljujući meso
tihu provaliju unutar žita
dok se žena na polju porađa
uvijek, najlaganije,
sve dok se sin vraća u oplodivanju
i prije još, u poljupcu i svjetlosti
sobe, veliko ogledalo,
želja koja se rađa, pokret.

II

Zatim ćete osjetiti, najmanje jednom
kako veoma fina tekućina
izlazi iz usta, cureći žuto u lavandinu
i sondu i uvijek daleke sirene.
Dah se uznemiruje, završava, nanovo uzima

toliki mir na plaži izglačanoj vjetrom:
kajak plovi koraljnom otoku
ispod površine oceana umnožavaju se seksualne stanice
nisu to nenadoknadive zgode
nego samo ciklične spužve,
insekti koji pokrivaju zrak:
evo boja morske bisernice, kamen u pijesku,
ogrtač koji skida pokretom
svečanost svjetla, božanstvenost, prva
ženka pelikana
zaziva čopor izgubljen u oluji
i možda vidi nešto između hridina,
nešto što se miče
sutra će trčati sa svojim potomcima
pomiješana, zbog disanja
u dubinama turskog mora
i slanom površinom, oživljuje se sada
i pronalazi drugačiju zemlju, drugi glas.

SAMO

Samo ovaj razvoj
indiferentan u pogledu
i pun onoga što je vidio
bio je moguć: ako su tu
dvije barke
nije izračunao njihovu točku susreta,
nego ljepotu plova
unutar vode: samo tako,
samo sada, ne objašnjavaj.
I okrutan je,
ali treba reći, ne, svome licu
koje plače i ne razumije i voli
kako se tisućljećima voljelo, obećavajući,
na mračnoj terasi, milujući se
između prijetećih listova.

SADA JE JEDNOSTAVNA

Sada je jednostavna
u ispunjenim godinama, u izobilju
oštroumnosti škara
i taštinom koja približava
plin usnama,
traje u svojoj nutrini
gdje vjeruje
ili mrtvi hramlju prema prostoru
koji ima probušen vrh
i mirijade
se bacaju u krštenju
zbog jednog daha.

DRUŠTVA

Zauvijek ste u stisku
praha, obećanja
iz 1961., kad su
vrtovi rasli tik do zemlje
u obliku broja osam, umjetničkim dodirima.
Da, obećanje,
govorila je, bit ćete kobni u tijeku
kao što je ritam ulice
poguban trgu koji nosi u sebi
sve
u snagama livade koja
pokošena postaje ovo
bit ćete dužni planini,
i bit ćete
ova podzemna muzika
koja nenadano nailazi izbijeliti hranu
i ponuditi je tiho društvu
nitko
ne može promašiti prijelaz,
nikakvo brbljanje
koje ne uzima niti
veoma slatke niti
od stvari

nitko ne zapovijeda, nijedan zagrljaj
u odmoru, kukice od vune
žive na kožama
uništavaju budalasta pokliznuća:
strijelom;
ponesi nas ti na nogama
prema pobjedi, na ovom trgu
napravi boga, jedinstvenu radost
popodneva, učini da sve je neizmjereno,
učini, da ne pada kiša.

PREMA UMU

Prije nego pozaspaše žute šljive
i istinska karta postade slijepa
uzmaknu osjećajući
udarac i ne prepozna
psa u vodi...
bio je njegov otac...
izađe iz kuhinje
napravi znak
gdje shvati nebo
kidajući naugljenjenu kartu
ispirući čaše pepelom,
patke kao i patrijarsi
nadziru je li sve u redu
tad baci van kupači kostim
i predstavi ga noći
mjere hvataju mjere
koprena jako miriše, kao
riblja juha
i ogrtač je zatvoren u glavi:
očekivanja na platanusu koji
završi dugu misao
a zatim se pokaza na prozoru
i dok ih je trava očekivala
prošli su, već, novi dani
siječnja.

HISTORIOGRAFIJA

Nismo vidjeli ništa, ako u pogledu
nisu ocvali; smrt i stihovi, nijemi slom
očiju zbog nas otisnut u sudbini.
Naša gospa vječne magle i trenutka
iz kojeg smo promatrali život, u onom boravištu
gdje muzika sfera ne silazi na Grčku, a mileniji
su metar pod asfaltom, brodovlje božanstveno
između visokih peći i vrtoglavice.
»U čovjeka koji veoma lirično ih svlači
mrtvi traže savjet.«

OCEAN OKOLO MILANA

I

Ocean ispred njih, tamo ispred,
kao okomita ideja
ili oslobađanje krvi
u malenom razmaku
između sljepoočnica.
Sivo trpi. *Gugio* nije boja
nego okret, istraživanje zemlje
apsolutni cilj svake stvari, molitva
četirima planetima sreće,
koja nam iz džepa daruje granicu,
kao ovaj niz kuća, zimi
znači hodati blizu, biti zima.

II

Naša gospe brodoloma,
mileniji ne dolaze više tu, skraćenoj unutrašnjosti,
glavnom linijom velike brzine.
Učeći abecedu identičnim glasom
koji se tamni s druge strane
pali smo sa stolice
zbog pogrešnog trenutka s penkalom
putujući četrdeset i dvije godine
u prostornoj kutiji, istražujući
ekstremna vremena kisika,
nismo tražili vodu, nego žeđ.

KORMILO JEDNE KAPI

Kormilo jedne kapi
vraća
kalendar
u krv rode. Kasno je
– za koga – gađam odlučno
u ono što ciljам.
Zabija se tamo, nokat, kao
ti u tvojoj bjelini
kad običaj čiste krvi
proglašava vrijeme
i tu je kamenje, u kutu
života.

TO SU JOŠ ONI

To su još oni
barbari prekomjerne oholosti,
i s druge strane
zaručnica cvjetnog praha
u malenoj kraljevini. Već sad
objavljuje svaku stazu
i salaš, voće na stolnjaku
i nokte koji dube
tu, gdje ljeto
ima samo jedan zvuk: »Bio sam,
gledaj dobro! Bio sam ja«.
Kuhar
tuče u vremenski brojač, čitavu stanicu
istražuje svoju čekaonicu
sve dok se podne ne rasprši
u kilometru
intuicije pregledanog uma.
Zatim nastaje gužva
na krušnim lopaticama
i jedna slaba, postaje hrđa
kričanje: željet će
svaki tren, pravit će akrobacije.

TROMOST

Željela sam da svi zastanu
 reče
 stiskajući rubac
 dok smo prelazili bare
 »nisam željela postati drugačija«
 to su konfuzne riječi, između koraka, danas
 na rubovima pločnika
 »Jiskova je daleko
 i ne znam nikad za druge« u isto doba
 započinje ova poljana, u dnu ulice
 miris dvorišta
 poslije posljednjih tramvaja... koja radost...
 o čemu pričaš... dovoljno ti je to...
 ova ljubav puna dužnosti... gdje
 najveći su se izgubili... oni što mogu...
 ... zadovoljiti se ovim...
 Ali previše je vjetra, riječi su pune suglasnika
 za reći što završava
 i sričemo »nerozumim, nerozumim«
 u kao plavobljedo jutro
 neosvojiva stvar
 klizi asfaltom, samo jednom
 »... ali sada, proba je zbog nas...
 nas koji ne možemo vidjeti...« kamioni
 prolaze sporo, natovareni
 u dnu krivulje
 zidovi ove kuće, kuhinjski miris
 »gdje si« upita me, na jeziku
 nedokazivom, i ne odgovara.

ODLOMAK

Ipak je bila zbog radosti.
 Svjetla trepere u izlogu,
 želeći dobiti na značaju.
 Tu je nemoguće
 s nekim provesti trenutke:
 vrijeme se ne skraćuje

s nacrtom,
sve ima svoje trajanje.
Ne podudara se s onim što misli, ne može.
Ipak je bila zbog radosti
toliko žive da ne povjeruješ. Uzimala je
rukama ljubavi, ljubavi
koje se pretvaraju u jednu jedinu.

Naslonjen na staklo
hladni obraz
(napraviti ću od života nečistoću)
dok radio priča
nepoznate jezike
i nitko ne otkriva njihovo značenje
koje će, možda, izaći na distanci, protiv vjetra.
Vani je Milano. Studeni.

Sada raznolikost uzima maha. Vrata
se otvaraju, prolaze ljudi. Drugi
pritišću bez popuštanja. A ovaj
puls udara, želi nešto,
gromoglasan smijeh, veoma blizak.

Već sada je vrijeme, stvari ne traju više.
Ništa neće krenuti
prije ovog koraka. Treba biti proba,
bezglasno padanje, u neredu.

S talijanskog preveo: Marinko Bašić

ĐURO SUDETA U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOJ HISTORIOGRAFIJI
(UZ STO JEDANAESTU GODIŠNJICU PJESNIKOVA ROĐENJA)

Melanija Ivezić Talan

*a ja nisam mogo uzdržati više,
a ja nisam mogo, da ne otprem prozore;
i da žita dozore _ _*

(»Čežnje i bolestan mladić«)

Đuro Sudeta rođen je na Veliki petak 10. travnja 1903. godine u Staroj Ploščici pokraj Bjelovara. Pučku školu pohađa u rodnome selu, a školovanje nastavlja u Zagrebu gdje završava donjogradsku gimnaziju i Učiteljsku školu. Vrlo skromni, dapače loši uvjeti stanovanja (vlažni suterenski stan i slaba ishrana) pogubno će djelovati na njegovo zdravlje, tako da već kao maturant obolijeva od tuberkuloze. Nepune dvije godine (od ožujka 1923. do siječnja 1925.) radi kao učitelj u Građanskoj školi u Virju. U to doba bolest mu se uvelike pogoršala pa odlazi na liječenje u slovenski državni sanatorij Topolšicu pokraj Celja. U Zakladnoj bolnici u Zagrebu, kamo je premješten nakon liječenja u Topolšici, operirana su mu pluća 30. travnja 1926. Nakon te bolne i neuspjele operacije, vraća se u Virje. Posljednje školske praznike provodi u roditeljskoj kući, a potom se ponovno vraća u Virje gdje predaje sve do 15. siječnja 1927. U to doba položio je i državni učiteljski ispit u Križevcima. Stanje mu se postupno pogoršava pa posljednje mjesece života provodi u koprivničkoj bolnici u kojoj umire na godišnjicu posljednje operacije – 30. travnja 1927. u trenutku kada se »u tiskari knjižara Vošickoga obavljala korektura njegove posljednje

pjesme 'U crnini', za koju je sudbina odredila, da izađe u domaćim novinama na dan njegove smrti...«¹

Duro Sudeta u književnosti se javlja 1919. kada, kao učenik prvog tečaja Preparandije, u katoličkom časopisu »Luč« objavljuje svoju prvu pjesmu, pod znakovitim naslovom »Suton«. Za života je sam opremio i tiskao dvije zbirke pjesama: *Osamljenim stazama* (1924.) i *Kućice u dolu* (1926.) koje su rasprodane nedugo nakon objavljivanja. Poslije pjesnikove smrti, u nakladi Hrvatskog učiteljskog društva u Koprivnici, izlazi mu zbirka *Sutoni* (1929.). U istoj nakladi, popraćena studijom književnog kritičara i povjesničara, prvaka katoličkog pokreta Ljubomira Marakovića, izlazi i pripovijest *Mor* (1930.). Godine 1943., u redakciji Mate Ujevića, Hrvatski izdavački bibliografski zavod objavljuje cjelovito Sudetino djelo: dva sveska Sudetinih pjesama, pripovijest *Mor* i nekoliko autobiografskih tekstova, novela, podlistaka, pisama i humoreski koje je urednik Ujević sakupio, objavivši ih u dva sveska proze.

Cilj ovoga rada jest ustanoviti mjesto koje pjesnik zauzima u nekoliko hrvatskih povijesti književnosti,² u Marakovićevom stilsko-razvojnog pregledu *Hrvatska književnost 1860-1935*, kao i u *Panorami hrvatske književnosti XX stoljeća*. Na temelju uvida u pojedinačne književnopovijesne koncepcije i metodologije, kao i u pozicioniranje Sudete unutar odabranih povijesti i pregleda nacionalne književnosti, iznijet će se opažanja o vrednovanju pjesničkog opusa, usporedivši pritom detektirane značajke Sudetina djela.

LJUBOMIR MARAKOVIĆ: HRVATSKA KNJIŽEVNOST 1860-1935. STILSKO-RAZVOJNI PREGLED

Hrvatska književnost 1860-1935 Ljubomira Marakovića, »cijenjenog hrvatskog književnog, kazališnog i filmskog kritičara, teoretičara i povjesničara, srednjoškolskog i sveučilišnog profesora, urednika, antologičara i prevoditelja, kulturnog radnika te jednoga od vodećih ljudi Hrvatskog katoličkog pokreta tijekom prve polovice XX. st.«,³ objavljena je kao samostalna publikacija 1936. u Zagrebu.⁴ U novije vrijeme, zahvaljujući, nadalje,

¹ Sudeta, Mato: »In memoriam«, u: *Hrvatska Prosvjeta*, Zagreb, 25. studenoga 1927., broj 11., str. 239.

² Riječ je o pet priručnika: *Hrvatskoj književnosti od početaka do danas: 1100-1941* Slavka Ježića, *Povijesti hrvatske književnosti* Ive Frangeša, *Povijesti hrvatske književnosti: tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne* Dubravka Jelčića, *Povijesti hrvatske književnosti: od Bašćanske ploče do danas* Slobodana Prosperova Novaka te *Povijesti hrvatske književnosti XX. stoljeća*, knj. 4, Hrvatski ekspresionizam, Miroslava Šicela.

³ *Katolicizam, modernizam i književnost* (zbornik), ur. Vladimir Lončarević, Ivan Šestak, Institut Fontes Sapientiae, Zagreb, 2011., str. 7.

⁴ Prema napomeni autora, ovaj je pregled pretiskan iz spomenice povodom sedamdeset i pete godišnjice hrv. dnevnika *Obzora*.

zalaganju Vladimira Lončarevića,⁵ obnovljeno je zanimanje za Marakovićevo svestrano djelovanje.

Tako Lončarevićev i Šestakov zbornik *Katolicizam, modernizam i književnost* donosi radove sedamnaestero predavača sa simpozija održanog povodom pedesete obljetnice Marakovićeve smrti. Prema uvodnoj riječi spomenutih urednikā, većina je tih radova posvećena Marakovićevoj *književno-uredničkoj* djelatnosti, utemeljivanju i promicanju katoličke književnosti (Vladimir Lončarević), a dio ih se osvrnuo i na pojam svjetske književnosti u njegovoj povijesti hrvatske književnosti (Cvijeta Pavlović).

»*Hrvatska književnost 1860-1935. Stilsko razvojni pregled* ponudila je podjele koje su prihvaćene u suvremenim povijestima hrvatske književnosti: 1. Šenoino doba, 2. realizam, 3. moderna, 4. ekspresionizam, 5. moderni objektivizam. Svakom bi se nazivu razdoblja danas mogla pribrojiti iscrpna literatura koja taj naziv osporava ili potvrđuje.«⁶

Đuru Sudetu Maraković će izrijekom spomenuti u posljednjem, petom poglavlju, opisujući stanje u lirici tridesetih godina: Nazor i Ujević i dalje su nazočni na književnoj pozornici, objavljene su Domjanićeve kajkavske zbirke, dok Krleža, prema Marakovićevu mišljenju, u lirskom opusu ne daje većih rezultata. Maraković se potom osvrće na, kako ih naziva, »bezbroy mladjih zastupnika lirike: D. Cesarić, V. Majer, A. Bonifačić, V. Vlasisavljević, Z. Gorjan, S. Batušić, N. Šop, D. Tadijanović, O. Delorko, M. Matijašević«,⁷ pjesnike iz »Lirike grude«, regionaliste i naposljetku, katolike, poput, primjerice, Ive Horvata, Lendića, Kornera..., imenujući ih nastavljajcima »Gjуре Sudete koji, preminuvši mlad, pripada ekspresionizmu sa svojim nježnim pjesmama religiozne inspiracije ili bolesničke resignacije, i sa svojom fascinantnom, naskroz lirski zadahnutom fantastičnom pričom 'Mor'.«⁸

Za ovaj je rad važno svrstavanje Sudetina opusa u stilsku paradigmu ekspresionizma što je, primjerice, prihvatio i Cvjetko Milanja, promatrajući jedan dio njegova stvaralaštva u ekspresionističkom, a drugi u katoličkom novosymbolističkom ključu.⁹ Analizirajući jednu od posljednjih Sudetinih pjesama – »Praznina«, naglašen ekspresionistički stil prepoznat

⁵ V. Lončarević, Vladimir: *Luči Ljubomira Marakovića*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2003., potom knjigu *Književnost i hrvatski katolički pokret*, Alfa, Zagreb, 2005., te izdanje objavljeno u Biblioteci Hrvatska katolička baština 20. stoljeća: Maraković, Ljubomir: *Katolički idealizam i realizam*, priredio i predgovor napisao Vladimir Lončarević, Glas Koncila, Zagreb, 2009.

⁶ Pavlović, Cvijeta: »Pojam svjetske književnosti u povijesti hrvatske književnosti Ljubomira Marakovića«, u: *Katolicizam, modernizam i književnost* (zbornik), ur. Vladimir Lončarević, Ivan Šestak, Institut Fontes Sapientiae, Zagreb, 2011., str. 200. Zanimljivo je da Dubravko Jelčić i Slavko Ježić u svojim povijestima hrvatske književnosti prihvaćaju, primjerice, Marakovićev termin *moderni objektivizam* za razdoblje tridesetih godina 20. stoljeća, a taj naziv primjerenim drži i Cvijeta Pavlović.

⁷ Maraković, Lj.: *Hrvatska književnost 1860-1935. Stilsko razvojni pregled*, Tisak »Tipografije«, Zagreb, 1936., str. 24.

⁸ Isto, str. 24.

⁹ Milanja, C.: *Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000. i *Hrvatsko pjesništvo 1900.-1950.: novosymbolizam: dijalektalno pjesništvo*, Jerkić tiskara, Zagreb, 2008.

će i Pavao Pavličić.¹⁰ U svoju nas analizu Pavličić, međutim, uvodi najavljujući Sudetu kao autora čije je mjesto u književnoj historiografiji dvojbeno kad je riječ o pripadnosti ekspresionističkoj poetici.¹¹ Sam je Sudeta, uostalom, posvjedočio otklon od suvremenih ekspresionističkih strujanja.¹² Dijelu kritike koja zaključuje kako je stvaralaštvo tog pjesnika jedno »od onih koji se ne daju odrediti vladajućim parametrima«¹³ pridružiti će se i Cvijeta Pavlović.

Iako su Sudetine zbirke objavljene u jeku hrvatskog književnog ekspresionizma, Krešimir Nemeć će Sudetu predstaviti kao »osebujan lirski talent koji je svoju poeziju gradio na podlozi tradicije (Matoš, Domjanić, Nazor), donekle i pod utjecajem suvremenih ekspresionističkih tendencija.«¹⁴ Tragom navedenih priloga o signalima ekspresionističke poetike, razvidne su i opravdane dvojbe nacionalne književne kritike kad je riječ o tumačenju i vrednovanju tih signala.

U kratkoj napomeni o Sudeti Maraković će, slično Josipu Bogneru, istaknuti nježno religiozne korijene njegova nadahnuća, izdvajajući pritom pjesnikovu fantastičnu pripovijest *Mor*. Ocjenjujući je iznimno uspjelom, na tu se pripovijest Maraković osvrnuo već i prije, i to u članku »Sudetina ostavština«, objavljenom u »Hrvatskoj Prosvjeti« povodom Sudetine smrti.¹⁵

U istom članku zaključuje svoj sud o ekspresionističkoj tehnici koju autor koristi u većini svojih pripovijedaka, osim u *Moru*: »Sudeta piše tehnikom predekspressionističkih i ekspresionističkih pripovjedača (i ako ne pravom ekspresionističkom tehnikom): prekomjerno zadubljanje u pojedine psihološke momente, jaka subjektivna nota, veliki unutarnji monolozi, namjerno gubljenje pripovjedačke niti u refleksijama, zaronjenost svega u intenzivnu atmosferu duše.«¹⁶ Valja napomenuti da Maraković pritom jasno obrazlaže zašto dijeli *Mor* od ostatka opusa: »Karakteristično je i to, da je Sudeta u ovoj priči nastojao u prvom redu da priča: da kazuje događaje, da glatko pripovijeda uz što manje refleksija i digresija, pa se zato priča, obavijena s toliko finog lirizma, čita lako i na dašak, kao što je i pisana – po izjavi pokojnikovoj – ‘spontano i na dušak’.«¹⁷

¹⁰ Pavličić, Pavao: *Vrijeme u pjesmi*, Matica hrvatska, Zagreb, 2011., str. 76.

¹¹ Isto, str. 76.

¹² Sudeta, Đuro: *Proza II* (Tuga, Feljtoni, Humoreske, Intimni Sudeta), Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., str. 163.

¹³ Pavlović, Cvijeta: »Neoromantizam: Đuro Sudeta«, u: *Komparativna povijest hrvatske književnosti* (Zbornik radova IV – Hrvatska književnost od 1914.-1930. i njezin europski kontekst), Književni krug, Split, 2002., str. 121.

¹⁴ *Leksikon hrvatskih pisaca*, Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 678.

¹⁵ Maraković će *Mor* svrstati »među najbolje naše pripovijetke posljednjeg vremena uopće.« Maraković, Ljubomir: »Sudetina ostavština«, u: *Hrvatska Prosvjeta*, 25. studenoga 1927., broj 11., str. 244.

¹⁶ Maraković, Ljubomir: *Katolički idealizam i realizam: studije, kritike, intervjui, članci*, prir. Vladimir Lončarević, Glas Koncila, Zagreb, 2009., str. 282.

¹⁷ Isto, str. 281-282.

SLAVKO JEŽIĆ: HRVATSKA KNJIŽEVNOST OD POČETAKA DO DANAS: 1100-1941

U djelu *Hrvatska književnost od početaka do danas: 1100-1941* Slavko Ježić, svestrani sveučilišni profesor, književnik i prevoditelj, ukratko se osvrće i na Sudetu. Pjesnik se spominje u poglavljima »Artizam hrvatske moderne, nacionalizam predratne generacije i prvi svjetski rat (1895-1919)« i »Između dva rata (1919-1941)«. U oba poglavlja pjesnika će okarakterizirati kao katoličkog pisca. Tako će u prvom poglavlju, obrađujući razdoblje hrvatske moderne i borbu Starih i Mladih na tadašnjoj književnoj pozornici, spomenuti kako je sa Starima »surađivala katolička grupa pisaca, koja je opet naročito isticala u svom radu religiozno-katoličku notu (prvi katolički kongres u Zagrebu, 1900.). Mlađi pristaše katoličkog pokreta, okupljeni oko biskupa Mahnića, izdaju od godine 1905. svoj đački list 'Luč', a od godine 1914. pretvorila se 'Prosvjeta' u 'Hrvatsku Prosvjetu' i postala književnim organom katoličkih pisaca.«¹⁸ Spominje potom prvake katoličkog pokreta, pjesnike Ivana Šarića, Izidora Poljaka, Milana Pavelića te Ljubomira Marakovića. Za taj će pokret, ujedno, ustvrditi kako je uspješno organiziran, dok će za naraštaj novokatoličkih književnika toga doba koristiti naziv »katolička moderna«.¹⁹ Iz skupine mlađih pjesnika najprije će izdvojiti dvije žene: Štefu Jurkić i Sidu Košutić, a onda zaključuje: »Najvećeg pjesnika dala je mlađa katolička generacija u Đuri Sudeti (1903. – 1927.).«²⁰ Slijedi kratka bibliografska napomena bez većeg zadiranja u poetiku pjesnika.

Poglavlje »Između dva rata (1919-1941)«²¹ obrađuje jednu od većih cjelina novije hrvatske književnosti. Sudeta će se i ovdje naći uz bok katoličkih pjesnika, kao što su Cvite Škarpa, Ivo Horvat, Nikola Šop i Jeronim Korner.

U pogovoru drugog izdanja Ježićeve knjige (naslovljenim »Slavko Ježić ili povijest jedne odsutnosti«) Slobodan P. Novak nastoji protumačiti složen književnopovijesni kontekst Ježićeva pionirskog pothvata. Novak tako ističe vrijednost ovog pregleda, odnosno sinteze cjelokupne hrvatske književnosti, naglašavajući činjenicu da je sljedeći takav pothvat ostvario, u bitno izmijenjenim političkim i inim prilikama, tek Ivo Frangeš, gotovo pola stoljeća poslije.

Ježićevo promišljanje hrvatske književnosti u okviru narodne povijesti Novak će popratiti riječima: »Ja, dakle, mogu biti jedino kritičar vremena u kojem je bilo moguće da se zamagli narodni okvir hrvatske književne povijesti, u kojem je bilo moguće da mu se odsutnost učini navodno samorazumljivom, navodno samodostatnom.«²²

¹⁸ Ježić, Slavko: *Hrvatska književnost od početaka do danas: 1100-1941*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993., str. 304.

¹⁹ Taj je naziv, međutim, odbacio Ljubomir Maraković, držeći da bi se time bitno suzilo polje značenja katoličke književnosti.

²⁰ O. c.: bilješka 18, str. 357.

²¹ Ivo Frangeš u *Povijesti hrvatske književnosti* također obrađuje međuratno razdoblje kao zasebnu periodizacijsku cjelinu.

²² Novak, Slobodan Prosperov: »Slavko Ježić ili povijest jedne odsutnosti«, u: Ježić, Slavko: *Hrvatska književnost od početaka do danas: 1100-1941*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993., str. 418.

Nedavno²³ je u Zagrebu održan skup »Hrvatsko-francuski dodiri – Slavko Ježić«. Svojevrsni *hommage* Ježiću i njegovom predanom djelovanju odali su književni kritičari²⁴ i profesori francuske i hrvatske književnosti, a rezultati istraživanja objavljeni su u zborniku.²⁵

PANORAMA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI XX STOLJEĆA, PR. VLATKO PAVLETIĆ

Panoramu hrvatske književnosti XX stoljeća iz 1965. uredio je Vlatko Pavletić, napominjući kako taj priručnik »može poslužiti kao izvanredan pretekst za razmišljanje i uz to kao građa za kritičku nadgradnju.«²⁶ Za razliku od Ježićeve *Povijesti hrvatske književnosti*, autori pojedinih priloga u *Panorami* nisu obrađivali širi povijesni kontekst novije književnosti, već je naglasak stavljen na poetike istaknutijih književnika, kao i na njihove stilske značajke. Pritom su se namjerno zanemarivali bio-bibliografski podaci, a pozornost se poglavito pridavala važnijim djelima. Djelo je sastavljeno od pet poglavlja: »Hrvatska moderna« (Ivo Hergešić), »Književnost između dva rata« (Nikola Milićević, Miroslav Vaupotić, Branko Hećimović, Vlatko Pavletić), »Suvremena književnost« (Nedjeljko Mihanović, Dalibor Cvitan, Ivan Slamnig, Ivo Hergešić), »Problem dijalekata u hrvatskoj književnosti« (Marin Franičević) i »Časopisi 1914-1963« (Miroslav Vaupotić).

Nikola Milićević (autor priloga o međuratnom pjesništvu) o novim će pjesnicima dvadesetih godina reći kako su »tragali za novim mogućnostima (...) i svoj svijet izražavali novim sredstvima. (...) Pejzaž novih pjesnika, u koliko su se njemu obraćali, bio je svjetliji, životniji, gotovo bismo rekli: dinamičniji. Osjećamo čovjeka u njemu. Njihova unutrašnja proživljavanja bila su ličnija i određenija, jer su nosila u sebi istinske i konkretizirane ljudske patnje.«²⁷ Tim riječima Milićević će najaviti liriku Đure Sudete, ali i onu Šopa, Majera, Alfrevića, kao i ostalih Cesarićevih i Tadijanovićih prethodnika.

Kao što je u predgovoru *Izabrane lirike* Đure Sudete²⁸ Milićević (na tragu Mate Ujevića i Tona Smerdela)²⁹ izdvojio franjevački doživljaj svijeta te slikovitost i glazbenost

²³ Skup je održan u travnju 2012. u organizaciji Hrvatske udruge stipendista francuske vlade.

²⁴ Vladimir Lončarević, primjerice, donosi rad: »Mjesto i pojam katoličke književnosti u Ježićevoj *Hrvatskoj književnosti*«.

²⁵ Slavko Ježić, *romanist i kroatist, prevoditelj, intendant kazališta, sveučilišni profesor: Hommage à Slavko Ježić*, Skup Hrvatsko-francuski dodiri, Hrvatska udruga stipendista francuske vlade, Zagreb 22. ožujka 2012, ur. Irena Stopfer, FF press, Zagreb, 2013.

²⁶ *Panorama hrvatske književnosti XX stoljeća*, pr. Vlatko Pavletić, Zagreb, Stvarnost, 1965., str. 7.

²⁷ Isto, str. 302-303.

²⁸ Milićević, Nikola: »Pjesnik Đuro Sudeta (1903.-1927.)«, u: Sudeta, Đuro: *Izabrana lirika*, Erasmus, Zagreb, 1995.

²⁹ »U tome je prva i osnovna draž njegove poezije: neposredno, izravno bilježenje vlastitih osjećanja i snova, bez određenih i unapried utvrđenih ograda, programa i neumjetničkih pobuda.«, Ujević, Mato: »Đuro Sudeta«, u: Sudeta, Đuro: *Proza II* (Tuga, Feljtoni, Humoreske, Intimni Su-

Sudetina stiha, tako će i ovdje zaključiti: »Znao je bez napora pronaći muzikalni ton, pravu riječ, sliku, boju i zvuk, a iznad svega neku čistu, dirljivu neposrednost, kakvu ćemo teško naći kod pjesnika njegova vremena.«³⁰

Pritom valja napomenuti kako se u poglavlju o časopisima na Sudetu osvrnuo i kritičar Miroslav Vaupotić. Nabrajajući književnike u krugu »Hrvatske Prosvjete«, kao i njezine stalne goste-suradnike (Nazora, Domjanića i Sabića), spomenut će »najsnažniju poetsku ličnost tog kruga, Đ. Sudetu.«³¹

IVO FRANGEŠ: *POVIJEST HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI*

U travnju 2012. u Zagrebu i u Trstu održan je znanstveni skup posvećen Ivi Frangešu, svestranom sveučilišnom profesoru, književnom povjesniku, esejistu, prevoditelju. Istaknuti sudionici skupa osvrnuli su se na povjesničarevu ulogu u stvaranju hrvatske književne historiografije, rasvjetljujući, pritom, brojne aspekte njegove kritičke misli. Tako se, primjerice, analiziralo Frangešovo komparativno proučavanje talijansko-hrvatskih veza, njegova prijevodna djelatnost, kao i upućenost u stariju hrvatsku književnost, pri čemu se naglasak stavljao na autorovu ulogu u brisanju razmeđa starije i novije hrvatske književnosti. Vrijednost je ovoga skupa i u opetovanoj analizi *Povijesti hrvatske književnosti* iz raznih očišta što »u vremenu koje je objavilo smrt velikih naracija i čvrstih istina«,³² predstavlja prinos promišljanju, ali i osmišljavanju nacionalne književne historiografije.

U proslavu svog, kako ga naziva, prikaza hrvatske književnosti, Frangeš napominje da se u obradi poglavito vodio načelima razdiobe pisaca na velike i male, odnosno da je naglasak stavio na »obrađivanje hrvatske književnosti iz aspekta njezinih najkрупnijih stvaralaca. (...) U načelu, količina teksta posvećena pojedinoj pojavi ili stvaraoču odgovara njihovoj vrijednosti, onako kako je autor ovog razvojnog nacrtu vidi.«³³

Pjesniku Đuri Sudeti posvećeno je razmjerno malo prostora. Smještajući ga između A. B. Šimića i Nikole Šopa i istovremeno ga ocjenjujući manjim pjesnikom, Frangeš će ustvr-

---

deta), Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., str. 310.. »Sudeta je teško podnosio samoću i bolest, ali su zato njegovi dodiri s prirodom bili ne samo slikarski i jedina utjeha, nego je ova samoća u njemu razvila franjevačku naivnost stiha i neoromantično rješavanje religioznih zanosa i gledanja na sviet.«, Smerdel, Ton: *Susreti s knjigama i piscima*, Dio 1, Knjižara Preporod, Zagreb, 1944., str. 183.

³⁰ O. c.: bilješka 26, str. 305.

³¹ Isto, str. 805.

³² Novak, Slobodan Prosperov: *Povijest hrvatske književnosti: od Bašćanske ploče do danas*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 1.

³³ Frangeš, Ivo: *Povijest hrvatske književnosti*, NZMH i Cankarjeva založba, Zagreb, Ljubljana, 1987., str. 6.

diti kako Sudeta nije nalik niti jednom od ove dvojice pjesnika. Poput Saše Vereša, Ive Horvata i brojnih drugih kritičara, lirski opus pjesnika podvest će pod »lirsko smrtovanje.«³⁴

Jedinu poveznicu između Šimića i Sudete povjesničar tako vidi u bolesti na koju su, kako drži, pjesnici, životom i riječju, oprečno »odgovorili«: »Dok je Šimića bolest ispunjala mračnim spoznajama i lako razumljivom gorčinom, prema svijetu, prema nebesima i prema vlastitom 'izdajničkom' tijelu, Sudeta je (...) opkoljen samoćom i predsmrtnom jezom, tiho, bolno bilježio jednostavne ali muzikalne stihove i gledao ravno u oči veliku smiriteljicu kako uporno sjedi na njegovu bolesničku krevet; čekao kad će ona ustati i pružiti mu ruku, da ga povede u mrak u kojemu nema ni jecaja ni stihova.«³⁵ Samo dva mjeseca prije smrti Sudeta se u pismu povjerio Iliji Jakovljeviću: »Treba ići, pa to nam je i jedina svrha.«³⁶

Blizina smrti, u duhovnom je pogledu, međutim, povezala dvojicu pjesnika, a njihovim je poetikama zajednički nazivnik postala »uvraćenost u unutrašnji svijet.«³⁷ A. B. Šimić opisat će to riječima: »ima nešto i s p o d vanjskoga, ispod površine, ispod patine stvari. Ima jedno Unutra. Duboko Unutra. Bezdano Unutra.«³⁸

Frangeš je tu dubinu osjetio u »lirskoj noveli *Mor* koja snažno svjedoči o talentu što se prerano ugasio.«³⁹

³⁴ Termin Veselka Tenžere. V. Sudeta, Đuro: *Izabrane pjesme i prilozi*, priloge odabrao i knjigu uredio Ilija Pejić, Ogranak Garešnica, Garešnica, 1991.

³⁵ Frangeš, Ivo: *Povijest hrvatske književnosti*, NZMH i Cankarjeva založba, Zagreb, Ljubljana, 1987., str. 327.

³⁶ Preuzeto iz: Lončarević, Vladimir: »Himan vjere Đure Sudete«, *Glas koncila*, Zagreb, broj 14, 2012., str. 31. Sudeta na tom mjestu kao da parafrazira riječi s osmrtnice Augusta Šenoa, što nam ih o sto tridesetog obljetnici smrti ovog velikog pisca i rodoljuba, donosi Ivan Golub: »Doma nisam smjesta uzeo u ruke novinske izreske, nego preslik osmrtnice. Još je jednom pomno i spokojno čitam. August je primio 'sveta otajstva umirućih' (danas bi se reklo: sakramente) i 'blago je u gospodinu usnuo'. Kao kršćanin. Pomno gledam ukrasni rub koji uokviruje sam pisani sadržaj. Cvijeće i anđelići. Gore klepsidra, znak prolaznosti. Dolje, gle, nešto piše. Čitam: 'MORS PORTA VITAE'. Smrt je nazvana vratima života. Ne znam da sam ikad igdje vidio ljepši, pogođeniji, vedriji i kraći tekst o onome što je smrt: 'SMRT – VRATA ŽIVOTA'. Dugo sam držao osmrtnicu u ruci, a oko uprto u slova.«, Golub, Ivan: »Šenoa kao naš suvremenik (Zapisi uz 130. obljetnicu smrti Augusta Šenoa, potpredsjednika Matice hrvatske i urednika Vijenca)«, u: *Kolo*, Zagreb, br. 05-06, 2011., URL: http://www.matica.hr/kolo/kolo2011_5.nsf/AllWebDocs/Senoa_kao_nas_suvremenik (24. 08. 2012.).

³⁷ Termin A. B. Šimića. V. *Panorama hrvatske književnosti XX stoljeća*, pr. Vlatko Pavletić, Zagreb, Stvarnost, 1965., str. 491.

³⁸ Isto.

³⁹ Frangeš, Ivo: *Povijest hrvatske književnosti*, NZMH i Cankarjeva založba, Zagreb, Ljubljana, 1987., str. 327.

Mato Ujević također će zabilježiti: »Sudeta je umro u dobi, u kojoj se poprimaju konačni obrisi karaktera, kad nastaje intelektualno dozrievanje. Pod utjecajem bolesti on se uobće brzo razvijao i dozrievao, osobito dvie posljednje godine, ali u dvadeset i četvrtoj godini daju se prvi zreliji plodovi, a Sudeta je s dvadeset i četvrtom godinom završio svoj život i rad. Ma koliko bio jak talent, neobično plodan i osjetljiv, on nije mogao ni izdaleka dati ono, što bi dao, da je doživio običan ljudski viek. I ono malo godina, koje je proživio, proveo je u bolesti, po bolnicama, i lječilištima osjećajući trajno, da smrt kuca na njegova vrata. U cijeloj hrvatskoj književnosti nema ni jednoga slučaja, koji bi bi nalik na Sudetin. Doduše, mnogo je naših književnika prerano umrlo; mnogi su imali težak i mučan život, ali i najtragičniji slučajevi nisu ravni Sudetinu. Prerano umire Stanko Vraz i Luka Botić, i

DUBRAVKO JELČIĆ: *POVIJEST HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI: TISUĆLJEĆE OD BAŠČANSKE PLOČE DO POSTMODERNE*

Dubravko Jelčić, autor *Povijesti hrvatske književnosti*,⁴⁰ esejist i urednik brojnih izdanja djela hrvatskih književnika, ne sagledava, poput Slavka Ježića, Sudetino stvaralaštvo u kontekstu katoličke književnosti. Jelčić ističe poglavito vjersko nadahnuće pjesnika, uz napomenu da Sudeta nije formalno pripadao katoličkom pokretu, odnosno njegovom književnom odvjetku. Analizu »katoličke moderne«,⁴¹ kao i uzročno-posljedične datosti njezina nastanka, povjesničar usmjerava prema pjesnicima Marinu Sabiću, Anti Jagaru, Izidoru Poljaku, Milanu Paveliću, Ivanu Šariću te Eugeniji Šah, dok iz kruga katoličkih pjesnika dvadesetih godina izdvaja Ivu Horvata. Zanimljivo je da pritom ne zaboravlja naglasiti ulogu i utjecaj nezaobilaznoga Ljubomira Marakovića, a iznosi i svoja opažanja o svestranome Mati Ujeviću,⁴² kao i o »duši ove skupine«⁴³ Petru Grkcu.

Valjalo bi se ovdje prisjetiti Sudetina stajališta o pripadnosti krugu katoličkih pisaca: »I, prema tomu, držim, da je sve prepiranje o katoličkoj književnosti: koja je – koja nije, malo naivna stvar. Radi se samo o čovjeku katoliku, koji ima svoje gledanje na život, a u stvaranju je slobodan.«⁴⁴

Ilija Jakovljević, priređivač Sudetinih zbirki *Kućice u dolu* i *Sutoni*,⁴⁵ u svom će članku, objavljenom u »Hrvatskoj Prosvjeti«, također ustvrditi kako su život pisca kršćanskog nadahnuća i njegovo djelo neodvojivi.⁴⁶ Tako će o »problemu katoličke

August Šenoa, i Jorgovanić, i Kovačić, i Vidrić, i Harambašić, i Polić Kamov, i Fran Galović i A. G. Matoš i A. B. Šimić, ali svi su oni imali barem malen odsječak života bez težkih tjelesnih patnja. Sudeta nije imao ni te sreće.«, Ujević, Mato: »Đuro Sudeta«, u: Sudeta, Đuro: *Proza II* (Tuga, Feljtoni, Humoreske, Intimni Sudeta), Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., str. 309.

⁴⁰ Jelčić, Dubravko: *Povijest hrvatske književnosti: tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1997. (2004.).

⁴¹ Termin »katoličke moderne«, kao zasebne struje hrvatske moderne, Jelčić, poput Ježića, prihvaća usprkos stajalištima Ljubomira Marakovića o tom pitanju. V. bilješku 19. ovoga rada.

⁴² U travnju 2012., u Zagrebu je održan znanstveni simpozij u povodu 110. obljetnice rođenja i 45. obljetnice smrti Mate Ujevića. Pritom je, kao dvadeseti naslov u biblioteci Hrvatska katolička baština 20. stoljeća, predstavljena netom izašla Ujevićeva knjiga *Kršćanski idealizam i društveni angažman*. Rasprave, članci i autobiografski spisi, prir. Božidar Petrač, Glas Koncila, Zagreb, 2011.

⁴³ Jelčić, Dubravko: *Povijest hrvatske književnosti: tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1997., str. 249.

⁴⁴ Ujević, Mato: »Đuro Sudeta«, u: Sudeta, Đuro: *Proza II* (Tuga, Feljtoni, Humoreske, Intimni Sudeta), Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., str. 208.

⁴⁵ Jakovljević je, ujedno, prijatelj Đure Sudete i A. B. Šimića. U već spomenutoj biblioteci Hrvatska katolička baština 20. stoljeća objavljena je njegova knjiga *Izazov kršćanskog humanizma: članci, eseji i komentari*, [priređio i predgovor napisao Vladimir Lončarević], Glas Koncila, Zagreb, 2008.

⁴⁶ Sudetino i Jakovljevićevo poimanje katoličke literature moglo bi se nadovezati na stav poznatog francuskog romanopisca François Mauriac, koji je, zastupajući postavku da ne postoji katolička književnost, za sebe tvrdio kako je »katolik koji piše romane« (u: Simon, Pierre-Henri: *Mauriac par lui-même*, Editions du Seuil, Paris, 1953., str. 53.). V. o tome i u knjizi: Lončarević, Vladimir: *Književnost i hrvatski katolički pokret*, Alfa, 2005., str. 226-227.

književnosti« Jakovljević zabilježiti: »Stoga ne bih bio za to da se ovaj, recimo, naš dio književnosti zove posebnim imenom katoličke književnosti, to više, što ja na sve, što se katoličkim nazivlje, stavljam velike zahtjeve nutarnje savršenosti. (...) Književnost, kao jedan deo umetnosti suviše je vredna stvar da bi svatko na njen razvoj smeo uticati. Kao jedno živo, organsko biće kroz koje se manifestuje umetnikova duša, ona vole slobodu i, osetljiva veoma, ona oseća svaki dodir surovih prstiju.«⁴⁷ Usporedivši katolicizam s »uspinjanjem na visoku goru čista savršenstva«, Jakovljević će proročki zaključiti: »...čovjek stoji između dve privlačive sile koje afirmiraju svoje pravo na njega. (...) Zato i nije lako biti katolik. I nikada ne će biti. Jer ljudska duša nije uravnotežena. Ona vibrira. Ona se poput njihala diže i spušta na protivnim stranama.«⁴⁸

U istom je ključu Jelčić, kada Sudetinu težnju »produblivanju individualne etike kao putu prema duhovnom preporodu svakog čovjeka i cijelog čovječanstva«⁴⁹ povezuje s njegovim stvaranjem. Podcrtavajući Sudetinu upućenost na vlastiti životopis, bilježi kako pjesma *Čeznje i bolestan mladić* stoji kao sinegdoha za cjelokupno pjesnikovo lirsko stvaralaštvo. U nastavku, Jelčić će usporediti Đuru Sudetu s Nikolom Šopom, držeći kako je poveznica između ta dva pisma »samotnički interier, posvećeni krug 'svijetle samoće'«.⁵⁰

Koncepcijski model Jelčićeve *Povijesti hrvatske književnosti* počiva na načelu većih periodizacijskih cjelina, odnosno nazivlja poredanih u kronološkom slijedu, dok su potpoglavlja oblikovana prema književnim razdobljima. Tako 20. stoljeće nacionalne književnosti Jelčić sagledava kroz sljedeće književne dionice: modernizam poslije moderne, dominacija ekspresionizma, moderni objektivizam i socijalna tendencioznost, druga moderna i postmoderna. Predstavljajući Sudetu u potpoglavlju »dominacija ekspresionizma«, Jelčić zaključuje da je pjesnikovo stvaralaštvo: »(...) između zakašnjelog romantizma i ekspresionizma, (...) bez upadnih vanjskih osobina ekspresionizma. Njegova je poezija ekspresionistična iznutra, u sebi samoj.«⁵¹ Valja se, uostalom, prisjetiti kako su u tom razdoblju hrvatske književne povijesti supostojale posve različite pjesničke poetike,

⁴⁷ Jakovljević, Ilija: »Problem 'Hrv. kat. književnosti'«, u: *Hrvatska Prosvjeta*, Zagreb, br. 5/6, 1919., str. 126.-127. Dvadesetih godina (20. st.) mnogi su hrvatski pisci, poput Jakovljevića, Krleže, Šimića, Sudete, Krkleca, Donadinija, Ujevića, Cesarića i dr., poneseni jugoslavenskom idejom, prihvatili ekavicu. Takvo unitarističko jezično, ali i političko rješenje književnici će odbaciti poslije ubojstva Stjepana i Pavla Radića te Đure Basarićeka u beogradskoj Narodnoj skupštini 1928. V., primjerice, Frangeš, Ivo: *Povijest hrvatske književnosti*, NZMH i Cankarjeva založba, Zagreb, Ljubljana, 1987., str. 294.

⁴⁸ Isto, str. 124. Podsjetimo se kako je i Sudeta u pripovijesti *Semin Stanković: duša razvio* motiv dvojnosti: »Htio bih da uvidiš: da svaki čovjek radi i živi dvostruko. Jedan život, koji vodi gore – i jedan, koji vodi dolje. Jedan, koji griši, drugi, koji podnosi.«, u: Sudeta, Đuro: *Izbor iz djela*, priredio Krešimir Nemeč, Riječ, Vinkovci, 2000., str. 193.

⁴⁹ Jelčić, Dubravko: *Povijest hrvatske književnosti: tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1997., str. 248.

⁵⁰ Isto, str. 268.

⁵¹ Isto, str. 248.

od impresionističkih i simbolističkih, pa sve do pojedinačnih pjesničkih glasova u koje svakako svrstavamo i Sudetu.⁵²

SLOBODAN PROSPEROV NOVAK: *POVIJEST HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI:
OD BAŠČANSKE PLOČE DO DANAS*

Periodizacijski nacrt književnog povjesničara, teatrologa, antologičara Slobodana Prosperova Novaka u *Povijesti hrvatske književnosti* iz 2003. bitno se razlikuje od Jelčićeva pristupa periodizaciji nacionalne književnosti.⁵³ Svjestan je toga i sam povjesničar koji »Na početku«⁵⁴ ističe: »Oskudica velikih priča i njihove cjelovitosti povela me k ovoj knjizi. Ova *Povijest hrvatske književnosti* napisana je iz stanja *suprotiva*, stanja tako čestog u boljoj hrvatskoj književnosti.«⁵⁵ Novak tako »razbija« cjelovitost hrvatske književnosti u četiri velike epohe: »srednji vijek«, »rano novovjekovlje«, »novovjekovlje« i »suvremenici«.

Dok pri idejnom pristupu povijesti hrvatske književnosti povjesničar polazi »iz stanja *suprotiva*«, u svom će osvrtu na pjesnika Đuru Sudetu Novak zabilježiti opća mjesta sudetiane. Tako će, primjerice, poput Krešimira Nemeca i Veselka Tenžere, primijetiti kako »su sve pjesničke zbirke Đure Sudete izravni dnevници umiranja«⁵⁶ u kojima središnje mjesto ima bolest. Ta je bolest, odnosno bolećivost,⁵⁷ »glavni princip njegove melankolične poezije, uzrok njezinih elegijskih tonova.«⁵⁸ U Sudetinoj lirici Novak će izdvojiti i »prostor tišine«. Bol zbog »slutnje dolaska prijateljice smrti«⁵⁹ pjesnik, naime, ne kanalizira krikom, već šapatom »jer što je u srcu našem, / to nitko ne treba znati.«⁶⁰ U pismu bratu,

---

⁵² Pavao Pavličić, primjerice, u knjizi *Mala tipologija moderne hrvatske lirike*, Zagreb, Matica hrvatska, 2008., upozorava kako nerijetko u hrvatskoj književnosti dvadesetoga stoljeća postoje razdoblja kada usporedno stvaraju književnici posve oprečnih poetika i poetičkih stajališta. Kao primjer takvih (kako ih Pavličić naziva) kompozitnih epoha navodi modernu, međuratnu književnost te poeziju sedamdesetih i osamdesetih godina.

⁵³ Odudara, uostalom, i od svih koncepcija i metodologija povijesti hrvatske književnosti na koje smo se u ovom radu osvrnuli.

⁵⁴ Naslov proslova Novakove *Povijesti hrvatske književnosti*.

⁵⁵ Novak, Slobodan Prosperov: *Povijest hrvatske književnosti: od Bašćanske ploče do danas*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 1.

⁵⁶ Isto, str. 337.

⁵⁷ Novak opisuje Sudetu kao »sljednika romantičarske bolećivosti«.

⁵⁸ Novak, Slobodan Prosperov: *Povijest hrvatske književnosti: od Bašćanske ploče do danas*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 337.

⁵⁹ Isto, str. 337.

⁶⁰ Pjesma »Rvacka, lepa Rvacka«, u: Sudeta, Đuro: *Pjesme I*, Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., str. 112.

u već podmaklom stadiju bolesti, svoju će pjesničku, ali i životnu poetiku Sudeta iskazati riječima: »Nitko ne treba znati kako i koliko nas boli.«⁶¹

Iz proznog opusa Đure Sudete Novak će izdvojiti fantastičnu pripovijest *Mor* koju, na tragu Ljubomira Marakovića, kvalificira kao jednu »od boljih proznih tvorbi međuratnog doba.«⁶² Uputivši nas na autobiografsku potku u čitanju ovog proznog teksta (kao što su to, uostalom, učinili Mate Ujević⁶³ i mnogi kritičari poslije njega) Novak naglašava: »*Mor* Sudetin izravni je nagovještaj gubitka koji je nacionalnu književnost zadesio ranim piščevim preminućem.«⁶⁴

Novak će se približiti kritičkom glasu Mate Ujevića u još jednoj ocjeni Sudetina djela. Riječ je o pjesnikovu odnosu prema stvarnosti:⁶⁵ »Pisao je Sudeta u doba dok su se ulicama valjale ideologije, bio je nijemi svjedok vremena u kojemu se živjelo opasno.«⁶⁶ Zanimljivo bi, međutim, bilo prisjetiti se svjedočenja pjesnikova brata Mate o posljednjim danima Sudetina života: »Do posljednjih dana zanimala su ga različita politička, socijalna i prosvjetna pitanja, koja je pratio živim interesom, da smo mu se morali čuditi.«⁶⁷ To se, pak, živo zanimanje za »realije« vremena u kojem je živio, nije moglo iščitati iz njegova djela. Ono je, redovito, ostajalo nijemo pred vratima vanjskoga svijeta. Složit ćemo se s Matom Ujevićem oko razloga te nijemosti: »Vjerojatno je, da je presudno bilo njegovo osjećanje poezije kao najintimnijeg izraza unutrašnjih, vlastitih snova i doživljaja.«⁶⁸ Sudetu bi, stoga, po tom pitanju,⁶⁹ mogli nazvati »sljednikom« modernističke poetike i

⁶¹ Sudeta, Đuro: *Proza II* (Tuga, Feljtoni, Humoreske, Intimni Sudeta), Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., str. 261. Isto stajalište nalazimo i u stihovima pjesme »San«: *Što goriš, luči malena / i daješ stvari lik? / Ja volim, kad se umire, / a ne čuje se krik. / Što goriš, luči malena, / ne buni noćni mir! / Umririmo i mi potihlo / ko zadnji, nijemi vir...*

⁶² Novak, Slobodan Prosperov: *Povijest hrvatske književnosti: od Bašćanske ploče do danas*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 337.

⁶³ »Gotovo u svim svojim proznim radovima dao je odsječke svoga vlastitog života, puna patnje, uzaludnih nada ili tužnih zanosa. To autobiografsko tkivo razapeo je čak i u paučinstoj priči o Moru, u kojoj bi neupućeni čitalac mogao naslutiti čistu igru fantazije, bez ikakve jače osobne note. U stvari je ova pokadšto jezovita igra fantastičnosti i zbilje, izraz težkih i posve konkretnih piščevih doživljaja, pa se po autobiografskom elementu ova priča bitno razlikuje od sličnih djela, na koja, po svojoj vanjskoj građi i samoj formalnoj koncepciji, podsjeća.« Ujević, Mate: »Đuro Sudeta«, u: Sudeta, Đuro: *Proza II* (Tuga, Feljtoni, Humoreske, Intimni Sudeta), Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., str. 312.

⁶⁴ Novak, Slobodan Prosperov: *Povijest hrvatske književnosti: od Bašćanske ploče do danas*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 337.

⁶⁵ Ujević napominje kako je u doba Sudetina izlaska na književnu pozornicu (svršetkom Prvog svjetskog rata) domoljubna lirika bila na zalasku, dok je poprilično popularna bila socijalna tematika u lirici. Obje grane lirike pjesnik, međutim, zaobilazi.

⁶⁶ Novak, Slobodan Prosperov: *Povijest hrvatske književnosti: od Bašćanske ploče do danas*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 337.

⁶⁷ Sudeta, Mato: »In memoriam«, u: *Hrvatska Prosvjeta*, Zagreb, 25. studenoga 1927., broj 11., str. 239.

⁶⁸ Ujević, Mate: »Đuro Sudeta«, u: Sudeta, Đuro: *Proza II* (Tuga, Feljtoni, Humoreske, Intimni Sudeta), Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., str. 311.

⁶⁹ I po brojnim drugim dodirnim točkama, kako ćemo vidjeti u nastavku rada.

njezine »uvraćenosti u unutrašnji svijet«. Upravo tim izmještanjem iz konteksta pojavne stvarnosti (prema Novakovu mišljenju) pjesničko je djelo dobilo na vrijednosti.

MIROSLAV ŠICEL: *POVIJEST HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI XX. STOLJEĆA*,
KNJ. 4, HRVATSKI EKSPRESIONIZAM

Oslonjenost na modernu kao jednu od značajki Sudetine lirike istaknuo je i Miroslav Šicel u četvrtom svesku⁷⁰ *Povijesti hrvatske književnosti XX. stoljeća* i time se pridružio kritičarima poput Branimira Donata, Krešimira Nemeca i drugih koji u pjesnikovom djelu prepoznaju stilski pluralizam međuratnog razdoblja. Tako ovaj povjesničar primjećuje kako sa Šimićevom smrću ekspresionizam polako zamire dok »objektivno vrjednije zbirke stihova objavljuju pjesnici katoličkog svjetonazora kao Đuro Sudeta, kojega stihovi podsjećaju više na modernističku prošlost naše poezije, ili Nikola Šop, koji će svoju ranu poeziju lišiti svakog intelektualiziranja.«⁷¹ Šicel, pritom, kao uostalom i Frangeš, ukazuje na razlike Šimićeva i Sudetina »svjetopogleda«, odnosno pogleda na smrt kao jedne od središnjih tema obje poetike.⁷²

Uočili smo, međutim, kako blizina smrti stvara neku vrstu duhovne bliskosti među bolesnicima. Jezgrovito je to sročio Ivo Horvat, Sudetin bliski prijatelj: »Bolesnici osjećaju blizu smrt, pa se u njima razvija posebni demokratizam, nema između njih velikih distanca, a svijet promatraju dublje i temeljitije. Njihova duša je drukčija, nego što je u zdrava čovjeka, kao što im je drukčiji i život.«⁷³ Odrazilo se to na oba poetska pisma: »Sva je Šimićeva poezija podređena intenzivnom osjećanju unutaršnjeg života samoga lirskog subjekta: to je i razlogom da je i neomeđene astralne, zvjezdane staze pronalazio u dubini vlastite osobnosti, a ne izvan samoga sebe u nekim imaginarnim svemirskim prostorima.«⁷⁴ Sudeta je slično raspoloženje izrazio posljednjim stihovima pjesme »Carmina vespertina«: *I gledam kako ko po mekoj stazi / sve zvijezde teku u me: i svijetlo, sjene / sav svemir ko da izlazi iz mene.* –

⁷⁰ Pod nazivom *Hrvatski ekspresionizam*. U projektu povijesti hrvatske književnosti 19. i 20. stoljeća ukupno je izašlo pet svezaka. Posljednja knjiga, objavljena 2009., nosi naziv *Razdoblje sintetičkog realizma (1928.-1941.)*.

⁷¹ Šicel, Miroslav: *Povijest hrvatske književnosti XX. stoljeća*, knj. 4, Hrvatski ekspresionizam, Naklada Ljevak, Zagreb, 2007., str. 13.

⁷² Dok Šimić na smrt odgovara krikom, Sudeta će zanimemiti i svoj krik »pohraniti« u sebi.

⁷³ Horvat, Ivo: »Fragmenti iz pisama † Đure Sudete«, u: *Hrvatska Prosvjeta*, Zagreb, 25. studenoga 1927., br. 11., str. 247. U pismu upućenom Josipu Cvrtili pjesnik opisuje »zbor« bolesnika: »Zbor je to svih mogućih ljudi i nazora, ljudi intelektualaca i radnika svih klasa sa svim mogućim nazorima. Svi živimo, kao jedna obitelj – zajedno se radujemo, a zajedno osjećamo i strah, kad nas po koji taj ostavi.« Sudeta, Đuro: *Proza II* (Tuga, Feljtoni, Humoreske, Intimni Sudeta), Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., str. 237.

⁷⁴ Šicel, Miroslav: *Povijest hrvatske književnosti XX. stoljeća*, knj. 4, Hrvatski ekspresionizam, Naklada Ljevak, Zagreb, 2007., str. 46.

U svom osvrtu na Sudetu Šicel naglašava kako pjesnik svoju prvu pjesmu, znakovita naslova »Suton«, objavljuje u katoličkoj »Luči« neposredno po svršetku Prvog svjetskog rata. Ta je pjesma ujedno najava sutonskog ozračja cijelog Sudetinoz opusa.⁷⁵

Poetski opus Đure Sudete nije velik, no, prema Šiclu, on je važan iz više razloga. Tako povjesničar kao odliku izdvaja neposrednost njegovih stihova »koji odišu naglašenom nostalgičnošću«,⁷⁶ dok završnu ocjenu »intonira« u sljedećem ključu: »On nije pjesnik racija, promišljanja i svjetonazorskih sustava, nego isključivo emocija, u atmosferama i stanjima u kojima je bio »okovan lancima vječnoga bola« (U tamnici).«⁷⁷ Stoga ga i veći dio kritike drži »zakašnjelim romantikom« (Šicel, Jelčić), sljednikom »romantičkog emocionalnog stava prema svijetu« (Pavlović), »romantičarske bolećivosti« (Prosperov Novak) i Rousseauovih⁷⁸ ideja (Nemec). Sam je pjesnik, po zvanju učitelj, potvrdio utjecaj Rousseauova djela *Emil ili o odgoju* na svoj tekst »Autoritet i omladina«, objavljen u pedagoškom časopisu »Nova škola«. Veoma je izgledno da su na Sudetu utjecale i Rousseauove *Sanjarije osamljena šetača*, poglavito kada je riječ o *Moru*. Potvrđuju to i pojedine dionice iz pjesnikovih pisama koje u svom idejnom sloju »nose« Rousseaua: »Tako nas susreću dani. I nije čudo, da bježimo u prirodu, u osamu, u tišinu, gdje nema nikoga, na mjestu, do kojih jošte nije došao čovjek (...). Tako živimo mi pustinjaci s 'Osamljena otoka', mnogo mislimo – mnogo osjećamo, ali ne mienjamo ništa, jer nije u našim rukama.«⁸⁰

⁷⁵ Sutonska raspoloženja česta su tema hrvatske poezije 20. stoljeća. Jedan od najistaknutijih predstavnika tog smjera svakako je Ante Tresić Pavičić sa *Sutonskim sonetima* (1904.). Istovremeno, u Italiji stvaraju Corazzini i Gozzano, sutonski pjesnici »u znaku Thanatosa« (termin M. Machieda, V. Machiedo, Mladen: *Zrakasti subjekt: talijanski pjesnici 20. stoljeća: antologija*, Ceres, Zagreb, 2003.).

⁷⁶ Šicel, Miroslav: *Povijest hrvatske književnosti XX. stoljeća*, knj. 4, Hrvatski ekspresionizam, Naklada Ljevak, Zagreb, 2007., str. 67.

⁷⁷ Isto, str. 68. Sam će pjesnik zapisati: »Možda ja gledam kroz vrućicu, možda si uobražujem, ne znam, ali za mene je glavno osjećaj, a ne logika.« Sudeta, Đuro: *Proza II* (Tuga, Feljtoni, Humoreske, Intimni Sudeta), Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., str. 271.

⁷⁸ Melankolični Rousseau zamijenio je racionalističku filozofiju osamnaestog stoljeća najavom »nove osjećajnosti«, ali i individualizma kao jedne od okosnica novoga pokreta. Književnost devetnaestog stoljeća od ženevskog je pisca baštinila osjećaj za prirodu, zazir od civilizacije, tehnološkog napretka, izraziti lirizam, nadmoć osjećaja nad razumom... Stoga ga opravdano nazivaju prethodnikom navedenog stoljeća i predstavnikom prvog romantičarskog naraštaja, i to usprkos činjenici da je upravo burno poslijerevolucionarno razdoblje usporilo razvoj novih tendencija, ponovno ojačavši klasicistička strujanja u književnosti.

Službeni početak romantizma u Francuskoj označio je glasoviti Hugoov predgovor drami *Cromwell* iz 1827. U tom manifestu Hugo, između ostaloga, ističe i prednost lokalnog kolorita (»couleur locale«) nad klasicističkim jedinstvima u drami. Spomenuta obilježja predromantizma u ovoj će se fazi u potpunosti »razbukitati«. Tako se, primjerice, ističe značenje stranih književnosti, religioznost zamjenjuje ateizam prethodnog stoljeća, vode se brojne rasprave metafizičko-filozofskog podrijetla, veličaju se strast i mašta, naglašava sloboda stvaranja.

⁷⁹ URL: <http://library.foi.hr/sudeta/pdf/omis.pdf> (03. 09. 2012.).

⁸⁰ Sudeta, Đuro: *Proza II* (Tuga, Feljtoni, Humoreske, Intimni Sudeta), Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., str. 181.

Povodom nedavne smrti Miroslava Šicela, »Kolo« je objavilo *homage* književnom povjesniku. Cvjetko Milanja tom se prilikom osvrnuo na Šicelovu koncepciju i metodologiju *hrvatske* povijesti književnosti. »Pri tome naglašavanje »hrvatske« ima svoj značaj. On podrazumijeva da pisanje *hrvatske* povijesti književnosti nije samo puko pisanje *povijesti* hrvatske književnosti, kao bilo koje druge, primjerice francuske povijesti književnosti, nego ima i svoje specifičnosti, pa dakle i »svoju« metodologiju, na što će Šicel i ukazati. Radi se ponajprije o specifičnosti nacionalnoj i društvenoj, a ne samo kulturnoj i književnoj.«⁸¹

Prema Cvjetku Milanji, Šicelova ideja povijesti *hrvatske* književnosti nadasve je »uvažavala ‚veličinu malenih‘ (Barac).«⁸² Možda je ta postavka, odnosno početna točka, razlog što na njegove studije o ovom pjesniku nailazimo u književnopovijesnim pregledima, sintezama, ogleđima, zbornicima, predgovorima i pogovorima Sudetina djela.

Povjesničar se u više navrata vraćao stvaralaštvu Đure Sudete. Tekstu, kao i pjesniku, redovito je pristupao na nov, drukčiji način. Stoga se i mi, uvijek iznova, vraćamo ovom povjesniku. »A to je zaista najviše što je profesor Miroslav Šicel mogao ostvariti svojim radom – zadužiti mlađi naraštaj da ga ne može mimoići.«⁸³

ZAVRŠNA RAZMATRANJA

»Čitaoci književnih prikaza redovito najviše traže ‚konačni sud‘ o nekom piscu: ako u književnom prikazu nema klasifikacije, ako se ne uspoređuje jedan pjesnik s drugim, onda prikaz nije potpun. A ništa nije nesigurnije od »određivanja mjesta« nekog stvaraoća. Umjetničko stvaranje je duhovni rad, koji ne podnosi nikakvih mjerenja, a ima stotinu mjera, upravo toliko, koliko ima neko djelo promatrača, čitača ili slušača. (...) Kod toga, možda je dobro upozoriti na obće poznatu činjenicu, da je suradnja između stvaraoća i konsumenta življa, što su duhovno, bilo po osjećanju, bilo po mislima ili po temperamentu, bliži. Odatle posve različita mišljenja o značenju i vrijednosti nekog umjetničkog djela ili umjetnika.«⁸⁴

Sudeći po Ujevićevim prikazima Sudete i njegovih djela, može se zaključiti da Ujevićev tekst, sedamdesetak godina po svom objavljivanju, još uvijek predstavlja polazišnu točku u Sudetinoj recepciji. Nećemo stoga pogriješiti ako ustvrdimo da je kritičar

⁸¹ URL: http://www.matica.hr/kolo/kolo2011_5.nsf/AllWebDocs/Sicelova_koncepcija_i_metodologija_povijesti_knjizevnosti (03. 09. 2012.).

⁸² URL: http://www.matica.hr/kolo/kolo2011_5.nsf/AllWebDocs/Sicelova_koncepcija_i_metodologija_povijesti_knjizevnosti (03. 09. 2012.).

⁸³ URL: [URL: http://www.matica.hr/kolo/kolo2011_5.nsf/AllWebDocs/Sicelova_koncepcija_i_metodologija_povijesti_knjizevnosti](http://www.matica.hr/kolo/kolo2011_5.nsf/AllWebDocs/Sicelova_koncepcija_i_metodologija_povijesti_knjizevnosti) (03. 09. 2012.).

⁸⁴ Ujević, Mate: »Đuro Sudeta«, u: Sudeta, Đuro: *Proza II* (Tuga, Feljtoni, Humoreske, Intimni Sudeta), Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., str. 312.

svoj »zadatak s nesigurnim ishodom« ipak uspješno obavio »izvršivši, kako reče Kamilo Križanić, prema Sudeti, 'svoju prijateljsku i nacionalnu dužnost'«. ⁸⁵

Na tom tragu Ujevićeva pristupa pjesničkom djelu, mnogi su kritičari nastojali podvući crtu ispod jednog »književnog života« ukazavši, ujedno, na slojevitost »mjerena« tog života. Ne možemo se pritom oteti dojmu kako je kritička recepcija Sudetina djela, uz nekoliko iznimaka, zapravo rezultat »sintetičkih kritičkih predstavljanja« ⁸⁶ tog književnog opusa. U povijestima i pregledima hrvatske književnosti Đuro Sudeta se tako stavlja u kontekst »katoličke moderne« (Ježić), suvremenih ekspresionističkih strujanja (Maraković) ili zakašnjelih romantičarskih signala (Jelčić, Prosperov Novak). Njegovom se djelu redovito pristupa iz vizure autobiografskih datosti (Frangješ, Jelčić, Prosperov Novak), pri čemu se naglasak stavlja na neposrednost pjesničkog izraza (Milićević, Šicel), a čitatelja se upućuje i na »pjesnička stanja«, teme i lajtmotive kao što su, primjerice, djetinjstvo, sjedinjenost s prirodom, smrt, suton ili osamljenost.

U iščitavanju odlika Sudetina djela neki povjesničari zamjećuju bliskost s pjesničkim pismom Nikole Šopa (Jelčić), a drugi, pak, Sudeti prilaze »kroz« razilaženja s njegovim suvremenikom A. B. Šimićem (Frangješ, Šicel). U jednoj je ocjeni, međutim, književna kritika ujedinjena – riječ je o vrsnoći (ali i neukalupljenosti) fantastične pripovijesti *Mor*.

Moguće je stoga da je upravo *Mor* razlog zbog kojega u povijestima nacionalne književnosti Sudeta redovito zauzima »zasebno mjesto«, pri čemu sintagma »zasebno mjesto« ostavlja prostor novim tumačenjima, ali i »svjedoči o talentu što se prerano ugasio.« ⁸⁷

Kritičar Josip Bogner, ⁸⁸ primjerice, u Sudeti vidi najveći lirski talent onoga vremena. Riječ je o vremenu koje je taj talent prepoznalo. U prilog tome govore pjesnikove, još za života, rasprodane pjesničke zbirke, ⁸⁹ prijevodi pjesama na njemački i češki, ⁹⁰ kritički osvrti, ⁹¹ kao i zastupljenost u važnim antologijama međuratnog razdoblja. Sudeta je tako u *Hrvatskoj modernoj lirici*, Tadijanović-Delorkovoj antologiji iz 1933., zastupljen s

⁸⁵ Preuzeto iz: Lončarević, Vladimir: »Himan vjere Đure Sudete«, *Glas koncila*, Zagreb, broj 14, 2012., str. 31.

⁸⁶ Šicel, Miroslav: »Hrvatska književna kritika o Đuri Sudeti«, u: *Đuro Sudeta, pjesnik i pripovjedač* (zbornik), Bjelovarsko-bilogorska županija, HAZU, Bjelovar, Zagreb, 2005., str. 15.

⁸⁷ Frangješ, Ivo: *Povijest hrvatske književnosti*, NŽMH i Cankarjeva založba, Zagreb, Ljubljana, 1987., str. 327.

⁸⁸ Za Bognera će Miroslav Šicel napisati da je bio »jedan od najtelentiranijih književnih kritičara u razdoblju između dva rata. (...) Moderan u svojim pogledima, započeo je s revizijom mnogih dotadašnjih ocjena pojedinih pisaca ili literarnih razdoblja, ali ga je rana smrt prekinula u tim nastojanjima.« Šicel, Miroslav: *Pregled novije hrvatske književnosti*, SNL, Zagreb, 1979., str. 154.

⁸⁹ Sudeta će po izlasku prve zbirke pjesama zabilježiti: »Inače, ja sam knjigu podpuno rasproudao. Ostalo mi tek pet komada za mene i još za kojeg prijatelja, a imam još dosta naručbi. To mi je najbolja zadovoljština za moj rad.« Sudeta, Đuro: *Proza II* (Tuga, Feljtoni, Humoreske, Intimni Sudeta), Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., str. 202. Cjelokupna naklada *Kučica u dolu* također je rasprodana.

⁹⁰ »Dvije moje pjesme prevedene su na njemački (Ave Maria, Der Dieb), a jedna na češki« (Myšlenka na smrt – otisnuta u 'Narodni noviny' Brno 16 kvetna 1926.). URL: <http://library.foi.hr/sudeta/pdf/opsis.pdf> (03. 09. 2012.).

⁹¹ »Na moje pjesme osvrnuše se mnogi kritičari, a netko se pobrinuo, da i moje ime uđe u knjigu, Znameniti i zaslužni Hrvati 1925-1925.« URL: <http://library.foi.hr/sudeta/pdf/opsis.pdf> (03. 09. 2012.).

četiri pjesme, dok mu Kombolova *Antologija novije hrvatske lirike*, objavljena godinu dana poslije, sadržava dvije pjesme. Valja napomenuti kako su obje antologije naišle na oštar sud katoličke kritike zbog »zanemarivanja i omalovažavanja religioznog vidika hrvatske književnosti.«⁹² Tako se »Ton Smerdel, kao prije njega i Ljubomir Maraković, i desetak godina poslije u svom prikazu hrvatske duhovne lirike čudi tomu što 'problem religioznosti u suvremenoj lirici, osim kod Đure Sudete i Ive Lendića, nije izkorišćen, od sastavljača raznih antologija. U tom religioznom strujanju kao da se sve drugo vidi, a samo ne umjetnički izraz, premda nema hrvatskog pjesnika, koji nema barem jedne pjesme u toj intonaciji.'«⁹³

Ljubomir Maraković ukazat će na još jedan problem u recepciji katoličke književnosti toga doba. Riječ je, naime, o nezainteresiranosti i nedostatnoj izobrazbenosti publike za katoličke književnike, poglavito za pjesnike. Ne čudi stoga oštra reakcija Ilije Jakovljevića na slabu prodaju Poljakove zbirke *Sa bijelog brda*: »Hoće li katolici i dalje biti indiferentni prema stvaranju svojih najboljih pjesnika? Hoće li i dalje naša inteligencija govoriti o stvaranju katoličke kulture, a mukom prelaziti preko naših najsnažnijih književnih produkata?«⁹⁴

Sudeta je, međutim, svjestan teškoća na koje nailaze knjiga i njezin autor na svom putu do čitatelja: »Kod 'nas' ima malo trgovačkog duha i sve, što se radi, radi se na milost i nemilost Božju. 'Kak bu, dobro bu!' Dakako, da se onda premalo proda i nitko i ne zna za naša izdanja.«⁹⁵

Ivana Mandić Hekman u članku »Kulturne i književne prilike u Hrvatskoj u razdoblju od 1910. do 1930. Položaj pisca, knjige i književne prilike« daje iscrpan prikaz složene hrvatske kulturne povijesti toga doba. Mandić Hekman tako ističe kako je početkom dvadesetog stoljeća Hrvatska, pod vladavinom Austro-Ugarske, nadasve agrarna zemlja, većinskog seoskog stanovništva. Osnivanje Društva hrvatskih književnika (1900.), a potom i brojnih časopisa, pokrenut će, međutim, promjene na kulturnom planu. Tako uz već postojeće »motore književnosti«⁹⁶ – »Vijenac«, »Savremenik«, »Hrvatsku Prosvjetu« i »Luč«, vlastite časopise pokreću i Čerina, Donadini, A. B. Šimić te Krleža i Micić. Razdoblje od 1910. do 1930., napominje Hekman, svjedok je iznimnog rasta, ali i

⁹² Lončarević, Vladimir: *Književnost i hrvatski katolički pokret*, Alfa, 2005., str. 25.

⁹³ Isto, str. 25.

⁹⁴ Isto, str. 265, b. 842.

⁹⁵ Sudeta, Đuro: *Proza II* (Tuga, Feljtoni, Humoreske, Intimni Sudeta), Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., str. 202.

⁹⁶ Termin Stanislava Šimića.

»udružene kvalitete« književne i likovne produkcije⁹⁷ »jer te dvije umjetnosti sve češće pronalaze zajednički jezik.«⁹⁸

Oprečno stanju u književnosti, urušavajući položaj pisca i knjige predočit će (slično Sudeti, ali mnogo slikovitije) i Dragutin Domjanić za svog predsjedavanja Maticom hrvatskom. Opis potječe iz 1923. (godine koja prethodi izlasku prve Sudetine zbirke, ali i Domjanićevih *Izabranih pjesama*): »Kulturu danas ne cijene, smatraju je nekim zastarjelim predratnim pojmom. Danas vrijedi više fizička sila, nasilje, pravo šake, kao da smo se vratili u vremena naših špiljskih predaka. (...) Cijeni se samo, što se može izraziti u novcu. Duševni se rad zapravo i ne plaća – baca mu se milostinja. Vrijedi samo rad ruke i stroja. Književnost i umjetnost postale su luksusom, kuriozitetima iz zaboravljenih vremena. Slavljeni su pobjednici u šakačkom boju, crnci-bokseri, a junake misli i duha (...) drže potomcima viteza Don Quijota. Vješti udarac glavom kod nogometa ima veću vrijednost, nego misao učenjakova, koja kao munja razdire tminu tajna prirodnih. (...) A knjige? Knjige su neko vrijeme ljudi kupovali. Sve se bilo do grla zasitilo krvi i svatko je čeznuo za nečim višim, čišćim i duševnijim. Oni, koji su dosta teško kupili knjigu, tražili su je da se odmore, da odahnu dušom. A oni, koji su imali suviše novaca, nabavljali su je da se pokažu, kako i oni imadu dušu, ili bolje, da pokažu da i oni imadu zlata. (...) Ta su vremena prošla. Koji knjigu trebaju, sad je gotovo i ne mogu kupiti. Plaće su inteligentnijim slojevima sramotno niske, osobito ako su u državnoj službi, a bogatašu više ne treba glumiti neki interes za kulturu. Lakše je njima uživati u užicima tijela. Duše i onako malo tko danas ima, a ako ima, na teret mu je i služi na porugu.«⁹⁹

---

⁹⁷ »Prva desetljeća protekloga stoljeća sve su češće predmetom novih znanstvenih istraživanja i kritičkih prosudbi, i to gotovo na svim područjima: od književnosti i umjetnosti do arhitekture, filma i kazališta. Nimalo slučajno, jer su mnoga ostvarenja nastala u tom razdoblju bila ili pogrešno protumačena ili pak prešućena, a nerijetko su ostala i nepoznata, odnosno neobjavljena. (...) Naime, neka djela nastala u to vrijeme tek su se nedavno prvi put pojavila ili su, ponovljena, doživjela nova kritička čitanja i vjerodostojniju književnu i likovnu prosudbu.« Mandić Hekman, Ivana: »Kulturne i književne prilike u Hrvatskoj u razdoblju od 1910. do 1930. Položaj pisca, knjige i književne kritike«, u: *Komparativna povijest hrvatske književnosti* (Zbornik radova XIII – Poetika i politika kulture nakon 1910. godine), Književni krug, Split, 2011., str. 31.

⁹⁸ Isto, str. 33.

⁹⁹ Preuzeto iz: Mandić Hekman, Ivana: »Kulturne i književne prilike u Hrvatskoj u razdoblju od 1910. do 1930. Položaj pisca, knjige i književne kritike«, u: *Komparativna povijest hrvatske književnosti* (Zbornik radova XIII – Poetika i politika kulture nakon 1910. godine), Književni krug, Split, 2011., str. 35.

Kako bi zornije predočili Sudetin »pothvat« opremanja i tiskanja vlastitih zbirki,¹⁰⁰ valja ovdje prenijeti riječi Nikole Andrića:¹⁰¹ »Koji god književnik na svoju ruku i samostalno danas izdaje knjigu, uvaljuje se u dug, kojeg se do smrti ne će riješiti.«¹⁰²

Pritom ne smijemo izgubiti iz vida činjenicu da Sudetino djelo nije u »duhovnom suglasju« s vremenom iz kojeg proizlazi.¹⁰³ Izuzmemo li omanji dio opusa u ekspresionističkom ključu,¹⁰⁴ Sudetin opus ne samo da od tog vremena odudara, već ga gotovo i niječe, zaobilazi. Stoga je njegovo djelo, s ove točke gledišta, moguće tumačiti kao svojevrsan anakronizam, što nas u književnoj povijesti »vraća« u burnu 1914. kada, uoči rata, iz tiska izlazi *Hrvatska mlada lirika*. »Književni protusvjetovi«,¹⁰⁵ koje Zoran Kravar opisuje na stranicama te antologije, poput preslike se nadovezuju i na Sudetinu percepciju književne i pojavne zbilje. Pritom je otpor pjesnika prema (o)krut(n)osti zbilje i, primjereno tome, stvaranje vlastitih »separea«¹⁰⁶ (Sudetinim riječima »kućica u dolu«) prepoznato i »pozdravljeno« od onih »koji su proživjeli sve strahote rata i sva razočaranja, koja su došla iza jednog teškog i okrutnog rata, razočaranja nastala iz spoznaje, da je sviet ostao isti.«¹⁰⁷

Sudetina popularnost, međutim, može se tumačiti iz drugog očišta. Dosad smo nastojali ukazati na pjesnikova »nesuglasja« s pojavnom i književnom zbiljom, no valja upozoriti kako stilaska raznolikost opusa, odnosno, njegova pozicija između raznih stilova, upućuje zapravo na svojevrsan paralelizam sa suvremenim tendencijama. Na stanovit način Sudetino djelo u cjelini pripada svojevrsnom »međustanju«. Motiv dvojnosti »provučen«

¹⁰⁰ Pri čemu pjesnik svjedoči i o financijskom dobitku: »S ovom sam knjižicom i financijalno dobro prošao, pa sad smijem i dalje misliti i kombinirati.« Sudeta, Đuro: *Proza II* (Tuga, Feljtoni, Humoreske, Intimni Sudeta), Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., str. 202.

¹⁰¹ Koji je u razdoblju od 1918. do 1936. u nekoliko navrata bio predsjednik Društva hrvatskih književnika. Preuzeto iz: Mandić Hekman, Ivana: »Kulturne i književne prilike u Hrvatskoj u razdoblju od 1910. do 1930. Položaj pisca, knjige i književne kritike«, u: *Komparativna povijest hrvatske književnosti* (Zbornik radova XIII – Poetika i politika kulture nakon 1910. godine), Književni krug, Split, 2011., str. 46.

¹⁰² Isto, str. 46. Sudeta je, osim toga, u Virju pokrenuo i list *Podravac*, a izdavao je i mjesni *Naš list*, glasilo za prosvjetu i politička pitanja.

¹⁰³ Herman Bahr će, za tada prevladavajući književni smjer ekspresionizam, zabilježiti: »Nikada nije doba potresla takva groza, takav samrtni strah. Nikada nije bio svijet tako mrtvački nijem. Nikada nije bio čovjek tako malen. Nikada nije bilo tako tjeskobno. Nikada nije bio mir tako daleko, a sloboda tako mrtva. Tu je kriknula tjeskoba i čovjek je kriknuo u svojoj duši, čitavo doba bilo je jedan očajni krik.« Preuzeto iz: Mandić Hekman, Ivana: »Književne bure (i mijene) u doba hrvatske avangarde«, u: *Komparativna povijest hrvatske književnosti* (Zbornik radova XII. – Istodobnost raznorodnog. Tekst i povijesni ritmovi), Književni krug, Split, 2010., str. 204., b11.

¹⁰⁴ V. Milanja, Cvjetko: *Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000. Autor se u poglavlju »Katolički i sutonski ekspresionizam«, uz Sudetu, osvrće i na Nikolu Šopa, Izidora Poljaka, Cvjetka Škarpu, Branka Storoya.

¹⁰⁵ V. Batušić, Nikola; Kravar, Zoran; Žmegač, Viktor: *Književni protusvjetovi: poglavlja hrvatske moderne*, Matica hrvatska, Zagreb, 2001.

¹⁰⁶ Termin Zorana Kravara. V. Kravar, Zoran: *Svjetonazorski separei: antimodernističke tendencije u hrvatskoj književnosti ranoga 20. stoljeća*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.

¹⁰⁷ Ujević, Mate: »Đuro Sudeta«, u: Sudeta, Đuro: *Proza II* (Tuga, Feljtoni, Humoreske, Intimni Sudeta), Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., str. 313.

je, tako, kroz cijeli njegov opus. U *Moru* je, primjerice, na djelu neprestano »pretakanje« jednog stanja u drugo što samu priču dodatno dinamizira. Tako pratimo kretanja, odnosno prijelaze, između dana – noći, godišnjih doba, čovjeka – zvijeri, sjećanja – zaborava, života – smrti... Svijet se neprestano mijenja, čak i boje gasnu poput dana. Tekstura *Mora* u (modernističkom) je rascjepu između dva stanja. Nije stoga neobično da se pjesnik neprestano vraća motivima sutona i vode, budući da su oba simboli, odnosno, ekvivalenti prijelaza, i to u likovnom i u zvučnom pogledu. A upravo je te osobine slikovitosti i glazbenosti prepoznao još Josip Bogner,¹⁰⁸ ukazavši na njih kao na temeljne odlike Sudetina lirskog svijeta.

Zbog navedenih značajki Cvjetko Milanja drži kako Sudetino »pjesništvo nije toliko samosvojno i neovisno od onodobnih prilika«,¹⁰⁹ već je pravi izdanak »književnih bura (i mijena)«¹¹⁰ svoga doba. Dokazuje to nadalje pripovijest *Mor* koja svojim višeglasjem stoji kao prolegomena vlastita vremena, ali i najava nekih novih strujanja.

Važnost Sudetina djela za nove naraštaje uočio je davno Ton Smerdel: »Vriednost Sudetinog pjesništva osjetili su i razumjeli mnogi. On, kao i A. B. Šimić u svojim pjesmama, nosi sjeme i inicijaciju za mnoge kasnije plodne izraze u hrvatskom lirizmu. U tome je Sudeta sa svim svojim opravdanim manama pjesnik, učitelj i prorok.«¹¹¹

Zanimljivo je, naposljetku, upozoriti na činjenicu kako je to djelo, usprkos nepovoljnim povijesnim prilikama,¹¹² uspjelo izboriti put do novih naraštaja. Posljednjih godina, štoviše, učinilo se mnogo na revalorizaciji Sudetina stvaralaštva,¹¹³ ali i onih Side Košutić, Vinka Nikolića¹¹⁴ (...), Ljubomira Marakovića i ostalih važnih imena hrvatskog katoličkog pokreta.¹¹⁵

¹⁰⁸ Kao i mnogi kritičari poslije njega. V., primjerice, Ujevića, Smerdela, Milićevića, Šicela.

¹⁰⁹ Milanja, Cvjetko: *Hrvatsko pjesništvo: novosimbolizam: dijalektalno pjesništvo*, Jerkić tiskara, Zagreb, 2008., str. 235.

¹¹⁰ Sintagma Ivane Mandić Hekman.

¹¹¹ Smerdel, Ton: *Susreti s knjigama i piscima*, Dio 1, Knjižara Preporod, Zagreb, 1944., str. 184.

¹¹² »Polustoljetna politička zbilja u našoj zemlji prekrila je mnoga vrijedna djela i prešutjela mnoga imena talentiranih književnika, ali i književnih kritičara.« Preuzeto iz: Mandić Hekman, Ivana: Književne bure (i mijene) u doba hrvatske avangarde, u: *Komparativna povijest hrvatske književnosti* (Zbornik radova XII. – Istodobnost raznorodnog. Tekst i povijesni ritmovi), Književni krug, Split, 2010., str. 213. O prešućivanju i zanemarivanju katoličkih književnika u tom razdoblju naše povijesti usporedi uvodno poglavlje knjige Vladimira Lončarevića: *Književnost i hrvatski katolički pokret*, Alfa, 2005., str. 21-34.

¹¹³ Povodom stogodišnjice pjesnikova rođenja digitaliziran je njegov opus, dok je 2009., u izdanju Ex librisa, objavljen izbor iz Sudetine lirike i prepiske.

¹¹⁴ Usp. Lončarević, Vladimir: *Književnost i hrvatski katolički pokret*, Alfa, 2005., str. 34-36.

¹¹⁵ Prisjetimo se Biblioteke Glasa Koncila *Hrvatska katolička baština 20. stoljeća* koja dosad broji dvadesetak naslova.

LITERATURA

- Batušić, Nikola; Kravar, Zoran; Žmegač, Viktor: *Književni protusvjetovi: poglavlja hrvatske moderne*, Matica hrvatska, Zagreb, 2001.
- Frangeš, Ivo: *Povijest hrvatske književnosti*, NZMH i Cankarjeva založba, Zagreb, Ljubljana, 1987.
- Jelčić, Dubravko: *Povijest hrvatske književnosti: tisućljeće od Bašćanske ploče do post-moderne*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1997. (22004.).
- Ježić, Slavko: *Hrvatska književnost od početaka do danas: 1100-1941*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993.
- Kravar, Zoran: *Svjetonazorski separei: antimodernističke tendencije u hrvatskoj književnosti ranoga 20. stoljeća*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.
- Lončarević, Vladimir: *Književnost i hrvatski katolički pokret: (1900-1945): teorijske i programske odrednice, književna politika i organizacijska struktura*, Alfa, 2005.
- Maraković, Ljubomir: *Hrvatska književnost 1860-1935: stilsko-razvojni pregled*, [s. n.], Zagreb, 1936.
- Maraković, Ljubomir: *Katolički idealizam i realizam: studije, kritike, intervjui, članci*, prir. Vladimir Lončarević, Glas Koncila, Zagreb, 2009.
- Milanja, Cvjetko: *Hrvatsko pjesništvo 1900.-1950.: novosimbolizam: dijalektalno pjesništvo*, Jerkić tiskara, Zagreb, 2008.
- Milanja, Cvjetko: *Hrvatsko pjesništvo 1900.-1950.: pjesništvo hrvatske moderne*, Altagama, Zagreb, 2010.
- Milanja, Cvjetko: *Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000.
- Novak, Slobodan Prosperov: *Povijest hrvatske književnosti: od Bašćanske ploče do danas*, Golden marketing, Zagreb, 2003.
- Pavličić, Pavao: *Mala tipologija moderne hrvatske lirike*, Matica hrvatska, 2008.
- Pavličić, Pavao: *Vrijeme u pjesmi*, Matica hrvatska, Zagreb, 2011.
- Smerdel, Ton: *Susreti s knjigama i piscima*, 1-2, Knjižara Preporod, Zagreb, 1944.
- Sudeta, Đuro: *Pjesme I*, Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943.
- Sudeta, Đuro: *Pjesme II*, Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943.
- Sudeta, Đuro: *Pjesme; Pisma; Vujčić, Ivanka: Dnevnik*, prir. Jelena Hekman, Ex libris, Zagreb, 2009.
- Sudeta, Đuro: *Proza I* (Priče i novele), Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943.
- Sudeta, Đuro: *Proza II* (Tuga, Feljtoni, Humoreske, Intimni Sudeta), Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943.
- Šicel, Miroslav: *Povijest hrvatske književnosti XX. stoljeća*, knj. 4, *Hrvatski ekspresionizam*, Naklada Ljevak, 2007.
- Komparativna povijest hrvatske književnosti* (Zbornik radova VII. – Hrvatska književnost tridesetih godina dvadesetog stoljeća), Književni krug, Split, 2005.

Komparativna povijest hrvatske književnosti (Zbornik radova XII. – Istodobnost raznorodnog. Tekst i povijesni ritmovi), Književni krug, Split, 2010.

Komparativna povijest hrvatske književnosti (Zbornik radova XIII. – Poetika i politika kulture nakon 1910. godine.), Književni krug, Split, 2011.

Leksikon hrvatskih pisaca, Školska knjiga, Zagreb, 2000.

Panorama hrvatske književnosti XX stoljeća, pr. Vlatko Pavletić, Zagreb, Stvarnost, 1965.

VRIJEDAN PRINOS POZNAVANJU LOVRE DOBRIČEVIĆA
(IVANA PRIJATELJ PAVIČIĆ: *U POTRAZI ZA IZGUBLJENIM SLIKARSTVOM.
O MAJSTORU LOVRI IZ KOTORA I SLIKARSTVU NA PROSTORU OD
DUBROVNIKA DO KOTORA TIJEKOM DRUGE POLOVINE XV. STOLJEĆA.*
MATICA HRVATSKA, OGRANAK DUBROVNIK, DUBROVNIK, 2013.)

Ivo Babić

Knjiga ugledne povjesničarke umjetnosti Ivane Prijatelj Pavičić ima zaista adekvatan naslov. Radi se o potrazi koja je rezultirala rekonstrukcijom ljudskog i posebno umjetničkog profila dubrovačko-kotorskog slikara Lovre Dobričevića.

Knjiga je u stvari zbir komplementarnih studija koje se zbrajaju u sintezu s veoma širokim rasponom tema. No autorica daje i preglednu rekapitulaciju otvorenih pitanja koja ostavlja kao zadatak za buduća istraživanja. Posebnu cjelinu čini prilog sa svim transkribiranim dokumentima o slikaru, tako da je građa ne samo dostupna za provjeru autoričnih teza i interpretacija nego je i na raspolaganju budućim istraživačima.

Autorici, među ostalim, uspijeva analizom izvora rasvijetliti djelovanje slikarskih radionica u Dubrovniku; raspravlja se o cijenama slika, o materijalima, o majstorima i njihovim učenicima, o slikarskim bratovštinama. Naravno, posebno je naglašena uloga naručilaca, među kojima su posebno važni redovnici, franjevci i dominikanci. Autorica, inače veoma upućena u ikonografsku tematiku, uspijeva rekonstruirati ekonomske, socijalne i, prije svega, duhovno religijske dimenzije slikarstva u Dubrovniku i Kotoru iz vremena druge polovine XV. stoljeća.

Autorica rekonstruira i životnu putanju Lovre Dobričevića od rođenja 1419. u Prčanju (Boka kotorska) do smrti u Dubrovniku 1478. godine. Njegov otac Marin daje ga 1431. godine kao dvanaestogodišnjaka u službu mletačkog providura u Kotoru. Od 1435. do 1447. godine živi u Veneciji, gdje je izučio slikarski zanat i gdje se već spominje kao *pictor*. Od oko 1447. živi i djeluje u Kotoru, gdje je najtraženiji umjetnik i slikar oltarnih pala. Od 1459. u Dubrovniku ima svoju radionicu u koju prima suradnike, među kojima je i njegova žena Margarita. Neke od sačuvanih slika radio je zajedno s drugim slikarima;

primjerice, poznati poliptih Krštenje Kristovo sa svecima iz dominikanske crkve naslikao je zajedno s Matkom Junčićem. S dubrovačkim slikarom Stjepanom Ugrinovićem surađuje na pali u dubrovačkoj crkvi sv. Sebastijana. No ključna je slika poliptih u crkvi Gospe na Dančama u Dubrovniku, autorstvo koje je potvrđeno ispravom – narudžbom iz 1465. godine. Profinjeni kolorit i osebujna morfologija ove slike pružili su sigurne naznake za atribuciju kojom je autor prepoznat a njegov opus uvećan.

Dio života slikar je proveo u rodnom Kotoru. Posebno je otvoreno pitanje je li radio i za pravoslavne bogomolje, kako se to navodi u literaturi: je li, primjerice, on freskama oslikao crkvu u Savini u Herceg Novom? U tančine se analizira ikonografija fresaka u pravoslavnim i unijatskim bogomoljama u heterodoksnj sredini Boke kotorske. Iz toga je razvidno da autoričin pristup nadilazi uobičajene interese povijesti umjetnosti. Ona očituje produbljeno poznavanje kulturne i političke povijesti južnoslavenskih zemlja, posebno vjerskih prilika, koje odčitava u umjetničkoj produkciji.

Autorica posebno poglavlje posvećuje pitanju Dobričevićevim narudžbama bosanskim franjevcima za koje je radio, kako je to poznato iz isprava. U tom kontekstu, posebno s ikonološkog aspekta, osnažuje atribuciju Dobričevićeve slike porijeklom iz Kraljeve Sutjeske koja prikazuje donatora, koji kleči pred uskrslim Kristom.

Velik dio knjige posvećen je prepoznavanju Dobričevićevih djela sačuvanih izvan Dubrovnika. Pritom njena interpretacija literature nije uobičajena *fortuna critica*, već je zanimljivo štivo, upravo detektivska istraga. Zanimljiv je slučaj s poliptihom iz Narodnog muzeja u Pragu i takozvanim Navještenjem Ludlow. Kod tih dviju slika – kako je to zapazio Federico Zeri – radi se o dva komada, o dva dijela jednog te istog poliptiha. Milos Boskovits je poliptih iz Praga uvjerljivo pripisao upravo Lovri Dobičeviću, pa se stoga i Navještenje Ludlow prepoznaje kao djelo istog slikara. Navještenju Ludlow posvećena je u knjizi posebna ikonološka analiza. Na slici je prikazan i mali poganski idol. Kao *curiosum* valja spomenuti da je Dobričević posjedovao glavu jedne mramorne antičke skulpture, po čemu se može zaključiti da je slikar udisao humanističku atmosferu renesansnog Dubrovnika. Autorica ispituje ne samo povijest istraživanja i prosudbi nego i samu sudbinu pojedinih umjetnina koje se pripisuju Dobričeviću, sačuvanih ne samo u Dalmaciji, u Dubrovniku, već i po svijetu, po Italiji (primjerice Navještenje u Galleria dell'Accademia di Venezia), u Pragu, Londonu...

Među otvorenim problemima koje se recapitulira, nalaza se i pitanja atribucija minijatura iz kodeksa pisanih latinicom, porijeklom iz Dubrovnika i Kotora, nastalih tijekom XV. stoljeća, čemu autorica domeće svoja pronicljiva i produbljena istraživanja. Načela je i pitanja o Dobričeviću kao kiparu vještu obradi drva. Uostalom, poznato je da je ovaj umjetnik 1474. godine prihvatio narudžbu za izradu jaslica u crkvi sv. Petra Velikog u Dubrovniku.

Lovro Dobričević, u čijem se opusu zapaža prijelaz iz kasne gotike prema renesansi, kako to podrobno i uvjerljivo obrazlaže autorica, najvažnija je osobnost u slikarstvu južne Dalmacije krajem XV. stoljeća. Ova knjiga vrijedan je prinos poznavanju njegova života, opusa, kao i sredine u kojoj je djelovao.

KNJIGA PISANA S GORLJIVOM STUDIOZNOŠĆU

(PAOLO PETRONIO, *ANTONIO SMAREGLIA: ŽIVOT I SKLADATELJSKI OPUS*.
PREVELE VANESA BEGIĆ I VANDA RADETIĆ; STRUČNA REDAKTURA
PRIJEVODA: PROF. DR. SC. FEDORA FERLUGA-PETRONIO, PROF. LJERKA
HOFMAN. SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI – SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA,
PULA, 2013.)¹

Zoran Juranić

Ono što je mene – kao glazbenika razapetog između dirigentskog poziva, skladateljskih poriva i muzikološke radoznalosti – privuklo ovom djelu, zajednički je interes koji dijelim s autorom knjige; interes za djelo i sudbinu velikog istarskog skladatelja Antonia Smareglie. Moje je zanimanje za ovu knjigu posebno potakla već prva, iskrena rečenica u uvodu; u njoj autor priznaje da Smareglia – iako njegovu glazbu visoko cijeni – ne ulazi u krug njegovih omiljenih autora. Doktor Petronio, dakle, nije »smareglijanac«, a ja jesam. Kako sam i sam u više navrata pisao o Smaregli, a i gotovo sva dostupna literatura o ovom umjetniku izašla je iz pera autora potpuno opčinjenih njegovom glazbom, ova je opaska sugerirala objektivniji, trezveniji sud o značaju i vrijednostima ovog, širem slušateljstvu gotovo nepoznatog opusa. S druge strane, draškala me i mogućnost polemiziranja s knjigom, pojedinim vrijednosnim sudovima ili konstatacijama. No pročitavši ovaj neobično studiozan i kompleksan rad, postalo mi je jasno da estetske prosudbe i glazbeno-teatrološke analize Smareglinih opera, iako veoma opsežne i bogato argumentirane (koje će, nadam se, izazvati i poneke polemičke reakcije, što bi svakako bio dodatan dobitak u rasvjetljavanju i popularizaciji Smareglino ostavštine), ne predstavljaju glavnu vrijednost i posebnost Petronijeve knjige.

Poseban značaj knjizi daje precizna i nepristrana analiza svih kulturoloških i političkih čimbenika koji su odredili i marginalizirali Smareglino djelovanje i sudbinu njegovih

---

¹ Naslov izvornika: Paolo Petronio, *Le opere di Antonio Smareglia*, Edizioni Italo Svevo, Trieste, 2004.

opera. U tom smislu, posebno zadivljuju minucioznost i kritičnost kojom je opisana geneza tršćanskog kulturno-političkog miljea i pozicija istarskog skladatelja u toj sredini, čovjeka nesklonog diplomatskim kompromisima i razapetog između idealističkih stremljenja i okrutne borbe za egzistenciju. U godinama u kojima je trebao mirno ubirati plodove svog rada i nastaviti stvarati u dostojnim uvjetima, Smareglia je, da parafraziram Franza Werfela, bio »gvelfima gibelin, a gibelinima gvelf«. Svu višeslojnost uzroka ovakvoj paradoksalnoj poziciji rasvjetljuje Petronijeva knjiga, naročito sa sociopolitičkog stanovišta, na nov i zanimljiv način. U tom je smislu Trst gotovo u istoj mjeri protagonist knjige kao i Smareglia.

Neće nas stoga začuditi da je posebno poglavlje knjige posvećeno skladateljima koje je autor nazvao »tršćanskom školom«, i čije je umjetničko formiranje bilo direktno ili indirektno vezano uz Smareglin utjecaj. I njihova sudbina koincidira s onom koju je Trstu determinirala njegova geografsko-politička pozicija na razmeđu kultura, nacija i interesa.

U opsežnim analizama pojedinih opera, s posebnim fokusom na libretta koja su im bila predloškom (a prve tri opere, kojih se sam skladatelj kasnije odrekao, ovdje dobivaju i svoju prvu modernu analizu uopće!), posebno mjesto pripada poglavlju naslovljenom »Intermezzo«, koje kronološki prethodi analizi triju posljednjih opera, nastalih na librettu Silvija Benca. Iako način na koji Petronio, uz obilje kulturoloških i povijesnih argumenata, proglašava upravo Benca glavnim (iako nesvjesnim) krivcem za Smareglinu definitivnu umjetničku izolaciju, što može sa muzikološkog i teatrološkog stajališta danas izazvati mnoge dvojbe, ne može se poreći da ovo poglavlje sadrži nesmiljeno preciznu dijagnozu nepravde koju je glazbena povijest učinila nesretnom istarskom skladatelju. Pitanje je, međutim, koliko te dijagnoze mogu vrijediti u današnjoj konstelaciji umjetničkog pluralizma; vjerujem da novo čitanje ovih partitura u svjetlu svih stilskih iskustava koja su protutnjala XX. stoljećem i vratila nam potrebu za reafirmacijom zaboravljene prošlosti može Antoniju Smaregli u budućnosti donijeti punu satisfakciju. U tom smo zadatku doktor Petronio i ja svojevrсни sputnici; zato mislim da pojava hrvatskoga prijevoda knjige g. Paola Petronija, djela pisana s gorljivom studioznošću, znači još jedan korak u borbi za revalorizaciju pa i popularizaciju Smareglina umjetnosti.

SKLADATELJ ANTONIO SMAREGLIA¹

Paolo Petronio

Antonio Smareglia ime je uglednog, ali danas uglavnom nepoznatog skladatelja. Ipak, ne posve nepoznatog, jer ima i u Hrvatskoj onih koji znaju za njega, barem u Istri i u Zagrebu. Ponajprije valja objasniti tko je taj skladatelj, kakve su njegove veze s Hrvatskom i što ga povezuje s hrvatskom kulturom.

Smareglia je dijete Istre, rođen u Puli 1854. godine. Njegov otac, rodom iz Vodnjana, govorio je talijanski, a majka, iz Lovrana, govorila je hrvatski. Dakle, on potječe iz »miješanog« braka, kao što je u tim krajevima čest slučaj. Obilježja obaju tih korijena prisutna su i vidljiva i u njegovoj glazbi. Međutim, stvar nije tako jednostavna.

S jezičnog gledišta, talijanska sastavnica u Istri zbog povijesnih se razloga veoma razlikuje od tipične talijanske kulture. Mletačka je Republika bila samo u uvjetnom smislu talijanska država, a njezin jezik je zapravo bio mletački (*il veneto*). Potom, dolaskom Austrije, tamošnje je stanovništvo došlo pod snažan srednjoeuropski utjecaj, koji ga je uvelike obilježio. Istarski su Talijani bili i jesu znatno različiti od tipičnih Talijana te se u određenom smislu, mada na drukčiji način, mogu usporediti s Talijanima koji žive u Švicarskoj – Talijanima po jeziku, ali ne i po običajima.

Hrvatska je sastavnica, naprotiv, uvijek bila povezana s tipičnom hrvatskom kulturom, premda se nalazila na njezinu rubnom području.

Na ta dva vida valja podsjetiti da bi se razumjela Smareglina glazba. Upravo pod utjecajem srednjoeuropske kulture, ovaj je glazbenik započeo studij u Grazu, gdje je došao u dodir s velikom bečkom glazbenom tradicijom, ponajprije s Beethovenom, ali i s Wagnerovom glazbom, koja se tada počela široko prihvaćati. U mnogim se tekstovima Smareglia navodi kao »postwagnerijanac«, što je u osnovi točno. No, studij je završio u

---

¹ Riječ na predstavljanju knjige: Paolo Petronio, *Antonio Smareglia – život i skladateljski opus*, prevela Vanesa Begić, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula, 2013. (*Knjiga Mediterana*, Split, 25. rujna 2013.).

Milanu, što ne treba čuditi, jer je Italija bila zemlja opere, te je, uostalom, na isti korak privukla i Riječanina Ivana Zajca.

U Milanu je Smareglia započeo s nizom teških pogrešaka koje su odredile njegov život i kasnije dovele do njegove marginalizacije. U velikom kontrastu između Verdija («glazba za organet») i Wagnera (orkestralna glazba), on se pokazao gorljivim wagnerijancem, toliko gorljivim da je došao u oštar sukob s Giuliom Ricordijem, moćnim izdavačem koji je kontrolirao ne samo milanski nego uopće talijanski glazbeni svijet. Posljedica toga bili su razilaženje i trvenja zbog kojih je na koncu pobjegao iz Milana i vratio se u Istru. Tako su njegove prve tri opere *Preziosa*, *Bianca da Cervia* i *Re Nala (Kralj Nala)* pale u zaborav: Ricordi je zabranio izvođenje prvih dviju, a treća je bila veliki fiasco, vješto programiran, do te mjere da je skladatelj njezinu partituru uništio. Svakako, ove prve tri opere napisane su hibridnim stilom, u pokušaju da se stara talijanska opera razvije u nešto ne posve definirano, pa ih se ne može označiti kao wagnerijanske, premda pokazuju blagi razvoj u odnosu na prošlost. Kasnije ih je autor zanemario i zapravo ih se odrekao kao mladenačkih zabluda; za njihovu sudbinu više ga uopće nije bilo briga.

Povratak u Istru imao je pozitivne učinke. Ne samo da se Smareglia vratio u austro-ugarsku državu, u kojoj je rođen i čiji je građanin bio, nego je u Puli naišao na zanimanje nadvojvode Karla Stjepana Habsburškog, zapovjednika vojnopomorske baze, zahvaljujući kojem je nastala nova opera *Il Vassallo di Sziget (Sigetski vazal)*, koja je uz njegovu pomoć izvedena u Bečkoj operi uz velik uspjeh. Treba reći – kako se u Hrvatskoj tema opere ne bi pogrešno shvatila – da se ne radi o Sigetu koji je u hrvatskoj povijesti povezan sa slavnom obranom Nikole Šubića Zrinskoga, što je nadahnulo operu Ivana Zajca, nego o Sigetu u Transilvaniji (mađarski: *Máramarossziget*), **danas u sjevernoj Rumunjskoj (Sighetul Marmetiei)** i o zgodi koja je u osnovi pripovijest o osveti vezanoj uz zamršenu ljubavnu priču.

S ovom se operom Smareglin stil duboko mijenja. Osim očitoga wagnerijanstva, kojeg prije nije bilo u kompozitorovu djelomično slavenskom duhu, u operi su jasno vidljive – premda smo prema sadržaju libreta u ugarskoj zemlji – veze sa slavenskim svijetom. Utjecaji Čehâ Smetane i Dvořáka imaju svoju težinu, slavenski svijet još uvijek nije posve definiran (kao uostalom ni u Zajca), ali slušanjem te glazbe moguće je uspostaviti vezu s Hrvatskom. Opera je Smaregliu proslavila i doživjela je izvedbu čak i u New Yorku, u Metropolitanu.

Sljedeća opera, *Cornill Schut*, mnogo godina kasnije prerađena kao *Pittori fiamminghi (Flamanski slikari)*, pokazuje iste značajke, a njezin ne samo slavenski, nego i »sjevernjački« stil dobro se povezuje s Nizozemskom i sa zgodama vezanima uz onodobne slikare. Pripovijest o nesretnoj ljubavi, koja je kao takva izvor silnog nadahnuća poteklog iz patnje, ovu operu čini zacijelo najboljim rezultatom Smareglie inspiracije. Opera je doživjela velik uspjeh, izvođena je u raznim važnim kazalištima, između ostalog u Pragu i Dresdenu, kompozitoru je osigurala slavu, a polučila je i ekonomski uspjeh. Međutim, niz nevjerojatnih pogrešaka, ekonomskih i političkih, sve je to poništio. Nesređeni poslovi i pogrešni, čak i antisemitski stavovi, priskrbili su mu neprijateljstvo intendanta Bečke opere Jahna i ravnatelja orkestra, u to doba Mahlera, zbog čega su i ove dvije opere bile skinute s programa.

Nova je opera bila *Nozze istriane (Istarska svadba)*, obiteljska pripovijest smještena u Vodnjanu. Ovdje se Smareglia povezuje s pojavom »nacionalnih škola« koje su tijekom devetnaestog stoljeća cvjetale diljem Europe; i ovdje je po upotrebi pučkih motiva očita veza sa Češkom i sa Smetanom. Tako će postati njegova najpoznatija opera, premda nije i najbolja. S njom se pojavljuje problem istarskih prilika. Istra je unekoliko zaseban svijet i Smareglia, iako djeluje na tragu nacionalnih kompozitora, ne vezuje se uz naciju nego uz regiju, pa će i to kasnije pridonijeti njegovoj marginalizaciji. Ova je opera velik uspjeh doživjela u Trstu, pa je i život glazbenika otad vezan uz taj grad.

U Trstu se Smareglia susreo sa zbiljom koja se uvelike protivila logici. Premda je to bio multietnički i srednjoeuropski grad, u politici su prevladavali tzv. »iredentisti«, koji su se zalagali za sjedinjenje s Italijom. Posrijedi je vrlo zamršena situacija, valjano prikazana u mojoj knjizi, ali preopširna da bi se sažela u nekoliko rečenica. Svakako, ti su iredentisti zaboravljali da je za Italiju Trst bio samo periferni grad, što je povijest uvelike pokazala. Iredentisti su gajili apsurdnu ideju da će veliki i razvijeni habsburški grad nerazvijenoj Italiji donijeti blagostanje i uljudenost. Na glazbenom planu, pomalo tragikomično, iredentisti su imali ultravagnerijanski ukus. Stoga se tu začela ideja da će Trst u Wagnerovo ime osvojiti Italiju i pridonijeti njezinu razvoju.

Tako je došlo do suradnje Smareglie i mladog pjesnika Silvija Benca, koji je bio uvjereni vagnerijanac i koji mu je napisao libreta za njegove posljednje tri opere. Prve dvije, *La falena (Noćna leptirica)* i *Oceana*, izmišljene su priče, u kojima je Benco nekim nevjerojatnostima u radnji – donekle nadrealističkim, ako ne i apsurdnima – doskočio uz pomoć čarobnih napitaka i ludila, što je pak jasna veza s Wagnerom.

Smareglina zrelost ovdje se pokazuje u punoj snazi. Tako su nastale dvije vrlo složene opere, dva velika djela u kojima su skladateljeve izražajne mogućnosti došle do potpunog izražaja. Struktura postaje moćna, te su ove dvije opere jasno povezane s vagnerovskim stilom, iako su, što se same duljine tiče, ostale u uobičajenim granicama. S gledišta kreativnosti, posrijedi su dva Smareglina remek-djela, a u *Oceani* orkestracija je uistinu divna. I u ovim dvjema operama vidljiv je trag slavenskog nadahnuća: u *Oceani* se pojavljuje more, dalmatinsko more, premda je cijela radnja smještena u Siriji.

Bencova je pogreška bila golema. Umjesto logičke okrenutosti srednjoeuropskom svijetu, išlo se na osvajanje Italije, Venecije i Milana, s poražavajućim ishodom. Uostalom, u Italiji su se tada afirmirali autori kao Mascagni, Giordano, Cilea, Leoncavallo i, nadasve, veliki Puccini, s kojima se Smareglia nije mogao natjecati, i koji su, unatoč osudama i prijeziru tršćanskih iredentista, uživali naklonost ne samo u Italiji nego i u cijelom svijetu. Kao da to nije bilo dovoljno, zbog neuspjele operacije mreine, Smareglia je godine 1900. i oslijepio.

Benco je tada promijenio žanr, pa se okrenuo domoljublju i iredentizmu. Tako je nastala posljednja Smareglina opera, *Abisso (Bezdan)*. I u njoj je posrijedi vrlo protuslovna priča, povijesno gledano puna golemih netočnosti. Ono što je prema Bencovoj namjeri trebalo postati novi *Nabucco* promašilo je cilj jer Smareglina uvijek ozbiljna i teška, srednjoeuropska glazba sa slavenskim, ovdje vrlo vidljivim elementima, kod milanske publike nije mogla izazvati silan rodoljubni zanos. K tomu, tmurne osobne zgode protagonista potisnule su patriotizam u pozadinu, te je on postao drugotni element, običan dodatak.

Tužna je pomisao na ove tri posljednje opere, u biti remek-djela, premda *Abisso* pokazuje opadanje nadahnuća, koje je sve umornije. No ta su remek-djela vezana uz radnju koja je slabo osmišljena i predstavljena u pogrešnu okruženju, zbog čega uspjeh i jest izostao, a umjesto njega nadošlo je tek mlako prihvaćanje i poštovanje. Smareglia, koji ima svoj osobni stil, posve vidljiv u svim njegovim operama, zaslužio je mnogo više. No, nažalost, bilo je drugačije.

Apsurdna sprega između jednog Istranina, sve u svemu vjernoga austrijskog podanika, i talijanskih iredentista okončala se s početkom Prvoga svjetskog rata. Smareglia je Italiju i Talijane vidio kao agresore, a tršćanski ga je iredentizam kaznio. Novinar tršćanskog dnevnika *Il Piccolo*, neki Stefani, proširio je klevetu o Smareglinoj urokljivosti i od tada je glazbenik bio ne samo marginaliziran nego bojkotiran kao osoba koja donosi nesreću. S dolaskom Italije u Istru, Smareglia je izgubio sve prihode, pa čak i mirovinu koju mu je bila dodijelila austrijska vlast. Tako je započelo posljednje, najtragičnije razdoblje, u kojem je maestro živio slijep i u posvemašnjoj bijedi i u kojem je ostvario jedino preradbu opere *Cornill Schut*, koja je postala *Pittori fiamminghi* (tako je ta mladenačka opera dobila novu zrelost) te neke religiozne skladbe, sve do smrti u Gradu (Furlanija – Julijska krajina) 1929. godine.

Dolazak Italije za Smaregliu je bio nesreća i u glazbenom smislu. Biti građaninom multietničkog carstva njegovoj je glazbi jamčilo pravo građanstva. Sad je pak uspostavljena nova granica, Istra je bila u Italiji, pa se zbog »odveć njemačke« kompleksnosti njegova glazba procjenjivala kao nešto čemu ne samo da nedostaje poveznica s nacionalnom tradicijom nego bi moglo pokazati da Istra nije toliko talijanska koliko se htjelo da se vjeruje. No problem je postojao i u novoj austrijskoj državi te u Kraljevini SHS. U njoj je glazbenik sada bio stranac; štoviše, melodioznost njegove glazbe, koja je uvelike odicala jadranskim duhom, viđena je kao »previše talijanska«, pa time kao nešto tuđinsko, nipošto zanimljivo ni privlačno. Uz to, u Italiji je postojao problem klevete o donošenju nesreće, koja se u kazališnim krugovima brzo ukorijenila. Tako je s vremenom skladatelj utonuo u zaborav.

Nakon Drugoga svjetskog rata, Smareglia je donekle ponovno otkriven preko istarskog pitanja jer se htjelo pokazati kako njegova glazba potvrđuje da je Istra bila talijanska. No nakon tih tvrdnji nisu uslijedili veliki događaji, pa se već nakon nekoliko godina on zapravo samo spominje, ali se ne izvodi. A tako je i danas.

U novoj hrvatskoj Istri Smareglino se ime učestalo spominjalo, ali uz slabe mogućnosti za izvođenje. Dakako, postaviti operu na scenu nije jednostavno. Napokon, prije deset godina, zahvaljujući zauzimanju maestra Mladena Tarbuka i, nadasve, Zorana Juranića, skladateljeva velikog poklonika, njegova je glazba ponovno izišla na vidjelo. Smareglia u biti ostaje istarskim glazbenikom i neosporno je da je barem dijelom povezan s hrvatskom kulturom, pa bi zbog toga za njega moralo postojati određeno zanimanje.

Nažalost, posljednjih godina, zbog raznih političkih problema u Europi i svijetu, štednja i »rezanja« pogodili su i kulturu, pa su stoga ove zanimljive i plemenite inicijative obustavljene. Priželjkujemo da se ponovno pokrenu jer svijet bez kulture nije svijet dostojan tog imena.

(S talijanskoga preveo Branko Jozić)

KRONIKA KNJIŽEVNOGA KRUGA SPLIT

SRPANJ 2014. – RUJAN 2014.

– 2. srpnja

U maloj dvorani hotela Le Méridien Lav u Podstrani predstavljen je zbornik radova *Lucije Artorije Kast i legenda o kralju Arturu* (Književni krug Split i Ogranak Matice hrvatske Podstrana, 2014.) koji su uredili Nenad Cambi i John Matthews. Knjigu su predstavili Nenad Cambi i Neven Šarić.

– 18. kolovoza

Prigodni domjenak u povodu 564. rođendana Marka Marulića, oca hrvatske književnosti i najpoznatijeg Splitsanina svih vremena, održan je tradicionalno u dvorištu Muzeja grada Splita u organizaciji Književnog kruga Split – *Marulianuma*. Uz rođendanske čestitike i zdravice svečaru, Bratislav Lučin održao je predavanje praćeno projekcijom: »Nikola Marulić, humanist u sjeni«. Svečarskom ozračju pridonio je vokalni sastav *Cantores Maruli*.

– 28. kolovoza

U Visu, u Kutu, predstavljena je zbirka poezije Anele Borčić *Beračica soli* (Književni krug Split, 2014.) na skalama Sv. Ciprijana i Justine. U predstavljanju su sudjelovali Anela Borčić, Bruna Bebić, Jakša Fiamengo i Šimun Marasović te vokalna solistica Ines Roki uz glazbenu pratnju Daria Martinisa.

26. KNJIGA MEDITERANA

– 21. rujna

U Zavodu HAZU (Trg braće Radića 7) svečano je otvorena 26. Knjiga Mediterana, međunarodna kulturno-znanstvena manifestacija koju su organizirali Književni krug Split i Zavod za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu uz znanstvenu pomoć Odsjeka za kroatistiku i Odsjeka za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Sveučilišta u Zagrebu te Instituta za povijest umjetnosti – Centar Cvito Fisković u Splitu. Uz uvodno

slovo Zvonka Kusića, predsjednika HAZU, uvodni esej pod nazivom »Svijet u zrcalu Mediterana« održao je Mislav Ježić.

U nastavku su predstavljene dvije knjige: zbornik radova *Lucije Artorije Kast i legenda o kralju Arturu* (Matica hrvatska Podstrana i Književni krug Split, 2014.), koji su uredili Nenad Cambi i John Matthews. Uz Nenada Cambija o knjizi su govorili Željko Miletić i Dario Radović. Druga knjiga predstavljena te večeri je bila *Zbornik o životu i radu nadbiskupa Frane Franića u službi Crkve i naroda* (Crkva u svijetu, Split, 2014.). Zbornik su predstavili nadbiskup msgr. Marin Barišić, Marko Trogrlić, Josip Vrandečić i msgr. Drago Šimundža.

– 22. rujna

U Zavodu HAZU (Trg braće Radića 7) započeo je rad međunarodni znanstveni skup SPLITSKI EPIK JEROLIM KAVANJIN: O 300. OBLJETNICI SMRTI, koji su zajednički organizirali Književni krug Split i Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Sudionici i teme su bili:

Miroslav Palameta (Split): *Bogatstvo i uboštvo* u povijesno-književnom kontekstu

Tomislav Bogdan (Zagreb): »Čestita nazvaće me naši puci« – još jednom o literarnosti Kavanjinove *Povijesti vandelske*

Tonko Maroević (Zagreb): »Skazovati razboj sreći«: pogled u XXII. pjevanje Kavanjinova spjeva

Davor Dukić (Zagreb): Aksiološko čitanje Kavanjinove *Povijesti vandelske*

Zlata Šundalić (Osijek): Molitva u *Bogatstvu i uboštvo*

Pavao Pavličić (Zagreb): Kavanjin i Gundulić

Amir Kapetanović (Zagreb): Jezične kreacije Jerolima Kavanjina

Marijana Tomelić Ćurlin (Split): Fonološka i morfološka raščlamba jezika Kavanjinova spjeva *Bogatstvo i uboštvo*

Nataša Barta Paripović (Zagreb): Obiteljske strategije Jerolima Kavanjina na primjeru spisa *Baštinicima*

Viktorija Franić Tomić (Zagreb): Mjesto i značenje interpretacije Kavanjinova spjeva *Bogatstvo i uboštvo* književnog teoretičara Zorana Kravara

U večernjim satima predstavljen je časopis *Ethnologica Dalmatica*, br. 19, *Kult Velike Majke i štovanje Majke Božje* (Etnografski muzej Split, 2012.), o sadržaju kojeg su govorili Mislav Ježić, Vladimir P. Goss, Joško Belamarić i Silvio Braica. Nakon toga predstavljanja je knjiga Mirje Jarak: *Crkvena arhitektura 7. i 8. stoljeća* (Književni krug Split, 2013.). Uz Nenada Cambija kao urednika biblioteke o knjizi su govorili Krešimir Filipec, Radoslav Bužančić i autorica

– 23. rujna

U Zavodu HAZU (Trg braće Radića 7) započeo je rad međunarodni znanstveni skup VRATNICE ANDRIJE BUVINE U SPLITSKOJ KATEDRALI: 1214.–2014., koji su

zajednički organizirali Književni krug Split i Institut za povijest umjetnosti – Centar Cvito Fisković u Splitu. Sudionici i teme su bili:

Vladimir Peter Goss (Rijeka): Andrija Buvina and the Early Croatia Art in Wood

Joško Belamarić (Split): Andrija Buvina – *pictor de Spaletto*, majstor ukorijenjen u povijesnoj i umjetničkoj stvarnosti Splita i Dalmacije 1200-ih

Guido Tigler (Firenze): The main portal of San Marco in Venice: Iconography and style of its 13th century sculptures

Mirko Sardelić i Judit Gal (Zagreb – Budapest): Archbishop Bernard (1200-1217) between Hungary and Split

Branko Jozić (Split): Rukopisni kodeks 626 C iz riznice splitske stolnice – zagonetke i gonetanja

Emanuela Elba (Bari): Immagini a modello. Il ciclo della vita di Cristo nella pittura e nelle arti suntuarie dell'area adriatica tra XI e XIII secolo

Radoslav Bužančić (Split): Andrija Buvina i Radovan. Poruka spasenja na portalima splitske i trogirске prvostolnice

U popodnevrim satima predstavljen je *Rječnik bibinjskoga govora* (Matica hrvatska Zadar, 2014.) autora Božidara Šimunića. Knjigu su uz autora predstavili Ivan Mimica kao domaćin te Marijana Tomelić Ćurlin, Josip Lisac i Ivan Paštar iz Matice hrvatske u Zadru.

Predstavljene su dvije knjige Frane Barasa: *Davni dani dalmatinski*, 2013., i *Krijesnice hrvatskoga Jadrana*, 2014., u izdanju Naklade Bošković, Split. Uz autora o knjigama su govorili Ivo Šimunović, Zoran Bošković i Joško Belamarić.

– 24. rujna

U velikoj dvorani Zavoda HAZU (Palača Milesi) nastavljeno je zasjedanje međunarodnog znanstvenog skupa VRATNICE ANDRIJE BUVINE U SPLITSKOJ KATEDRALI: 1214.–2014. Sudionici i teme su bili:

Daniela Matetić Poljak (Split): Ornamentika Buvininih vratnica – tradicija i inovacija

Franko Ćorić (Zagreb): Buvina doors – a unique testimony of the paradigm shift in the theory of monument protection

Žana Matulić Bilač (Split): Split's cathedral Romanesque portal wooden doors – conservation project 2014/2015

Igor Fisković (Zagreb): Romanička skulptura iz dubrovačke katedrale

Pavuša Vežić (Zadar): Anatomija izgubljenog spomenika – rekompozicija pročelja romaničke katedrale u Zadru

Gaetano Curzi (Pescara): Medieval wooden doors in Central Italy: a reconsideration

Luca Mor (Udine): Su alcune sculture lignee nel Patriarcato di Aquileia tra i secoli XII e XIII

U večernjim satima predstavljena je knjiga Ivana Simonića *Uspomene iz Perzije* (Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik, 2013.). Uz Ivu Grabovca kao domaćina o knjizi i autoru su govorili Darko Gulin i Vilijam Lakić.

– 25. rujna

U velikoj dvorani Zavoda HAZU (Palača Milesi, Trg braće Radića 7) započeo je rad 17. međunarodni znanstveni skup *Komparativna povijest hrvatske književnosti* s temom *POEMA U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI: PROBLEM KONTINUITETA*, koji su zajednički organizirali Književni krug Split i Odsjek za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Sveučilišta u Zagrebu. Prije početka skupa kratko je predstavljen 16. zbornik *Matoš i Kamov: paradigme prijeloma* (Književni krug Split, 2014.), koji su uredile Cvijeta Pavlović, Vinka Glunčić-Bužanić i Andrea Meyer-Fraatz. Uz Ivana Mimica kao domaćina o radovima u zborniku su govorili Vinka Glunčić-Bužanić i Pavao Pavličić.

Sudionici su bili: Lada Čale Feldman, Lovro Škopljanac, Mirna Sindičić Sabljo, Kristina Grgić, Perina Meić, Andrea Meyer-Fraatz i Cvijeta Pavlović

U večernjim satima predstavljen je *Zbornik o Ivi Frangešu* (Hrvatski studiji, Zagreb, 2013.), o kojem su uz Nenada Cambija kao domaćina govorili Tihomil Maštrović, Ivan Bošković i Bratislav Lučin. U nastavku večeri predstavljena je knjiga Ljerke Šimunković *Burni život jednog Dalmatinca* (Dante Alighieri Split, 2013.), o kojoj su uz autoricu govorili Bratislav Lučin i Arsen Duplančić.

– 26. rujna

Nastavljen je rad 17. međunarodni znanstveni skup *Komparativna povijest hrvatske književnosti* s temom *POEMA U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI: PROBLEM KONTINUITETA*. Sudionici su bili: Branislav Oblučar, Slaven Jurić, Pavao Pavličić, Ivan Bošković, Ivan Trojan, Višnja Rogošić, Irena Paulus i Zoltán Medve.

U večernjim satima je predstavljen *Rječnik govora grada Hvara* (Muzej hvarske baštine, Hvar, 2014.) autora Radoslava Benčića. Knjigu su uz autora predstavili Marinko Petrić, Bratislav Lučin, Sanja Vulić i Ljerka Šimunković.

Predstavljanje izdanja Matice hrvatske Dubrovnik, koje je u programu bilo predviđeno, na žalost nije održano: organizatori su se ispričali jer autori i predstavljači nisu mogli doći.

– 27. rujna

U velikoj dvorani Zavoda HAZU (Palača Milesi, Trg braće Radića 7) predstavljen je knjiga Alberto Fortis, *Ogled zapažanja o otocima Cresu i Lošinju*, u prijevodu Dubravka Balenovića, koju je priredio Josip Bratulić (Književni krug Split, 2014.). Uz Nenada Cambija kao domaćina knjigu i prijevod su predstavili Josip Bratulić i Dubravko Balenović.

Nakon predstavljanja dodjeljene su (ove godine iznimno, umjesto 22. travnja) nagrade Dana hrvatske knjige u organizaciji Društva hrvatskih književnika Zagreb. Uz predsjednika Božidara Petrača o nagradama i knjigama su govorili Bratislav Lučin i Ivan Bošković.

Predsjednik Književnog kruga Nenad Cambi održao je zaključnu riječ ovogodišnje manifestacije i najavio novu u rujnu 2015. godine.

(Sastavila Vinka Glunčić-Bužanić)